UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

CENTRUL DE ANALIZĂ POLITICĂ ŞI TEHNOLOGII SOCIALE “CAPTES”

MOLDOSCOPIE
(PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ)

PARTEA XV

CHIŞINĂU – 2001

MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XV. / USM. - Chişinău, 2001. – 175 p.

În această culegere sînt examinate diferite probleme ale vieţii social-politice din Republica Moldova. Sînt prezentate articole în care se analizează problemele legate de formarea şi funcţionarea partidelor politice în statul democratic moldovenesc, specificul republicilor parlamentare şi prezidenţiale, experienţa republicii noastre în această problemă, efectuarea alegerilor prezidenţiale de parlament, procesele migraţionale, comunicarea politică, aspectele juridice ale combaterii corupţiei, caracteristica iluminismului în Moldova, etc.

Materialele sînt adresate profesorilor, studenţilor, celor ce se interesează de politologie şi analiza politică contemporană.

COORDONATOR
Valeriu MOŞNEAGA,
Doctor-habilitat, conferenţiar universitar

Materialele apar în redacţia autorilor

Recomandată pentru editare
de Consiliul Facultăţii de ştiinţe politice şi administrative

S U M A R

MOLDOVA ÎN CONTEXTUL ORDINII CIVILIZAȚIONALE: DILEMELE PROPRIEI IDENTIFICĂRI

Elvira ANGHEL
Republica Moldova, Chişinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de Ştiinţe Politice şi Administrative
lector

Colapsul comunismului şi destrămarea Uniunii Sovietice au modificat echilibrul mondial instituit între cele două războaie mondiale şi "desăvârşit" după 1945. După o jumătate de secol de constrângeri, în Europa Centrală şi de Est s-au început schimbări la nivel de macro şi micro structuri vizavi atât de sistemul politic cât şi de mentalităţile exprimate. Surprinzător e faptul că, Occidentul care a contribuit la aceste schimbări din regiunea dată, se pare că era chiar mai puţin pregătit pentru noile realităţi decât se aştepta.

Modificările de la sfârşitul anilor '80 – începutul anilor '90, au inclus în sine nu numai restructurări frontaliere, tendinţe spre autodeterminare, suveranitate şi independenţă, dar şi de acces la propria limbă, tradiţie şi religie, istorie, cultură. De fapt, "cultura, religia şi conştiinţa naţională au fost cei trei factori esenţiali de rezistenţă ai Europei Centrale şi Orientale, şi ai Rusiei însăşi în anii de dominaţie totalitar-comunistă"[1].

Pe fundalul mişcărilor de trezire a conştiinţei naţionale, a declaraţiei de independenţă şi suveranitate a Republicii Moldova, a apărut dilema propriei auto-identificări, care în final a devenit una politizată şi inventiv-valorică. Se pare că aceasta este o caracteristică a personalităţii noastre culturale - de a aştepta mult fără a urmări vreun scop, apoi brusc ne decidem de a realiza ceva, însă fără să conştientizăm şi să raţionalizăm definitiv acest fapt, ca apoi să refuzăm de a recunoaşte propriile noastre gesturi şi acţiuni, motivând diverse scuze. Acest fapt se datorează experienţei şi conştiinţei istorice - pe parcursul existenţei noastre am fost mai mult

---

[1] *Uscătescu Gh. Integrarea politică şi culturală europeană a Europei de Est. // Basarabia. – 1992. - nr.5. - p. 93*

dependenți, decât independenți. De aici derivă o altă calitate, impusă cu timpul în propria noastră conștiință, cea de teritoriu periferic (şi în componența Moldovei Mari şi a României Mari, şi a Rusiei Imperiale, şi a Uniunii Europene, Basarabia a fost un teritoriu periferic), iar periferiilor li s-a acordat dintotdeauna o atenție minimă comparativ cu Centrul. În asemenea condiții Moldova se înscrie totalmente în rândul culturilor mici care "nu cunosc o logică stringentă a evoluției, fiindcă nu trec prin toate perioadele ce alcătuiesc perfecțiunea istorică a marilor culturi. Ele nu sunt nici capabile să producă o serie de conținuturi unice şi universale, încât bat urmele celor mari. Dau naştere din când în când la câte o revoluție locală, fac gesturi fără ecou, cresc şi se distrug fără amploare, mai fără să întristeze pe cineva"[2].

Actualmente, Republica Moldova e mai mult o geografie decât o istorie, sau o cultură, iar apelarea la auto-conştiință în devenirea noastră statal-națională a pus în discuție o serie de probleme mai mult sau mai puțin inutile, care sunt de natură de a releva inconsistența culturii noastre: români sau moldoveni, o limbă română sau moldovenească, orientare spre Occident sau Orient, spre oraş sau spre sat, spre democrație sau trecut reacționar, spre progres sau tradiționalism.

S-a creat astfel în limitele culturii noastre un sistem de alternative, justificat cu prea multe idei, dar fără un argument decisiv. Procesul "normal" al unei culturi o face să treacă în mod inevitabil prin perioada inițială a naivității. Dar atunci când multe state care s-au aflat în situații similare încearcă să devină cineva, să se afirme pe plan intern şi extern, noi ne întrebăm încă cine suntem. Deşi sunt mai mult nişte societăți "imitative", în statele din Europa Centrală continuă să se schimbe caracterul puterii şi al controlului social care acționează nu prin constrângere, ci prin "seducție"; continuă să se schimbe organizarea vieții sociale, datorită celor patru tendințe paralele: 1) globalizarea crescândă a sistemului economic şi al mediilor; 2) reducerea rolului statului național, atenuarea formelor vechi ale controlului statului asupra economiei şi culturii; 3) creşterea importanței unor noi tipuri "subnaționale" de diferențiere a grupărilor şi mişcărilor sociale, ceea ce este însoțit de o acceptare crescândă a pluralismului valorilor; 4) creşterea individualismului şi a rolului persoa-

---

[2] *Cioran E. Schimbarea la față a României. / Humanitas - Bucureşti, 1990, p.105.*

nei care acum are o mai mare libertate de alegere[3].

"Accelerarea spre o epocă de cunoaştere proprie, în opinia lui Emil Cioran, nu coincide cu un moment de înflorire spirituală, ci cu luciditatea ca fenomen colectiv"[2].Deşi limba este unul dintre cele mai importante elemente distinctive ale unei comunităţi culturale, deseori opţiunea exprimată pentru ea are clare implicaţii politice. Diversele orientări, opinii, formaţiuni cu implicaţii extremiste explică nesoluţionarea dilemei propriei limbi de stat. Iar atât timp cât suntem guvernaţi de o elită dezbinată, caracterizată de un grad minim de integrare structurală şi funcţională de un consens axiologic fragil, această problemă va continua mult timp să fie încă tergiversată.

Limba devine centrală, indirect, în definirea propriei identităţi şi în perceperea ei de către popor. Iar acolo unde există o limbă recunoscută a elitelor, literară şi administrativă, ea poate să devină un element important al coeziunii naţionale, pentru trei motive, subliniate de B. Anderson: ea creează o comunitate a acestor elite; o limbă recunoscută obţine o anumită stabilitate, care o face să pară permanentă şi mai eternă decât este în realitate; limbajul oficial sau cultural vorbit de conducători şi elită, de obicei, devine prin intermediul educaţiei publice şi a altor mecanisme administrative limbajul curent al statului.[3] În fine o identificare a limbii va cataliza o auto-conştiinţă a propriei identităţi pentru că limba, alături de teritoriu sunt factorii esenţiali în formarea şi specificarea unei naţiuni fie civile sau culturale, dar nu neapărat şi în menţinerea ei, care depinde în ultimă instanţă de propriile deziderate, eforturi, realizări şi voinţă.

Totuşi, se pare că o voinţă totală de transformare nu a existat aproape că niciodată la noi. Nemulţumirea de propriul destin şi de condiţiile existente a rămas a fi la nivel verbal, dar nu s-a extins la cel atitudinal şi acţional, care este o primă treaptă a scepticismului în propriul proces de transformare şi dezvoltare, foarte caracteristic societăţilor catolice şi protestante. În acest context este veritabilă afirmaţia lui Hobsbawm vizavi de

---

[3] *Ziolkowski M. Despre pluralitatea prezentului (între tradiţie, moştenire a socialismului, modernitate şi postmodernitate). // Psihologia schimbării (red. Neculau A., Ferreol G.). / Polirom. - Iaşi, 1998, p.235.*

[2] *Cioran E. Schimbarea la faţă a României. / Humanitas - Bucureşti, 1990, p. 92.*

[3] *Hobstbawm E.J. Protonaţionalismul popular. //"Arena politicii", nr. 4 (16), ianuarie, 1998.*

cultură, care în opinia lui “nu poate fi însuşită prin educaţie, ea este în sânge”[4].

Abordarea genetico-culturală a propriei identităţi implică o sinteză a mai multor elemente în compoziţia sa. Cele mai principale sunt cel latin şi slavon. Elementul latin (predominant fiind la început cel roman apoi cel francez) a interacţionat mai târziu, cu pregnanţă în epoca modernă şi contemporană cu elementul german, mai puţin cu cel englez. Însă interferenţa acestor elemente este vizibilă mai mult în artă şi literatură, îndeosebi în filozofia românească, şi mai puţin în valorile praxiologice. După ’90, am încercat să imităm stilul francez în forma de administrare statală, dar am realizat din ea mai mult o teorie, decât o practică de guvernare acomodată la valorile locale. În fine o imitaţie este departe de a fi originalul dezirabil. Nouă ne lipseşte acel stil în cultură, atât de caracteristic Occidentului, care ştie să-şi specifice interesele şi să stabilească prevalenţe. Astfel, încât amprentele Occidentului s-au redus, doar la fondul artistico-creativ, interacţiuni în istorie şi la o apartenenţă europeană, determinată mai mult de amplasarea geografică, decât valorică-culturală.

Elementul slavon s-a impus la început în fondul lingvistic şi anumite norme de comportament prin relaţiile şi graţie proximităţii geografice. Dacă elementul slav de apus şi de nord a fost asimilat de cel local în virtutea voinţei istorice, acest fapt realizându-se de la sine, cel de răsărit a fost impus şi şi-a dorit permanent să fie dominant. Iar anumite norme şi standarde ce au stat la baza creării culturii ruse, au fost asimilate şi de fondul nostru cultural:

statul este mai presus de toate, iar minciuna, clevetirea şi crima sunt legitimate şi moralizate, dacă sunt în serviciul lui;

sistemul juridic trebuie să asigure puterea statală, iar cel mai înalt principiu moral, este aprobarea oricăror acţiuni orientate spre fortificarea puterii de stat;

nu bogăţia asigură puterea, dar puterea asigură starea materială, astfel, se explică existenţa şi extinderea fenomenului corupţiei la toate palierele politico-sociale, ca o caracteristică incontestabilă a comunităţii[5].

---

[4] *Hobstbawm E.J. Protonaţionalismul popular. // “Arena Politicii”, nr. 4 (16), ianuarie, 1998.*

[5] *Vezi: Ракитов А.И. Цивилизация, культура, технология и рынок. // Вопросы философии. – 1995. - N. 5. - c. 3-16*

Tematica “statalității interne” rămâne a fi cea paternalistă - statul determină ce e pozitiv şi ce e negativ pentru proprii cetățeni, distribuind bunurile în societate, în dependență de poziția fiecărui individ în sistemul ierarhic de putere. Iar cei din urmă, la rândul lor, s-au resemnat cu o astfel de situație, încât asemenea acțiuni au devenit deja mecanice, care “nu necesită” scuze sau modificări. Poate că o revigorare socială se va realiza, când societatea, luată ca o entitate va înceta să fie mai presus decât omul luat în individualitatea sa.

În mentalitatea noastră se evidențiază o sinteză între credința în altul, în stat şi în ideal, bazată pe un fond mitic; ceea ce ne permite să trecem de limita realului, pentru a suporta presiunea sa. O altă caracteristică a mentalității noastre de altfel prezentă în majoritatea statelor în spațiul ex-comunist, este self-reprezentarea. “Eul” tradițional - fundamentul conştiinței de sine este constituit din trei orientări: spre sine, spre alți şi spre expectațiile relațiilor celorlalți față de sine, fiind încă o reminescență a totalitarismului care a transferat personalitatea în limitele ideologice ale noțiunilor de “popor” şi “societate”[6].

Deficiențele în plan identitar-cultural care au o clară explicație a trecutului comunist, perioadă în care s-a încercat să se disloce sentimentul de apartenență etno-națională, prin “confecționarea” unei noi identități false se datorează unei politici ce a fost atât de bine structurată şi definită, încât rezultatele ei sunt foarte greu de lichidat, iar societățile au fost traumatizate până la un punct, în care traumaticul a devenit o realitate.

Pentru a dezinjecta traumaticul din noi, nu este nevoie să ne resemnăm cu el, ci să depunem anumite eforturi dacă nu pentru a ne impune un proces de metamorfoză benefică propriei noastre personalități, cel puțin pentru a reveni la noi-înşine, care include în sine şi o confruntare principială la toate palierele mentalității pentru a înțelege realitatea. Iar aceasta presupune “implicarea istoriei, nu ca o scuză (a prezentului nostru), ci ca o explicație”, pentru accedarea spre viitor.

---

[6] *Cioran E. Schimbarea la față a României. / Humanitas - Bucureşti, 1990, p.42.*

VALENȚELE CÎMPULUI MEDIATIC DIN REPUBLICA MOLDOVA: REALIZĂRI ŞI PERSPECTIVE

Ala BELOSTECINIC
Republica Moldova, Chişinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de ştiințe politice şi administrative
Catedra de politologie
Doctor, conferențiar

Comunicarea mea se va axa mai ales pe conceptul de creare a spațiului public din Moldova, şi va aborda succint unele momente mai semnificative.

Analiza va fi în contextul a ceea ce Dahrendorf a numit o "*societate deschisă*"(1990)[7]. Abordarea este mai puțin restrictivă şi ideologică şi cu o viziune mai puțin influențată de politică. O societate deschisă, după Dahrendorf, nu este un sistem, ci constituie "spațiul deschis al unui număr infinit de alternative de viitor", în care toate "*sistemele* ", *pe care le etichetează ca non-liberale, trebuie să se înfrunte.* Aceacta nu sugerează o societate perfectă, ci una ale cărei imperfecțiuni nu sunt cel puțin dictate de ideologie. "Democratizarea" rămîne încă o necesitate a acestei societăți deshise, dar nu ca *proces* stabilind un sistem democratic, ci mai curînd ca *element* ce permite puncte de vedere, stiluri de viață diferite şi absența sau continua rezistență la tirania pieței, a majorității, a minorității, a puterii brute a Guvernului, a unei ideologii sau a demagogiei politice.

Nici societatea deschisă, nici democrația ca sistem nu sunt structuri societale în care mass media şi oamenii de rînd trebuie să participe cu toții în conformitate cu un scenariu fixat, cum ar sugera unii. O societate deschisă, democratică nu este "o baie de aburi a sentimentelor populare",[8] aşa cum ar fi considerată de cineva care pledează pentru o democrație

---

[7] *Dahrendorf R. Reflections on the Revolution in Europe. / Random Hause. – New-York, 1990.*
[8] *ibidem*

participativă idealizată şi o mass media într-o stare de mobilizare continuă.

O societate deschisă, deşi nu se constituie ca "sistem", are totuşi la bază reguli şi principii. Unul dintre aceste principii implică libertatea de a comunica şi accesul la informaţie sau, în modelul lui Habermas[9], înfiinţarea unei *sfere publice* în cadrul căreia discursul public, schimbul de opinii şi discutarea pe larg a problemelor comune şi a soluţiilor sunt stabilite. Nu a existat un acord[10] asupra dilemei dacă sfera publică trebuie de-finită ca globală, larg pluralistă, sau ca combinaţie a celor două posibilităţi. În mare măsură, alături de problema controlului guvernamental, se pare că aceasta este originea continuum-ului pluralism-dominaţie şi autonomie-subordonare, dezvoltat pentru a evalua evoluţia mass media în Europa Centrală şi de Est.

Structura sferei publice devine importantă pentru modul în care se corelează cu sferele socială, politică, economică şi culturală. În consecinţă, statul, societatea civilă şi sfera publică se determină reciproc. Natura fiecăreia, modul în care ele interacţionează, se afectează reciproc şi funcţionează împreună vor revela în final natura societăţii, cît de deschisă, lipsită de interdicţii, respectînd drepturile individuale, şi cât de democratică poate fi.

Sistemul mass media

Peisajul mass media din Moldova constituie 245 ziare (1998) cu un tiraj de 1,5 mil ex. Din ele 101 apar în limba de stat (moldovenească / română) cu un tiraj de numai 0,4 mil. ex. În 1999, conform datelor Camerii Cărţii, în republică se editau 183 ziare, (cu un tiraj de 38,5 mii ex) dintre care 22 republicane, (11,7 mii ex), 12 municipale, (2,7 mii ex) 12 raionale, (1,1mii ex) 18 ale partidelor (3,5 mii ex) şi 103 de întreprinderi şi organizaţii (18,4 mii ex) şi 16 judeţene (0,9 mii ex).

Ziarele guvernamentale sunt "Moldova Suverană" şi "Nezavisimaia Moldova". Cota parte a ziarelor de partid este de 8-11%.

---

[9] *Habermas J., Further Reflections on the Public Sphere. // C.Calhoun (ed.) Habermas and the Public Sphere. / MIT Press. - London, 1992.*

[10] *Dahlgren P. Television and the Public Sphere, Thousand Oaks. / CA: Sage Publications. – 1995.*

Ziarele independente sunt independente față de Guvern, dar nu şi de grupurile, organizațiile şi instituțiile care le dețin. Nu sunt ele independente nici de anumite forțe politice, şi mai ales acest lucru se manifestă pregnant în campaniile electorale. Ele sunt supranumite "aşa zisele ziare independente", deoarece manifestă un partizanat politic vădit de la scrutin la scrutin. Aceasta se referă la săptămînalul "Săptămîna", cotidianul "Flux", ziarul de limbă rusă "Moldavschie vedomosti" ş.a.

Însă e necesar să concretizăm, că nu există "autonomie" pură, după cum nu există un jurnalizm obiectiv intrinsec. Astfel obiectivitatea "pură", la fel ca adevărul absolut, rămîne ideal de neatins pentru jurnalişti. Experiența jurnalizmului în țările democratice, (şi în primul rînd în SUA) presupune un ansamblu de proceduri pentru a realiza "obiectivitatea":

- *Informație completă*
- *Verificarea faptelor*
- *Eliminarea opiniilor personale*
- *Corectitudinea şi specificarea surselor utilizate*

Dacă adăugăm la aceste cerințe prezentarea diferitelor puncte de vedere în cadrul unei singure publicații şi puncte de vedere diferite prezentate în diferite publicații, teoretic se poate determina că există o sferă publică şi o societate deschisă, democratică.

Referitor la autonomia mass media se specifică, că autonomia mass media în sens ideal nu poate fi înfăptuită, cu excepția celei *față de Guvern*. Într-o societate deschisă condițiile ce determină autonomia presei pot fi următoarele:

1. *Presa este subordonată numărului cel mai mare posibil de autorități diferite*
2. *Gradul de subordonare*
3. *Absența controlului guvernamental.*

Importante sunt varietatea şi volumul surselor de control / influență asupra presei şi gradul de subordonare a fiecărei publicații față de acea sursă de control/influență.

Presa din republică este diversificată, scala pluralizmului nu este limitată, dar expunerea individului la pluralizmul mass media există. Astfel mass media nu reprezintă o *democrație participativă* şi o *societate civilă bine dezvoltată.* Sistemul mass media reprezintă o societate în tranziție, în

care numeroase grupuri şi indivizi, idei şi puncte de vedere, dorințe şi nevoi îşi caută o definiție şi un loc în societate.

Mass media reprezintă germenii unei societăți deschise, presupunînd că nu vor mai fi monopolizate şi centralizate:

- Mass media este independentă de stat /Guvern/, dar diferite puteri /Parlamentul, Preşedintele/ controlează o mare parte din presa națională şi diferite aspecte ale sistemului audiovizual, cadrele de conducere şi politica acestora.
- Mass media depind în primul rînd din punct de vedere economic de instituții cu putere (de afaceri, socio-politice, ş.a.) şi doar în al doilea rînd de cititori. Auditoriul ziarelor nu este prea mare, deoarece posibilitățile de cumpărare ale cititorilor nu sunt prea mari şi activizmul politic este în decădere, oamenii de rînd fiind preocupați de supraviețuirea economică şi neavănd încredere în politică şi în politicieni.
- Nu sunt stabilite relațiile de piață în domeniul mass media[11]. Presa scrisă şi audiovizuală este la început de cale, dar nu-şi asigură existența din publicitate, ci, în mare parte, din sponsorizări sau partizanat politic. Supraviețuirea unor publicații într-un sistem artificial este un însemn că nu funcționează mecanizmele de piață. Ziarele există grație faptului că un anumit subiect /partid, individ, grup de influență/ doreşte propriul suport de răspîndire a punctelor de vedere, a platformelor preelectorale, a re-clamei, pentru un anumit segment al auditoriului.

Nu numai presa scrisă a proliferat şi s-a diversificat, dar şi mass media audiovizuală, a cunoscut o creştere considerabilă, apar posturi locale de televiziune.

Distribuția proprietății posturilor de radio şi televiziune nu este tot atît de diversă şi nici diferențierea şi pluralizmul la fel de semnificative ca în presa scrisă.

Specificul republicii presupune şi o acoperire națională a canalului rus ORT, televiziunii naționale TVM şi TVR.

Un sondaj din 1998, efectuat de Institutul de Filosofie, Sociologie şi Drept al A.S.M. arată o competiție între posturile ORT – 61,3% frecvența vizionării, şi TVM –51,7%, şi TVR –30,6%. În ceia ce priveşte celelalte

---

[11] *Belostecinic A. Activitatea sistemului comunicațional şi crearea pieței informaționale. – Revistă de filozofie şi drept. - 1994. - №3 (107).*

programe de televiziune ele au o arie de răspîndire mult mai îngustă, fiind concentrate în majoritate în mediul urban şi din aceste considerente mai bine de 2/3 din populaţie nu le vizionează.

Posturile de radio şi televiziune sunt subordonate proprietarilor şi intereselor lor, iar cele mai multe din programele transmise de posturile de radio şi televiziune naţionale sau locale sunt orientate către divertisment. În ultimul timp concurenţa dintre posturile de radio şi televiziune comerciale private s-a intensificat. O economie în creştere lentă şi încă o mai incompletă înţelegere a puterii şi necesităţii publicităţii, într-o economie departe de a fi de piaţă, facilitează competiţia în domeniul tipărit şi audiovizual. Referitor la perspectivele audiovizualului, situaţia este similară cu cea din România, succesul lui va depinde, în mare parte, de privatizarea economiei.

Sistemul legislativ al mass media

Urmînd o tradiţie europeană, în republică a fost adoptată Legea presei. Încă în 1990 (În cadrul URSS) a fost adoptată Legea “Cu privire la presă şi alte mijloace de informaţie”, care a căpătat statut juridic şi pe teritoriul republicii. După declararea suveranităţii şi independenţei republicii (1991) a fost adoptată o nouă lege a presei (26 octombrie 1994), care reglamentează relaţiile jurnaliştilor cu societatea şi statul. Legea conţine 28 articole concentrate în 7 capitole. Unele articole ale acestei legi (libertăţile de exprimare şi limitările de publicitate) sunt apreciate în cercurile jurnalistice locale drept prohibitive şi drept un mecanizm de limitare a libertăţii de exprimare şi de opinie.

În octombrie 1995 a fost adoptată Legea audiovizualului , care a sigurat, în linii mari, transformarea sistemului audiovizual de stat în unul public. Potrivit legii, compania de stat "Teleradio Moldova” nu poate fi privatizată. Actualmente gradul de dependenţă a comnaniei faţă de organele puterii de stat este apreciat de către experţi extrem de înalt. Putem nominaliza prevederile legii, în care se menţionează, că “statul susţine şi crează sistemul financiar respectiv pentru a garanta instituţiilor publice ale audiovizualului mijloacele necesare. Statul garantează instituţiilor publice ale audiovizualului mijloacele tehnice necesare pentru translarea şi retranslarea programelor televizate şi radiofonice.” Un alt

exemplu concludent în acest sens sunt şi, devenite tradiţionale de acum, schimbările conducerii companiei în preajma alegerilor.

Astfel analiza mass media din republică ne permite să concluzionăm, că sistemul mass media nu reprezintă o *democraţie participativă* şi o *societate civilă bine dezvoltată*. Sistemul mass media reprezintă o societate în tranziţie, în care nu sunt stabilite relaţiile de piaţă, care este în perioada de constituire a statului de drept şi sunt prezente procesele de democratizare a societăţii, mass media corespunzător, realizînd rezultate în diversificarea cîmpului mediatic se plasează la etapa de identificare şi constituire.

ANEXE

Tabelul 1. Editarea ziarelor în editurile de stat şi organizaţiile cu drept de editare în Republica Moldova

	1985	**1990**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**
Numărul ziarelor (publicaţiilor), unit	191	240	200	209	213	245
Din care în limba moldov.	80	97	77	88	90	101
Tiraj, mil.ex.	2,2	2,4	1,5	0,9	1,1	1,5
Din care în limba moldov.	1,2	1,3	0,4	0,3	0,3	0,4
Tiraj anual,mil.ex	345	309	282	433	444	498
Din care în limba moldov	199	168	91	202	205	209
Ziare editate la 100 de locuitori, ex	8185	7081	7825	11950	12139	13634

SURSA: Anuarul statistic al Republicii Moldova. 1997. / Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova. – Chişinău, 1997; Moldova'98. Culegere succintă de informaţii statistice. / Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova. – Chişinău, 1999.

Tabelul 2. Editarea ziarelor în Republica Moldova (1995-1999)

Anul		№ edițiilor	%	În total nume	%	Tirajul de editare (mii ex.)	Tirajul anual (mii ex)
1995	Total	200		8947		1.477	281.568
	De partid	24	12	515	5	587	13187
1996	Total	208		9450		907	433.280
	De partid	24	11,5	701	7,4	622	30909
1997	Total	213		7214		1.078	323.637
	De partid	28	13,1	623	8,6	173	4380
1998	Total	245		7338		1.461	497.540
	De partid	28	11,4	727	9,9	196	7288
1999	Total	183		6022		984	385.440
	De partid	18	9,8	486	8	108	3535

NOTE: Datele sunt calculate după cifrele prezentate de Camera cărții din Republica Moldova.

Tabelul 3. Asigurarea populației cu emisiuni televizate şi emisiuni radio

Ponderea populației republicii, care dispune de posibilitatea de a recepționa programele televiziunii:	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**
Programul național	98,9	98,9	99,0	99,0
Două programe	87,8	87,8	95,5	95,9
Trei sau mai multe programe	82,9	82,9	89,2	89,2
Ponderea populației republicii, care dispune de posibilitatea de a recepționa emisiuni radio:				
Programele de radiodifuziune	100,0	100,0	100,0	100,0
Programele de radiodifuziune comerciale	…	17,4	21,7	22,3

SURSA: Moldova '98.Culegere succintă de informații statistice. / Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova. – Chişinău, 1999.

ÎNTREBAREA RETORICĂ ÎN DISCURSUL POLITIC

Vitalina BĂHNEANU
Republica Moldova, Chişinău
Univesitatea de Stat din Moldova
Facultatea de limbi şi literaturi străine
Catedra de limbă franceză

Se vorbeşte tot mai mult în timpul din urmă că demersul filosofic al secolului nostru - este o chestiune de limbaj. Această analiză logică a limbajului a fost numită de Cercul Lingviştilor de la Viena **COTITURĂ LINGVISTICĂ**.

Este la îndemână sprijinul comun să constate că în discursurile literare rolul figurilor retorice este covârşitor şi analize pertinente privind funcționarea figurilor s-au realizat pentru aceste tipuri de discurs. Cât ce priveşte locul şi rolul lor într-un discurs politic prezintă, considerăm noi, un gol important, deoarece vom reuşi să demonstrăm în continuare că mecanismele de acțiune ale figurilor retorice aici este o altă natură. Tocmai în jurul acestora se construieşte sensul şi se orientează strategia în discursul politic. Unii teoriticieni văd farmecul arhitecturii acestui tip de discurs în prezența figurilor. Noi considerăm pe bună dreptate efectul figurilor retorice hotărâtor în transmiterea mesajului. Ele dau conținutului un estetism, un farmec.

Pornim de la ideea că percepția mesajului într-un discurs ştiințific, de exemplu, nu se axează pe relația destinatar / receptor. În aşa caz receptorul rămâne la nivelul primar al cuvântului.

Citind un discurs politic receptorul nu rămâne absent, pasiv la folosirea figurilor retorice ci încearcă să pătrundă implicitul sensurilor, apoi dacă există concordanță sau dimpotrivă, disconcordanță între sensurile puse în fapte explicit şi lucrurile pe care aceste sensuri le evocă.

Pornind de la înțelesul comun al unora dintre figurile retorice mai des utilizate şi cu efecte mai puternice la receptor, adică la public, ne propunem să determinăm care este mecanismul de acțiune al acestora în discursul politic autohton.

Câteva repere ne-au fost de un real folos în determinarea principalelor figuri retorice pe care le analizăm mai jos: *Fluxul, Țara, Luceafărul*, cât şi documentele oficiale de lucru ale şedințelor parlamentare.

În sprijinul studiului nostru, vin o serie de încercări, care pun în evidență "jocul retoric la care decurg deținătorii unui discurs politic".

Mergând pe urmele tipologiei figurilor, propusă de Olivier Rboult, vom încerca să prezentăm o statistică retorice folosite în presa discursului politic autohton:

Figuri de cuvinte (acelea care se bazează pe anumite organizări ale materiei sonore a limbajului).

Figuri de sens (acele figuri în care paradoxalitatea vine din organizarea conținutului cuvintelor).

Figuri de construcție (acele figuri în care distanța resimțită de receptor se bazează pe arhitectura enunțului sau esenței discursive).

Figuri de gândire (acele figuri în care paradoxalitatea este rezultatul unei relații "convenționale" între receptor şi interlocutorul său).

Să analizăm funcționarea unora, celor mai des întâlnite în presa autohtonă.

O procedură discursivă dintre cele mai utilizate în discursul politic autohton este interogația retorică, la studiul căreia ne vom opri în acest articol. Ducrot a afirmat că interogația retorică este un uzaj particular al frazei interogative și că de fapt, "caracterul său specific este că locutorul, în timp ce pune întrebarea, pretinde că răspunsul este evident, sau cel puțin că el este evident pentru sine şi pentru alocutor, care nu poate să aibă asupra acestui punct cea mai mică ezitare. Funcția de interogație retorică astfel este aceea de a face pe altul ceea ce el ştie deja, sau cel puțin de a-l face să ia cunoştință."[12]

Deținătorii recurg la interogație pentru a arăta, pentru a insista odată în plus asupra faptelor în care nu sunt de acord şi asupra cărora aceştia ar dori să facă receptorul să consimtă la teza propusă. Aducem ca exemplu Adresarea a doi deputați către deputații actualului parlament. Acest document de un conținut destul de serios, este "împodobit" cu diferite figuri printre care interogația retorică, care insistă asupra faptului evocat în text. **"Unde pleacă forța de muncă a Moldovei domnilor deputați?"** Prin

[12] *Ducrot O. La valeur argumentative de la phrase interogative // Logique, argumentation, conversation. Peter Lang (Ed.). – Bern, 1983, p.83*

această întrebare autorii declarației intră în polemică directă cu receptorii, adică cu deputații.

În această întrebare se conțin câteva idei:

deținătorii aduc la cunoştință receptorilor că ei nu sunt de acord, ba chiar blamează vânzările de forțe de muncă naționale.

la fel, aceştia consideră că deputații sunt vinovați de situație

poate că, ei văd prin întrebare implicarea deputaților la rezolvarea situației

Ceva mai jos citim:

Ni s-a promis bunăstare? Unde este? Pentru cine? La cine?

La cele 2% din piramida societății? Dar ce face poporul? D-lor deputați? Dle preşedinte Petru Lucinschii?

"Interogația constă în a da o denumire interogativă frazei sau perioadei nu pentru a marca o îndoială sau pentru a provoca un răspuns, ci pentru a marca cea mai mare convingere, pentru a împiedica pe cei cărora li se adresează să nege sau chiar să răspundă.

Interogația este făcută să exprime uimirea, ciuda, teama, indignarea, durerea, toate mişcările sufletului şi ne folosim de ea pentru a elibera, a dovedi, a descrie, a acuza, a dezaproba, pentru a incita, pentru a încuraja, a convinge, în fine pentru mii de alte scopuri"[13].

Deci, interogația, după Fontanier poate fi utilizată în mii de scopuri. Atunci este indispensabilă prezența ei şi în discursul politic, care exprimă în conținutul său un scop bine determinat şi care-şi găseşte rațiunea în îndeplinirea acestui scop.

Prezența întrebărilor retorice în discursurile politice insistă încă odată asupra naturii lui polemice. Întrebarea e determinată de faptul că aici în discursul politic, soluționarea problemelor nu se poate face decât cu altul adică într-o relație dialogică autentică. Putem afirma că în discursul politic întrebarea retorică e influențată pentru a influența receptorul.

Citām: "D-apoi cum vine aceasta, oameni buni, pe cine am ales noi în fruntea țării? Cum este posibil ca un conducător de rangul cel mai înalt să-şi plângă în public neputința şi implicit, nimicnicia? Dumneavoastră vă dați seama ce înseamnă acest lucru stimați cititori?" Adresând asemenea întrebări, vorbitorul îl sileşte pe interlocutor să ia o poziție, să-şi

---

[13] *Fontanier P. Figurile limbajului. / Univers. - Bucureşti, 1987, p.334.*

exprime viziunea proprie, fie şi subiectivă într-o măsură mai mică sau mai mare. prin ele se constată poziția şi vorbitorul trage şi el concluziile respective.

În acest caz întrebările au un conținut provocator, compromițător, ba chiar ofensator.

Prin calitatea acestor întrebări destinatarul reuşeşte să păteze imaginea favorabilă a puterii, care nu este în stare să rezolve problemele de anvergură.

Din cele relatate mai sus constatăm că întrebarea retorică nu cere un răspuns. În discursul politic, ea având un statut cu totul deosebit, acestea fiind nişte afirmații deghizate ce ar demonstra certitudinea destinatarului.

Această întrebare este mai degrabă o afirmație, iar decodificarea acestea depinde de inteligența receptorului, ori cum numesc unii teoriticieni de "enciclopetizarea" receptorului.

GENEZA PARTIDELOR POLITICE
UN CAZ PARTICULAR - REPUBLICA MOLDOVA

Corneliu CIUREA
Republica Moldova, Chişinău
Institutul de studii politice şi relații internaționale
Catedra de ştiință politică şi administrare publică
Lector

Rodica CĂPĂTICI
Romînia, Bucureşti
Şcoala națională de studii politice şi administrative
Facultatea de ştiințe politice, studii postuniversitare
Audientă

Vasile ANDRIEŞ
Republica Moldova, Chişinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de ştiințe politice şi administrative
Catedra de politologie
lector

În prezentul eseu nu intenționăm să descriem procesul apariției partidelor pe scena politică moldovenească. Acest lucru a fost făcut cu lux de amănunte de politologii din Republica Moldova – P.Fruntaş, G.Rusnac, V.Moşneaga, etc – care au abordat de o manieră istorică această problemă, elucidînd etapele genezei partidelor noastre. De asemenea nu vom privilegia abordarea "clasică" a emergenței fenomenului partidist, agreată de alți politologi moldoveni – V.Cujba, C.Ciurea, etc – care au sesizat devierile acestui fenomen de la canoanele științei politice occidentale, punînd accent pe proteismul doctrinar, antecedența grupului politic față de grupul social şi ponderea deosebită a eroilor fondatori în viața de partid.

Deşi aceste abordări merită toată atenția noi suntem preocupați în speță de felul cum cazul Moldovei poate fi integrat în diversele modele teoretice propuse de partidologii occidentali. Am selectat drept fiind

relevanți patru autori ce au văzut în mod diferit acest fenomen – Maurice Duverger (1951), Lipset şi Rokkan (1967) şi Berneo (1987). În finalul lucrării vom încerca să vedem dacă fenomenul apariției partidelor în Republica Moldova este un caz atipic, deviant sau dimpotrivă unul care se înscrie perfect în modelele elaborate pe parcursul ultimilor 50 de ani în Occident.

Vom începe cu teoria instituțională pusă la punct de Maurice Duverger. Această teorie este în special istoriografică, avînd în vedere abordarea istorică a fenomenului partidist. Ea poate fi rezumată în felul următor: partidele, de cele mai multe ori sunt "de creație interioară". În adunările reprezentative se formează în chip inevitabil grupuri parlamentare, care-şi definesc identitatea pe criterii ideologice, dînd în acest fel expresia intereselor lor, ale reprezentanților şi ale reprezentaților. Aceasta este prima fază de formare a partidelor. Urmează organizarea de comitete electorale, menite să reînnoiască mandatele parlamentare şi, desigur, să cultive o relație de fidelitate între parlementari şi cetățeni.

Cazul Republicii Moldova se înscrie destul de bine în parametrii fixați de Duverger (fapt care nu poate fi spus despre România, unde majoritatea partidelor sunt de creație exterioară – apariția partidelor a precedat evenimentul alegerilor fondatoare). Alegerile în Sovietul Suprem din Republica Moldova din 1990 au avut loc în circumscripții uninominale în baza sistemului majoritar, candidații nefiind încă încorporați în partide (monopolul Partidului Comunist încă nu fusese abolit). După desființarea monopolului PCUS, în interiorul legislativului, care în 1991 a primit denumirea de Parlament, s-a declanşat procesul de formare a grupurilor parlamentare; au apărut astfel de fracțiuni ca Frontul Popular, transformat ulterior în partid – Frontul Popular Creştin Democrat; Interfrontul, ulterior Mişcarea Edinstvo şi Partidul Socialist; grupul Viața Satului, ulterior Partidul Democrat Agrar din Moldova. Procesul de scindare a continuat în mod progresiv, fapt care a condus la multiplicarea de mai departe a numărului de partide. Aşa de exemplu din cadrul grupului parlamentar Frontul Popular s-au desprins mai multe partide (după adoptarea în septembrie 1991 a legii "Despre partidele politice şi alte organizații social-politice") – Partidul Social Democrat, Congresul Țăranilor şi Intelectualilor, etc.

Totuşi, această teorie a lui Duverger are o forţă explicativă destul de limitată, deoarece fiind eminamente istorică, depinde mai degrabă de conjuncturi decît de legităţi. În cazul Republicii Moldova, conjuncturile favorabile confirmării ei au fost:

adoptarea destul de tîrzie a legii despre partide, fapt care a trenat procesul de constituire a lor;

democratizarea graduală a societăţii moldoveneşti, care a permis ca încă în 1990, 83% din deputaţi să fie membrii ai PCUS.

Prin urmare avem nevoie de explicaţii mai convingătoare.

Cea de-a doua teorie pe care o vom examina este cea a lui Lipset şi Rokkan. Aceşti doi autori pun la baza apariţiei fenomenului partidist patru clivaje sociale izvorîte din două Revoluţii – naţională şi industrială.

Cele patru clivaje sunt:

Clivajul stat – biserică, care generează partide clericale şi anticlericale. Clericalii sunt deţinătorii influenţei politice şi sociale a bisericii, în timp ce anticlericalii sunt adepţii separaţiei bisericii de stat, ca şi a secularizării vieţii sociale. (revoluţia naţională)

Clivajul centru – periferie, îi pune în opoziţie pe centraliştii care pledează fie pentru un stat unitar, fie pentru unul naţional cu regionaliştii, care pledează fie, pentru crearea statelor federale, fie pentru autonomie. (revoluţia naţională)

Clivajul rural – urban, pune în opoziţie interesele orăşenilor, comercianţilor, industriaşilor cu cele ale ţăranilor. Doar apărarea intereselor economice ale populaţiei rurale va forma o familie politică specifică: cea a partidelor agrariene. (revoluţia industrială)

Clivajul proprietari – muncitori, pune în opoziţie interesele proprietarilor mijloacelor de producţie şi de schimb cu cele ale muncitorolor. Apar două familii politice distincte: a) dreapta clasică – liberalii, conservatorii; b) stînga – socialiştii, comuniştii. (revoluţia industrială)

Atunci cînd analizăm fenomenul fondării partidelor în spaţiul post-sovietic şi est-european trebuie să ţinem cont, fie de existenţa unei perioade preautoritare democratice în cazul acestor ţări, fapt care ar conduce la o posibilă reanimare a vechilor clivaje, fie de posibila apariţie a acestor clivaje în perioada imediat următoare colapsulsui sistemului comunist.

De exemplu Polonia a beneficiat de opt ani de guvernămînt democratic (1918 – 1926), Ungaria de doi ani (1945 – 1947), Cehoslovacia de

douăzeci (1918 – 1938). România a beneficiat şi ea de o perioadă destul de îndelungată de semi-democrație (1918 – 1939).

Cercetările efectuate de Sharon Werning Rivera (1996) arată că deşi între perioadele pre- şi post-autoritare există un anumit grad de continuitate istorică, aceste clivaje politice nu s-au “dezghețat” pur şi simplu după o perioadă de dormitare. Mai degrabă, partidele apărute la începutul anilor ’90 se formau în jurul unor clivaje existente la acea perioadă şi nu în perioada pre-autoritară. Această constatare contrazice teza lui Lipset şi Rokkan (sprijinită şi de datele empirice cu privire la democratizările anterioare) precum că o perioadă mai îndelungată de guvernare democratică pre-autoritară ar face mult mai probabilă reapariția clivajelor politice tradiționale.

Cazul Moldovei este mai specific, deoarece această țară nu a avut experiență democratică înainte de instaurarea regimului comunist. N-ar fi lipsit de interes totuşi să vedem care sunt principalele clivaje din Republica Moldova înainte de primele alegeri din 1990 şi alegerile din 1994.

Cel mai important conflict care a structurat alinierile partinice în 1990 a fost clivajul centru – periferie, care i-a opus pe adepții creării unui stat moldovenesc pe criterii naționale, împotriva susținătorilor unei orientări “internaționaliste” a Republicii Moldova şi a federalizării ei. Din acest clivaj au apărut astfel de partide ca – Frontul Popular Creştin Democrat (actualmente Partidul Popular Creştin Democrat), Asociația Victimelor Regimului Totalitar, Congresul Țăranilor şi Intelectualilor (actualmente Partidul Forțelor Democratice), Partidul Socialist şi Mişcarea Edinstvo.

De asemenea un alt clivaj preeminent din 1990 a fost diviziunea rural – urban care a condus la fondarea Partidului Democrat Agrar din Moldova. E de remarcat faptul că acest partid este o consecință şi a unui alt clivaj neelucidat de Lipset şi Rokkan – regim – antiregim.

În alegerile parlamentare din 1994 structura clivajelor nu a avut mult de suferit, deşi acestor trei diviziuni li s-a adăugat cea de-a patra – privatizare – naționalizare. Această linie de fractură a căpătat o rezonanță deosebită în alegerile parlamentare din 1998, atunci cînd Partidul Comuniştilor a contestat eficiența privatizărilor anterioare, insistînd în acelaşi timp asupra păstrării monopolului economic al statului în diverse do-

menii. În acelaşi timp, în 1994, dar mai ales în 1998, clivajul regim – antiregim a început treptat să cedeze locul clivajului comunişti – anticomunişti. Acest reveriment nesperat al unui clivaj ce părea să nu aibă sorți de izbîndă se datorează repunerii in legalitate a PCM, fapt care a creat un nou cal de bătaie pe scena politică moldovenească (fapt care, analizînd retrospectiv lucrurile le-a adus comuniştilor un surplus de voturi).

În concluzie, putem spune că cele patru clivaje identificate de Lipset şi Rokkan nu au avut un impact deosebit asupra procesului de fondare a partidelor din Republica Moldova, ceea ce poate fi explicat prin inexistența unei experiențe democratice preautoritare şi prin schimbărilor profunde ce au acompaniat regimul comunist – centralizarea economică, represiunile, crearea unor instituții politice total dependente de stat şi a unor elite obediente. Ceea ce putem constata însă este apariția unor noi linii de fractură – regim – antiregim, comunist – anticomunist, privatizare – naționalizare – specifice doar perioadei de tranziție. Pînă şi clivajul centru – periferie are un profil total diferit față de cel indicat de Lipset şi Rokkan (în Republica Moldova, grație inexistenței tradiției unei statalități, centrul nu are o idee clară cu privire la configurația statului, fiind uneori dispus să se dizolve în unități statale mai mari, asumîndu-şi astfel rolul de periferie).

Cea de-a treia teorie care se impune atenției noastre ignoră importanța experienței preautoritare în explicarea genezei sistemelor de partide şi se focalizează în exclusivitate asupra modului de tranziție de la autoritarism. Ipoteza avansată de Berneo sugerează că în primile alegeri parlamentare post-autoritare, partidele succesoare ale fostului partid comunist vor obține un scor electoral mai bun în țările în care tranziția a decurs în mod gradual, prin "reformă", decît în țările unde s-a produs aşa-numita **ruptura –** trecerea bruscă de la regimul autoritar la cel democratic prin eliminarea elitei comuniste, în stil cehoslovac.

Experiența țărilor din Europa Centrală şi de Est nu confirmă această ipoteză (ea fiind construită pe baza democratizărilor din anii '70, din Spania şi Portugalia), partidele succesoare obținînd la primele alegeri atît în Polonia şi Ungaria cît şi în Cehia scoruri relativ modeste, în timp ce la alegerile repetate performanțele acestor partide s-au îmbunătățit considerabil.

În cazul Republicii Moldova această ipoteză îşi găseşte o confirmare parțială (Moldova fiind un exemplu de tranziție reformistă, fosta elită comunistă nefiind înlăturată de la putere). La alegerile din 1994 (primele alegeri pluripartidiste) partidul succesor – PDAM – a obținut 43% din sufragii. După scindarea lui şi reapariția partidului comuniştilor, aceste procentaj practic s-a diminuat, dar nu în măsura să încline balanța în favoarea noilor partide.

Spre deosebire de partidele succesoare din Europa Centrală şi de Est care şi-au social-democratizat doctrina în încercarea de a scăpa de moştenirea comunistă, Partidul Comuniştilor din Moldova îşi etalează descendența din tradiția marxistă, acest fapt aducîndu-i avantaje certe. În acest sens putem constata că tradiția comunistă nu inspiră repulsie unui număr destul de mare de alegători, ei legîndu-şi speranțele la mai bine de acest partid. Cota destul de ridicată a popularității acestui partid se explică şi prin faptul că spre deosebire de omologii săi din Europa Centrală şi de Est, PCM nu a avut încă şansa guvernării. În final, putem trage concluzia că tipul de democratizare – reformistă, negociată, incrementală – din Republica Moldova a favorizat o poziție reconfortantă a partidelor succesoare în topul preferințelor electorale.

În urma celor expuse mai sus putem compara aceste trei teorii din punctul de vedere al eficienței lor. La o primă atingere transpare forța explicativă mai mare a teoriei lui Berneo care pune accentul pe tipul de schimbare ca factor determinant al genezei fenomenului partidist în Republica Moldova. Credem însă că această abordare ignoră mai multe aspecte absolut indispensabile cunoaşterii evoluției sistemului de partide: moştenirea comunistă, noile clivaje, tipul de partid şi rolul personalităților. Pentru a remedia aceste lacune se impune o abordare conjugată care să țină cont de imperfecțiunile menționate mai sus. O atenție deosebită ar trebui să fie acordată impactului pe care l-a avut asupra formării partidelor perioada autoritară comunistă – economia de comandă, descompunerea societății civile şi impunerea guvernării unui singur partid. De asemenea, o atenție mai mare trebuie să fie acordată analizei noilor clivaje care structurează scena politică din țările de tranziție de o manieră diferită decît cele din țările Europei Occidentale. În acest sens, schema lui Lipset şi Rokkan poate fi lărgită şi îmbogățită.

ȚAPII ISPĂŞITORI AI POLITICII MOLDOVENEŞTI. UN CERC VICIOS

Corneliu CIUREA
Republica Moldova, Chişinău
Institutul de studii politice şi relații internaționale
Catedra de ştiință politică şi administrare publică
Lector

Rodica CĂPĂTICI
Romînia, Bucureşti
Şcoala națională de studii politice şi administrative
Facultatea de ştiințe politice, studii postuniversitare
audientă

Sacrificiul este o temă curentă în politică, iar într-un sistem politic de tranziție, marcat de confruntări şi coliziuni, acest fenomen se regăseşte practic pretutindeni. Este însă adevărat că utilizarea termenului de sacrificiu într-un context ostil, cînd se reglează conturi şi se recurge la violență, pare a fi improprie deoarece după cum defineşte Rene Girard acest fenomen "sacrificiul este o violență fără risc de răzbunare".

Din acest punct de vedere, în politica moldovenească practic nu există jertfe în înțelesul pe care Girard l-a conferit acestui cuvînt. Ciclul răzbunărilor nu conteneşte, iar adversarul care abia ieri, zdrobit şi "însîngerat", cerşea iertare, astăzi jubilează pe grumazul călăului său, pentru ca mîine să-şi reia din nou rolul de victimă. Pomelnicul acestor persoane este interminabil: G. Eremei – ultimul prim-secretar al Partidului Comunist al Republcii Moldova, A. Moşanu, D. Diacov, D. Moțpan – foşti speakeri ai Parlamentului, M. Druc, V. Muravschi, A. Sangheli, I. Sturza – foşti prim-miniştri, M. Snegur şi P. Lucinschi – preşedinți ai Republicii Moldova, pentru a nu menționa victime de rang inferior.

În accepția lui Girard toți aceşti politicieni sunt ființe eminamente nesacrificabile, deoarece devii sacrificabil doar atunci cînd "între comunitate şi victimele rituale lipseşte un anumit tip de raport social, cel care face să nu putem recurge la violență, împotriva unui individ fără să ne expunem la represaliile altor indivizi, semenii săi, care-şi fac o datorie din

a-şi răzbuna aproapele”. Vom vedea în continuare că toate victimele despre care vom vorbi dispun de un potențial enorm vindicativ. Pentru exemplificare ilustrăm citatul de mai sus cu unul din cercurile vicioase ale răzbunărilor din politica moldovenească.

Mecanismul violențelor a fost declanşat atunci cînd printr-un paricid justificat în fel şi chip, Mircea Snegur, pînă nu demult comunist înveterat, îl sacrifică pe altarul libertății şi renaşterii naționale pe ultimul prim-secretar al PCRM – Grigore Eremei. Această crimă inaugurală a fost plătită scump de primul preşedinte al Republicii Moldova, el fiind ulterior marginalizat din punct de vedere politic în urma adoptării Constituției Republicii Moldova în 1994, cînd foştii săi ortaci din PCRM – A. Sangheli. P. Lucinschi şi D. Moțpan, l-au privat de împuternicirile extinse pe care le deținea şi apoi cedînd funcțiile rămase succesorului său P. Lucinschi. Silit să facă opoziție, M. Snegur, se coalizează cu unul dintre cei mai fideli susținatori ai actualului preşedinte, D. Diacov şi pun la cale debarcarea lui. În urma modificărilor constituționale din 5 iulie 2000, Republica Moldova devine o republică parlamentară, preşedintelui fiindu-i rezervat în cel mai bun caz rolul de statist. În 31 decembrie 2000, se produce însă lovitura de grație, cînd uzînd de bruma de prerogative care-i mai rămăsese, preşedintele reuşeşte să dizolve Parlamentul, obligîndu-i pe nesuferiții adversari să se războiască în plină iarnă, lansîndu-se în campanie electorală.

Dizolvarea Parlamentului de către preşedintele Lucinschi, în data de 31 decembrie 2000, are o puternică încărcătură simbolică. Preşedintele a dat de înțeles că intrarea într-un nou an, deceniu, secol şi mileniu nu se poate produce sub o stea norocoasă, în cazul în care nu va fi extirpat răul din rădăcină – adică Parlamentul. Într-un mileniu nou, cu un Parlament nou – va să spună Preşedintele, găsind cu o ingeniozitate rară, un țap ispăşitor pentru toate dificultățile tranziției.

Cu toate acestea, mesajul preşedintelui ni se pare simplist şi derizoriu deoarece el se încăpățînează a nu vedea că a devenit demult prizonier al unei veritabile legi naturale a răzbunării, ale cărei efecte nu pot fi întrerupte o dată ce ea a fost declanşată. Urmîndu-l pe Girard, vom încerca să arătăm de ce în societatea moldovenească sacrificiul nu mai este în stare să ne protejeze de propria noastră violență, devenind doar o verigă într-un lanț nesfîrşit al silniciei.

Diagnosticul lui Girard este simplu, “uzura sistemului sacrificial apare întotdeauna ca o cădere în violență reciprocă; cei apropiați, care sacrificau împreună terțe victime, se cruțau reciproc: ei tind de acum înainte să se sacrifice unii pe alții”. În Republica Moldova, urmărim o situație, ce a primit denumirea de “criză sacrificială”, care sugerează că este suficientă o crimă pentru ca asasinul să intre într-un sistem închis. “El trebuie să ucidă şi iar să ucidă, să organizeze adevărate masacre, astfel încît să-i suprime pe toți cei care într-o bună zi ar putea răzbuna moartea rudelor lor”. Tocmai această criză sacrificială explică în mare parte milioanele de victime generate de regimurile totalitare. Observăm în acelaşi timp că nici logica regimurilor democratice nu exclude survenirea unor astfel de crize sacrificiale, deşi gradul de violență este mult mai redus. Acesta este, probabil, singurul mare merit al democrației – capacitatea de a îmblînzi violența prin ridicarea mai multor filtre juridice în fața ei. Răzbunările succesive din Republica Moldova s-au făcut în concordanță cu normele juridice în vigoare, adică putem spune că am fost martorii unor reglări de conturi constituționale. Nietsche a avut dreptate cînd a spus că democrația ucide fiara din noi. Să nu uităm că Nietsche a avut o mare admirație pentru fiare.

Este interesant totuşi să vedem cum a devenit posibilă această alunecare spre violență în Republica Mildova. Şi în acest caz Girard ne este de mare ajutor, “criza sacrificială, adică pierderea sacrificiului, este pierderea diferenței între violență impură şi violență purificatoare. Cînd această violență este pierdută nu mai e posibilă purificarea (prin sacrificiu), şi violența impură, contagioasă se răspîndeşte în comunitate”. În cazul societății moldoveneşti ar fi curios să identificăm momentul declanşării “crizei sacrificiale” şi să-i creionăm motivele.

Oricît ar părea de ciudat, dar crima inaugurală nu poate fi alta decît răsturnarea regimului comunist. Astăzi, este evident că regimul comunist nu a fost o tumoare benignă, susceptibilă unei intervenție chirirgicale simple, ci una malignă, provocînd adînci metastaze în tot țesutul social.

Un astfel de regim nu-l poți lichida printr-un banal decret prezidențial, deoarece în urma înlăturării lui apar o mulțime de perdanți, fiind suscitate spiritele revanşarde şi setea de răzbunare. Acest fapt ne învață că între fazele istoriei nu există rupturi ci doar continuitate şi că violența de astăzi poatre fi explicată doar prin violența de ieri.

Ceea ce este fascinant în această confruntare între politicienii moldoveni este că în jurul lor roiesc tot felul de adepți , susținători şi prozeliți. Din această cauză viața politică moldovenească este puternic divizată, avînd o multitudine de linii de fractură. Violențele nasc violențe, iar împricinații, în elanul lor belicos, se înconjoară cu cohorte de luptători. Practic nu mai este loc pentru un punct de vedere detaşat.

Această situație este absolut inexplicabilă întrucît Girard ne oferă motivele reale ale acestor lucruri. Personajele, de fapt, sunt confruntate cu "o mecanică a violenței a cărei funcționare este prea implacabilă pentru a permite cea mai mică judecată de valoare sau orice distincție simplistă sau subtilă între "buni" şi "răi"...". "Oamenii au oroare să admită că motivele sunt aceleaşi de o parte şi de cealaltă, adică faptul că violența este fără motiv".

În aceste împrejurări este practic imposibil de a-i da cuiva dreptate, situîndu-ne pe poziții pro-lucinschiste, pro-sneguriste sau pro-diacoviste. Fiecare dintre politicieni este nevinovat pentru că se răzbună şi este vinovat pentru acelaşi motiv. Acesta este iremediabilul cerc vicios.

Deşi, ne aflăm în imposibilitatea de a lua partea cuiva, putem, în schimb, emite unele pronosticuri cu privire la viitorul scenei politice moldoveneşti, acestea reişind din schema concepută de Girard. O predicție care practic nu poate fi ratată vizează dizolvarea Parlamentului din 31 decembrie. Este clar că în contra intențiilor Preşedintelui de a curma răul într-un mod categoric şi definitiv, violențile vor continua. Punctul final nu poate fi pus prin eliminarea unuia dintre adversari din conflict şi nici a majorității lor. Există doar o singură soluție pentru noi; aceasta este reinventarea sacrificiului şi a diferenței dintre sîngele pur şi impur. Candidatul cel mai verosimil pentru acest post de victimă părea a fi pînă nu de mult Partidul Comuniştilor din Moldova. El întrunea toate condițiile pentru a fi sacrificat: a) aparținea trecutului, b) era considerat un element declasat şi decăzut, pătat de sînge, c) era refractar față de înnoiri. Această şansă de sacrificare a fost ratată într-un mod monumental, deoarece toate partidele politice mari din Moldova s-au "culcat" cu el rînd pe rînd, contaminîndu-se de impuritate.

Pe de altă parte, ipostaza în care se află astăzi PCM îl avantajează cu siguranță. Fiind inițial un țap ispăşitor, silit să plătească prețul tuturor

fărădelegilor comise de antecesorul său – PCRM, el profită acum imens de pe urma denigrărilor de altă dată.

De obicei, pentru a fi sacrificat trebuie să devii mai întîi rege. La noi este însă invers – victima sacrificată se mişcă încet, dar sigur spre tron. Regele a murit, trăiască regele!

CADRUL NORMATIV ŞI LEGISLATIV INTERNAŢIONAL ŞI TRAFICULUI DE FEMEI

Doina DELEU
Republica Moldova, Chişinău
Universitate de Stat din Moldova
Facultatea de ştiinţe politice şi administrative
Studentă

Comunitatea internaţională hotărîtor şi dîrz judecă traficul de persoane, îndeosebi traficul de femei şi copii, ca cea mai serioasă şi flagrantă lezare a dreptului omului, o formă a "sclavagismului contemporan" şi un model acut de violenţă faţă de femei.[14] Cu toate acestea, majoritatea statelor nu şi-au revizuit legislaţia şi programele, direcţionate să combată acest flagel, în contextul drepturilor omului.

Dacă e să analizăm acest fenomen din prisma drepturilor omului, e lucid că traficul de persoane sau, în sens mai îngust, de femei şi fete, în primul rînd trebuie să fie înregistrată sub aspectul lezării dreptului omului şi numai ulterior ca o încălcare a intereselor statale. O atare apreciere aduce în prim-plan drepturile şi necesităţile persoanelor victime ale contrabandei şi obligaţiile puterii de stat privind acordarea unui sprijin (suport) juridic şi de asistenţă socială victimilor. Susţinătorii acestei idei subliniază indispensabilitatea includerii "elementului drepturilor omului" în legislaţie, programe şi iniţiative, direcţionate contra contrabandei, unde

---

[14] *Vezi Recomandarea nr.1325 (1997) a Asambleei Parlamentare a Consiliului Europei (unde traficul de femei e tratat din prisma asemănării cu sclavia).*

de obicei, toată atenția, în mod tradițional era concentrată în lupta cu migrația ilegală, prostituția, proxenetismul şi grupările criminale.[15]

În mare parte grație activității ONG-urilor, o mai mare atenție problemelor drepturilor omului se acordă în normele politicii internaționale, în declarațiile politice, dar, din păcate, la un nivel mai mic – în politica internă a statelor. Ca rezultat al acțiunilor legate direct sau indirect de trafic, sînt încălcate: dreptul la libertate, la demnitatea şi securitatea persoanei, dreptul de a nu fi ținut în sclavie şi muncă forțată, diverse drepturi economice şi sociale, deasemenea drepturile copilului. Aşa precum guvernele diferitor state sunt responsabile pentru respectarea drepturilotr omului în teritoriul său, ele mai sînt obligate să protejeze oamenii de o atare practică, să pedepsească prin lege violența asupra persoanei şi să garanteze un suport juridic victimilor traficului.

În conformitate cu normele Dreptului Internațional, statele se obligă să preîntîmpine încălcarea drepturilor omului, să investigheze toate cazurile de încălcări similare, să ia măsuri corespunzătoare privind persoanele care au comis aceste încălcări şi să acorde o compensație morală şi materială celor care au avut de suferit în urma acestor lezări.[16]

Acțiunile care-i coboară pe oameni la nivel de sclavi sau asemenei robilor, munca forțată (silnică), prostituția violentă şi forțată, constrîngerea la căsătorie, exploatarea prostituției, cercul vicios de datorii (jugul) şi abuzul oamenilor – toate la un loc aceste acțiuni sunt considerate lezării ale drepturilor personale ale omului şi, în conformitate cu normele internaționale, sînt interzise sub orice formă.

Respectivele documente includ: Convenția despre Sclavie (Slavery Convention, 1926), Convenția adiționată privind interzicerea sclaviei, traficului de sclavi, institutelor sclaviei şi acțiunilor care pot fi calificate drept de robie (Supplementary Convention an the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institution and Practices Semilar to Slavery, 1956), Convenția privind interzicerea muncii forțate (Abolition of Forced Labor Convention, 1957), Convenția privind ieradicarea tuturor formelor de dis-

---

[15] Vezi de exemplu, Comunicarea lui Mary Robinson, Înaltului Comisar ONU privind drepturile omului. Consultarea privind traficul de femei şi industria sexului, 21 iunie, 1999.

[16] Conferința privind drepturile omului. Normele dreptului omului privind atitudinea față de victimile traficului, ianuarie 1999, p.4

criminare a femeii (Conventuion on the Elemination of All Forms of Descrimination against Women, 1979), Convenția privind drepturile copilului (Convention on the Rights of the Child) şi Acordul Internațional privind drepturile poltiice şi civile (International Convenant on Civil and Political Rights, 1966).

O mulțime de documente internaționale, la fel ca şi o multitudine de declarații şi norme de un caracter facultativ, include în sine ideea contrabandei de persoane. Ca exemplu, în articolul 6 a Convenției privind interzicerea tuturor formelor de descriminare ale femeii se accentuează faptul că statele-membre ale Convenției sînt obligate "să ia măsuri corespunzătoare, inclusiv de ordin legislativ, pentru a înceta contrabanda de femei şi exploatarea prostituției femenine". În acelaşi timp Convenția privind drepturile copilului cheamă statele menite să garanteze protecția copiilor de exploatarea economică sau de toate felurile de exploatare sexuală şi violentă. Convenția privind sclavia indeamnă statele membre să garanteze o "totală interzicere a sclaviei sub formele ei", ceea ce este atribuția atît persoanelor juridice, şi fizice, cît şi grupelor sociale.[17]

În acelaşi context, Convențiile Organizației Internaționale a Muncii declară că statele sînt responsabile pentru folosirea muncii forțate. Aceste documente determină munca forțată ca "orice fel de muncă sau servicii efectuate de funcționarii cu amenințarea de a fi pedepsiți, dar pe care funcționarul nu se obligă să le efectueze din propria dorință".[18]

Alte drepturi şi norme conținute în Convenția privind interzicerea tuturor formelor de descriminare a femeii şi Convneția privind drepturile copilului, în aşa acte internaționale ca Acordul Internațional privind drepturile economice, sociale şi culturale (Internațional Convenant on Economic, Cultural and Social Rights), Convenția împotriva torturilor şi altor forme de comportament inuman, crud şi umilitor (Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degradend Treatment), Convenția privind protejarea tuturor lucrătorilor-migranți şi membrilor familiilor lor

[17] *Contrabanda de rînd cu jugul de datorii sunt calificate drept acțiune care pot fi adiționate de sclavie. Vezi grupul de lucru al ONU privind formele contemporane ale robiei, UNDOC.E/CN.4/Sub.2/AC.2/1991/1/Add.1; Convenția adiționată din 1956 privind interzicerea robiei, traficului de sclavi, institutelor şi acțiunilor care pot fi atribuit sclaviei (Art.1)*

[18] *Convenția Nr.29, articolele 2(1), 4(1).*

(Convention on the Protection of All Migrants Workers and Members of their Families), Declarația privind interzicerea tuturor formelor de violență contra femeii şi Declarația de la Pekin şi Platforma de acțiuni (Beijing Federation and Platform for Action), la fel au o legătură cu subiectul dat.

O serie întreagă de Convenții Internaționale, atribuite perioade timpurii şi cu specific de luptă cu traficul în scop de exploatare sexuală, actualmente sunt considerate învechite. Ele include: Acordul Internațional privind interzicerea comerțului cu sclave albe (International Agreement for the Suppression of White Slave Traffic (1904); revizuită de protocolul din 1948; Convenția Internațională privind interzicerea traficului de sclave albe (International Convention for the Suppression of the White Slave Traffic, 1910) revăzută în Protocolul Convenției Internaționale privind interzicerea traficului de femei şi copii (Protocol on International Convention for the Suppression of Traffic in Women and Children, 1921) şi Protocolul 1947; Convenția privind interzicerea traficului de persoane şi exploatării prostituției altor persoane (Convention for the Supperssion of the Traffic in Person and of the Exploitation of the Prostitution of Ofters, 1949).

În special, Convenția din 1949 privind traficul de persoane insistă ca statele membre, "să supună pedepsei oricare persoană…care pentru bani, prin convingere sau alte metode are controlul asupra altor persoane cu scopul de a le prostitua", dar şi oricare persoană, care deține, întreține şi asigură cu resurse întreținerea unui bardel". Convenția la fel cheamă statele "să ia sau să garanteze măsurile necesare pentru încetarea traficului de persoane în scop de exploatare a prostituției", să garanteze un suport victimilor traficului, de exemplu pentru organizarea condițiilor necesare pentru o îngrijire temporară a victimilor traficului şi întreținerea lor", un ajutor în obținerea repatrierii etc. Statele membre care au rectificat una sau mai multe convenții despre trafic de persoane, sînt obligate să le respecte. Multe alte acorduri internaționale şi regionale care se referă la lupta cu criminalitatea, migrarea ilegală, acțiuni ilegale în mare, dezvoltarea economică, protecția medicală şi socială etc., pot şi ele include stări care pot avea o legătură directă sau indirectă cu traficul de persoane şi victimele lui.

Referindu-mă la problemele cu care se confruntă comunitatea internațională privind realizarea în practic a documentelor aprobate cu privire la traficul de femei voi folosi informații parvenite din diferite surse, inclusiv discutarea acestei probleme cu experții ce reprezintă ONG-uri sau state-membre ale convențiilor respective. O informație concretă care descrie situația în anumite țări am scos-o din seminarele sponsorizate de așa organizații ca La Strada (Polonia), Departamentul de Justiție a SUA (Sectorul exploatării copiilor și pornografia copiilor) și Institutul de Cercetări Tehnice din Frankfurt. O serie de Institute actualmente sunt preocupate de investigarea comparativă în domeniul legislativ în scopul de a găsi și analiza mersul implimentării legilor și programelor primite de statele-membre privind combaterea traficului de femei. Printre ele se numără și Institul Ludwig Boltzmann privind Drepturile Omului din Viena și Institutul de Cercetări Femenine din Frankfurt. Din păcate în perioada pregătirii tezei nu am avut acces la toate investigațiile și la unele rezultate finale ale analizelor detaliate.

Din investigațiile făcute am evidențiat 3 tipuri de state, fiecare în parte cofruntîndu-se cu un anumit fel de probleme în implimentarea documentelor internaționale aprobate:

I state-destinatare, sînt considerate statele care de o perioadă mare de timp au fost și sunt pînă-n prezent principalii consumatori ai victimelor traficului. De exemplu: Europa de Vest și America de Nord sînt considerate regiuni de destinație a femeilor și fetelor victime dintr-o serie de țări Latinoamericane, din Asia și Africa. Odată cu destrămarea fostului Imperiu Sovietic, un procentaj colosal de marfă vie este transportată ilegal în țările Europei de Vest – Belgia, Germania, Austria, Franța, Italia, Spania, Grecia, Turcia, Marea Britanie, Elveția.

II State-donatoare, sînt considerate statele care oferă marfă vie celor care o solicită. De exemplu, țările Americii Latine, Asiei și Africii sunt calificaet drept donatoare țărilor Americii de Nord și Europei de Vest. Iar forțele state sovietice sunt țări donatoare pentru țările Europei de Vest și Americii de Nord.

III state-tranzit, așa sunt numite statele, prin care, de obicei, sunt traficate victimile. Se estimează că statele care anterior au fost, de regulă, state donatoare actualmente s-au transformat în state tranzit sau puncte de destinație a mărfii vii. Așa țări sunt Polonia, Republica Cehă, Slovacia,

Țările Baltice, țările ex Iugoslaviei, pentru femeile venite din statele ex sovietice. Canada, de exemplu, serveşte atît ca stat destinatar, cît şi stat-tranzit pentru transportarea victimilor în SUA.

Fiecare din țările-tip calificate se ciocneşte cu un set aparte de probleme, deaceea în actele internaţioanle se specifică metodele de prevenire ale traficului pentru fiecare din aceste categorii.

În *statele destinatare* încă nu se cunoaşte o metodă eficientă în combaterea traficului de femei. Legile şi programele corespunzătoare, ca de altfel şi nivelul de coordonare a acțiunilor şi modalității de activare a programelor adoptate de statele de bază donatoare puternic se deferențiază chiar în cadrul Uniunii Europene. În unele state-membre, ca de exemplu Germania, legile şi programele sînt atît de descentralizate că se deferențiază chiar în interiorul statului. Iar în planul metodelor de preveniri legislative, cît şi în cadrul protecției victimilor traficului, cooperarea între state este foarte limitată şi sporadică. Se cunoaşte despre colaborarea reuşită între poliția Poloniei şi Germaniei, între poliția Austriei şi Cehiei. Însă la nivel general, o atare colaborare se bazează frecvent pe relația sau independența personală a reprezentanților poliției din diferite regiuni. Colaborarea la nivel interdepartamental şi interguvernamental, de regulă, la fel este lipsă.

Cel mai duresros este faptul, că această indispensabilă colaborare este lipsită la nivel interguvernamental, dar în unele țări, aşa ca SUA există organe interdepartamentale preocupate de elaborarea recomandărilor privind schimbarea legislației şi a programelor existente, în acelaşi timp şi de garantarea unei coordonări a acțiunilor întreprinse de organele puterii de stat, migraționale, serviciul forței de muncă şi cel social, şi departamentului afacerilor externe. Importanți paşi în lupta cu traficul la nivel de stat și internațional au fost făcuți de SUA, într-o oarecare măsură grație activității Comitetului Interdepartamental şi a grupelor sale privind lupta cu traficul de femei şi exploatarea muncii. Această activitate constă în activizarea răspunderii penale privind contrabanda de persoane, adaptarea noilor legi şi a unei serii de proiecte ce presupun includerea programelor traficului în programele de studii şi calificarea la nivel guvernamental şi internațional. Deşi, specialiştii susțin că încă mai au multe de făcut, ei recunosc că la nivel de stat funcționarii poliției, procuraturii, judecătorii şi colaboratorii organelor migraționale ale statelor şi munici-

piilor, cei care au probabilități mai mari de a se ciocni cu cazuri de trafic în practic, nu sunt destul de bine informați şi nu ştiu ce ar trebui să întreprindă. În afară de aceasta, în SUA nu există un program de asistență sau suport victimilor traficului, iar unele zone americane interzic cheltuielile pentru imigranții ilegali. Se cunosc cazuri de implicare a ONG-urilor care ca rezultat au reuşit să găsească resurse şi posibilități de a acorda un suport victimilor traficului. Aceasta, din păcate, sînt cazuri singulare.

În alte state, ca de exemplu Belgia şi Italia, există organe centralizate care sînt responsabile pentru coordonarea luptei cu traficul şi care mai colaborează cu ONG-urile. De exemplu, în unele regiuni germane ca în Saxonia de Jos sînt luate o serie de programe de coordonare privind lupta cu traficul. Ele funcționează la nivel local, dar un program general de stat în Germania nu există. Dar aceasta este situația actuală, doar cîteva țări-destinatoare dispun, la moment, de un organ sau grup (autorizat) special pentru coordonarea intențiilor de luptă cu traficul, atît la nivel național, cît şi la nivel internațional.

Toate statele se ciocnesc cu colosale probleme de lipsă a bazei legislative pentru lupta cu traficul de femei. De exemplu, în ceea ce priveşte dreptul penal doar cîteva țări au speciale legi direcționate contra traficului. Tradițional se crede că normele dreptului penal cu privire la prostituție sînt suficiente.[19] Din motiv că încă nu s-a ajuns la o părere unanimă privind includerea legilor speciale, îndreptate contra traficului, în codul Penal, doar cîteva state au luat măsuri pentru a lichida punctele slabe din legislație sau chiar cele lipsă. Una din problemele obişnuite este spectrul îngust şi liberalizarea legilor privind forțarea la prostituție. De exemplu, o situație tipică este "îndemnul de a se ocupa prostituție" sau "proxenetismul" care nu poate implica toți participanții afacerii de trafic, şi respectiv nimeni nu va fi acuzat şi nu va fi pedepsit destul de aspru şi sever, ceea ce ar fi trebuit de făcut pentru o încălcare atît de gravă a drepturilor omului, pentru caracterul violent şi crunt al acestui fenomen cumplit ca traficul de femei. O serie de procurori subliniază că este foarte de greu de demonstrat care a fost scopul traficanților (în caz de tranzit), de demonstrat prezența escrocheriei, forței şi lipsa consimțămîntului din

---

[19] *Vezi Interpol, Protocolul (Documente de lucru. Conferința Internațională privind problemele traficului de femei (octombrie 1998).*

partea victimei. După cum a observat un procuror american, cu cît mai multe elemente ale procesului trebuie de demonstrat în cadrul investigaţiilor de judecată, cu atît mai clar devine faptul că (traficantul) va reuşi să fugă de răspundere”.

Chiar dacă statul are prevederi privind aşa infracţiuni ca “deţinerea în sclavie”, “abuzul” sau “forţarea la prostituţie”, toate aceste situaţii sînt prea îngust interpretate şi determinate, ca ulterior să le aplice cazurilor de trafic. De exemplu, legea poate prevede că victimii i-a fost aplicată forţa sau că ea fost lipsită de dreptul de a se deplasa. Şi dificultatea problemei nu constă doar în imposibilitatea sau greutatea de demonstra că a fost aplicată forţa, ci şi în faptul că dacă forţarea a luat o altă formă, ca de exemplu, ameninţarea de a se răfui cu membrii familiei sau de a da victima pe mîinile poliţiei – procurorului poate fi neputincios în faţa traficului.

În afară de aceasta, legea poate avea un spectru prea îngust pentru pedepsirea participanţilor traficului, a celor care au ajutat, contribuit sau fost în înţelegerea criminală de a înfăptui acţiuni legate de trafic de femei.

O altă parte slabă a legislaţiei existentă privind lupta cu traficul este tendinţa de a o folosi doar în contextul prostituţiei sau “exploatării sexuale”. Precum am menţionat mai sus, aceste legi pot fi neadecvate în cazurile de trafic de persoane, în alte scopuri decît cele sexuale, aşa ca munca forţată şi acţiuni care pot aduce persoana la nivel de sclav (cazuri înregistrate deja). Din ţările care dispun de legi direcţionate în mod concret luptei cu traficul, doar Belgia tratează această problemă ca încălcare a drepturilor omului şi a implimentat în realitate legile cu privire la o serie largă de cazuri de exploatare. De exemplu, legile belgiene cer pedepsirea fiecărei persoane, care “prin orice modalitate direct sau indirect, prin intermediari a contribuit la trecerea şi aflarea în teritoriul Belgiei a persoanei străine în aşa fel ca:

împotriva acestei persoane direct sau indirect se folosesc excrocherii, forţa, violenţa, ameninţarea şi alte forme de limitare a libertăţii:

folosirea în scopuri personale a vulnerabilităţii acestei persoane, provenite ca rezultat a statului ilegal, şi administrativ nedeterminat; sarcină, boală, slăbiciuni fizice şi psihice sau defecte”.

O situaţie similară este anexată Codului penal privind exploatarea viciilor altor oameni sau proxenetismul (folosirea prostituţiei). Pedepsitrea

devine tot mai severă şi cruntă, dacă crima a fost făcută de un grup organizat şi dacă a avut caracter recidivist şi dacă a fost repetată.

SUA la fel încearcă să ia măsuri pentru a lichida vacumurile legislative şi pentru a asigura prezența legilor penale adecvate pentru răspunderea juridică în caz de încălcări a legii privind munca, acțiunii care pot fi calificate şi atribuite muncii de sclav şi a altor aspecte ale traficului de persoane. Grupul interdepartamental privind problemele exploatării muncitorilor, fondată în SUA, a prezentat propunerea de a include noi legi şi a determina noi forme de pedeapsă pentru crimele făcute care în legile federale nu sînt adecvate abordate. Printre noile legi există una, în conformitate cu care crimă se consideră angajarea sau transportatea oricărei individualități ştiind că ultima va fi amplasată în condiții de exploatare nelegitimă. Această lege cere pedepsirea celor care au profit direct sau indirect din rezultatul al muncii silnice, jugului de datorii. Pedespe aspre sunt atribuite şi încălcărilor legate de trafic, aşa ca abuzul şi argățimea.

După părerea multor specialişti din domeniul activității juridice legile şi situațiile existente luat în țările destinație, nu asigură eficient o bază juridică necesară împotriva traficului, îndeosebi cînd este vorba de organizații internaționale criminale.[20]

În legătură cu confiscarea bunurilor sau a altor măsuri privind proprietatea traficanților, doar cîteva țări au adoptat aşa legi şi ele sînt aplicate în cazuri de trafic de femei. În Italia procuratura confiscă bunurile traficanților folosindu-le pentru compensarea daunelor victimilor. Şi în Belgia există aşa legi, doar că ele sunt aplicate rareori. Procurorul SUA afirmă că, importanța legilor privind arestarea sau confiscarea bunurilor constă în cointeresarea organelor de stat de a duce investigații de lungă durată şi mai complicate, avînd un caracter internațional, şi o parte din veniturile şi bunurile confiscate vor fi ulterior transferate în bugetul finanțării programelor de stat.

La nivel național şi internațional lipsa personalului în structura de stat, lipsa de experiență a judecătorilor, resursele limitate şi nivelul scăzut de cooperare între departamente duc la judecarea şi pedepsirea incorectă a cazurilor. Acuzarea este insuficientă, investigarea incompletă şi ca re-

---

[20] Vezi Oficiul ONU privind controlul răspîndirii drogurilor şi lupta cu criminalitatea., "Programul global privind lupta cu traficul de persoane, februarie 1999, p.3-4.

zultat implicarea judecății este la un nivel minim. După cum am afirmat anterior, nu există o colaborare strînsă internațională, îndeosebi din partea țărilor-donatoare, iar cele care n-au un acord stabilit privind extrădarea pot fi neputincioase în încercările de a-i persecuta pe vinovați.

Chiar de există legi adecvate, organele puterii de stat nu dau o atenție cuvenită acestui fenomen, considerîndu-l (mai puțin serios decît traficul de droguri sau de arme, tratat frecvent ca o deraiere a politicii migraționiste. Din păcate, doar într-un număr limitat şi foarte mic de țări se înțelege cît de dură este această încălcare şi crimă, nu se ia în considerare faptul că în traficul de femei participă şi grupări criminale foarte bine organizate. Această lipsă de voință politică poate fi explicată prin "adînca însemînțare" a prejudicăților, neînțelegerii şi neîncrederii. În multe țări, traficul de femei este perceput de către public, mai întîi de toate, ca prezența "prostituatelor străine" şi prezența pieții negre de muncă, dar nu ca o problemă de sclavie. Se consideră că victimile traficului ştiau la ce merg şi erau gata la orice, sau pur şi simplu, se neagă această problemă, explicînd-o prin nerăspunderea statului, în conformitate cu legislația internațională privind drepturile omului, pentru crimele făcute de persoane aparte.

Legile care acționează în statele-destinatar, frecvent sînt direcționate împotriva victimilor traficului şi nu împotriva celor care organizează acest fenomen. De exemplu, în caz de acțiuni întreprinse de poliție într-un bardel, sînt arestate, interogate deținute şi deportate femeile sau fetele (pentru prostituție ilegală sau munca fără vre-o autorizare) în timp ce proxeneții sau patronii casei de toleranță rămîn practic nepedepsiți.[21] Ca rezultat al investigării şi analizării legislației direcționate să protejeze femeile şi copiii de exploatarea sexuală, doctorul Lederer a ajuns la concluzia că "legile privind prostituția sînt activate şi îndreptate împotriva femeilor şi copiilor, în timp ce legile împotriva celor care implică aceste persoane în prostituție, traficanți de marfă vie, practic niciodată nu sunt aplicate". Cu toate acestea, în unele state se poate discuta despre o pedepsire a traficanților, căci legislația lor prevede crearea secțiilor specializate de poliție sau procuratură, anume de traficul de femei şi toți participanții sau organizatorii lui.

[21] Mărturie depusă de doctorul Laura Lederer, în prezența Comitetului CSCE la 28 iunie 1999.

Chiar dacă se ajunge la răspunderea penală a traficanților, sentința de obicei este uşoară, căci ei sunt acuzați de "folosirea căilor amorale pentru dobîndirea resurselor pentru existență" sau "tăinuirea migranților ilegali". De regulă, traficanții sînt eliberați prin conştiință, ei obțin o tărăgănare în punerea în acțiune a sentinței (verdictului) sau/şi reuşesc să scape uşor prin achitarea unei amenzi simbolice. Deşi codurile penale ale majorității statelor prevăd pedepsirea penală pentru aşa infracțiuni ca viol, amenințare, şantaj, escrocherii şi limitarea ilegală a libertății de a se deplasa, şi în pofida faptului, că oriunde există legi prin care se interzice exploatarea muncitorilor şi abuzul muncii lor, aceste legi foarte rara sînt folosite şi aplicate în investigarea proceselor traficului de femei.

Unii dintre cele mai serioase obstacole în investigarea eficientă a proceselor traficului şi protecției victimilor lui, - cu acest fapt sînt de acord atît poliția, cît şi procuratura, cît şi ONG-urile – este faptul că în majoritatea statelor-destinatare ale victimilor traficului, persoanele care sunt reținute pentru muncă şi trai ilegal, este vorba de străini şi imigranți, în confiormitate cu legislația autohtonă sunt supuşi unei deportări imediate. De obicei poliția şi organele migraționale nu întreprind nici un fel de încercări de a clarifica, sunt persoanele arestate victime ale traficului sau au comis alte infracțiuni. Astfel, chiar şi cei interesați în depistarea grupelor organizate implicate în trafic, rămîn în neştiință, iar victimile traficului, nu primesc nici suportul minim la care puteau spera şi investigația se termină cu aceasta. În unele țări ca în Germania, de exemplu, organele puterii au obligația de a aresta şi deporta în termen scurt ilegalii, chiar dacă ei sunt deja calificați ca victime ale traficului sau martori ai procesului penal. Deşi, există o posibilitate teoretică, minimă, că dacă dosarul este investigat şi dat în judecată, procuratura poate cere întoarcerea martorului în țară pentru a depune o declarație, dar aceasta foarte rar devine practică. Oricum, dacă victima a fost deportată, statul, de regulă, nu mai intervine în viața ei, chiar fiind un martor important. Iar dacă martorul este rechemat, îi sunt puse piedici de către traficanți care nu doresc să-şi petreacă viața în închisoare, de tipul – poate fi adus un document ce confirmă nepermiterea intrării în stat a martorului de către organele sau serviciul imigrațional. Martorul se întoarce în statul său iar procentul împotriva traficantului de marfă vie se încheie.

Astfel, după cum ați observat, o asemenea politică imigrațională şi procedura deportării imigranților sau muncitorilor ilegali vine într-o contrazicere totală cu efortul de luptă cu infractorii legați de traficul de femei şi cu protecția drepturilor omului ale victimelor traficului. De aici mai parvin aşa obstacole ca:

amenințarea deportării immediate ce nu permite victimei să ceară ajutorul poliției şi alte organe de puteri;

ascunderea victimileor traficului, sau de patron, sau arestare, ca rezultat ele nu primesc nici un ajutor şi nici o protecție de care necesită şi care, în conformitate cu normele Dreptului Internațional, trebuie să-i fie acordate;

ONG-urile care oferă ajutor victimelor, nu colaborează cu organele puterii de stat;

eficiența activității puterii de stat scade din cauza imposibilității şi nedorinței de a declara ceva contra traficanților.

Fiecare dintre aceste obstacole are o serie de ramificări-probleme. De exemplu, deportatea este aplicată tuturor persoanelor care se aflã ilegal într-un stat, astfel nu este luată în considerare trauma psihologică, fizică sau pericolul în care este victima dacă se întoarce acasă. Multe state nu sunt în stare să asigure un suport medical, psihologic sau juridic victimei, şi nici n-o pot proteja de răzbunarea sau nimerirea ei repetată în rețelele traficanților. În majoritatea cazurilor victimele-minore doresc să revină în țara lor. Dar deportarea are rezultatele ei nefaste. În unele țări, persoanele deportate revenind în țară sînt persecutate şi nimeresc în închisori pentru practicarea prostituției sau plecarea ilegală din țară. În alte cazuri deportarea nu va mai permite plecarea în alte țări pentru o perioadă lungă, iar adesea de la victimă sunt cerute despăgubiri pentru repatriere, ceea ce intensifică dependența de datorii.

Doar cîteva țări ca Belgia, Italia şi Țările de Jos, au legi care permit reşedința temporară victimelor traficului. În SUA sa adoptat legea care permite reşedința temporară victimei şi acordarea suportului necesar, cu condiția că victima să accepte colaborarea cu organele puterii de stat. Dar oricum, şi în SUA, şi în alte state este obişnuit ca victimele să fie deportate fără vreo determinare. Martorilor proceselor mari şi de scandal privind traficul de femei li se acordă viza specială de categoria “5”, dar

experţii au considerat că suma acestor vize e relativ mică, iar pentru a o obţine este enorm de complicat.

Adesea guvernele anumitor ţări sunt gata să “suporte” aflarea neformală a victimei în teritoriul respectiv, doar că numai în Ţările de Jos, Belgia şi Italia există programe oficiale de asistenţă victimelor şi ea este acordată oricărei victime, cît şi contramandarea temporară a deportării, pînă cînd victima nu va decide dacă este gata pentru a participa în proces în calitate de martor. Pe întreaga perioadă de aflare a ei în teritoriu, ONG-urile îi garantează şi o asigură cu un loc de trai, resurse pentru existenţă, asistenţa medicală şi psihică. În Belgia şi Italia femeia poate lucra sau învăţa, chiar ceea ce-i permite să-şi revină, să cîştige bani şi să înveţe ceva anume. Dacă victima îşi acordă consimţămîntul pentru a participa la proces, timpul aflării ei se va prelungi pînă la începerea procesului dat. În Italia această lege e mult mai liberală, în conformitate cu articolul 16, victimei traficului i se asigură protecţia dacă ea:

este cetăţean străin, supus unui comportament crud sau exploatării;

este în pericol ca rezultat al acordului mărturiei depuse sau al tentării de a se ascunde de controlul grupării criminale.

Dacă victima corespunde cerinţelor sus menţionate, ONG-urile sau organele de drept se pot adresa din numele ei pentru a-i acorda un suport temporar, pînă ea nu va lua parte în programul de reabilitare efectuat de ONG.

Ca rezultat al practicării acestei politici, în ţările menţionate s-a mărit considerabil numărul mărturiilor depuse, iar lupta cu traficul de femei a devenit mult mai eficientă. Limitări totuşi există, de exemplu nu toate victimele pot pretinde la recuperarea pagubelor materiale şi reabilitarea cetăţeniei, iar protecţia ei este invalidă în ţara de baştină.

În Italia acţiunea de compensare a prejudiciilor este inclusă în procesul penal, iar despăgubirile morale, frecvent în sume foarte mari, sunt acordate victimelor din costul bunurilor confiscate ale traficantului.n conformitate cu legea nouă, fondul monetar pentru crearea programelor azilurilor care vor susţine victimele traficului vor fi organizate din bunurile confiscate de la traficanţi. În Germania de exemplu, confiscarea averii traficanţilor vine în visteria de stat şi nu în suportul victemelor. Deşi în Italia şi SUA posibilitatea primirii unui statut imigraţional pe o perioadă mai lungă este destul de obişnuit, unele victime se adresează cu ru-

gămintea de amnistie şi este propusă legea în conformitate cu care victimei i se prelungeşte aflarea în ţară, iar în cazuri exclusive, chiar I se acordă viză de reşedinţă.

Multe state pot fi evidenţioate în categoria "*ţărilor tranzit* de victime ale traficului", deşi în acelaşi timp ele pot avea rolul de ţări-donator sau state-destinatoare. Ca şi ţările-destinatoare, majoritatea statelor-tranzit percep problema traficului de femei din punct de vedere migraţional, astfel ele, de regulă, sunt preocupate de controlul şi păzirea frontierii, ridicarea nivelului de calificare a grănicerilor, modernizarea şi perfecţionarea tehnologiilor de protecţie a graniţei.

Ca şi în alte categorii de state, nivelul de informatizare privind problema traficului de femei este foarte scăzut, deaceea parvine necesitatea de a învăţa poliţia, serviciile imigraţionale şi alte persoane oficiale care se pot ciocni cu cazul traficului de tranzit sau să ia legătura cu potenţiale victime ale comerţului cu marfă vie. Doar în puţine state-tranzit sunt elaborate şi coordonate programe şi proceduri de reacţie la cazuri de transportare peste hotare a victimelor traficului (sau posibile victime). De obicei, procesul se limitează la arestarea şi/sau deportarea, şi doar în unele ţări există programe care să acorde ajutor victimelor sau să informeze organele respective sau ONG-urile despre acest trafic. Excepţia, poate servi doar Republica Cehă, unde există departamente specializate de poliţie care colaborează cu ONG-urile locale în scopul acordului unui ajutor, femeilor-victime ale traficului, descoperite în teritoriul Republicii Cehe pentru tentarea de a le transporta în Occident.

Şi, în fine, în majoritatea ţărilor-tranzit, se efectuiază prea puţine acţiuni de investigare a fenomenului şi acuzare a traficanţilor sau persoanelor care au participat la organizarea acestei infracţiuni. Ca şi în alte ţări schimbul de informaţii este foarte limitat, iar baza juridică şi posibilitatea de a lupta nu cu elemente părţi ale traficului, dar cu întregul fenomen din păcate nu există.

IDEOLOGIA ILUMINISTĂ DIN MOLDOVA

Victor JUC
Republica Moldova, Chişinău
Academia de Ştiinţe din Republica Moldova
Institutul de filosofie, sociologie şi drept
doctor

Tudor SPINEI
Republica Moldova, Chişinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de ştiinţe politice şi administrative
Catedra de politologie
Doctor, conferenţiar

Fiind generată în diverse ţări şi în diferite perioade de timp, mişcarea iluministă a fost produsul unui mediu socio-istoric bine determinat, ea a apărut ca rezultat al noilor forme de activitate economică (fapt ce i-a imprimat universalitate) şi al acutizării contradicţiilor dintre noile structuri în formare şi cele vechi în dezagregare. Fondatorii mişcării iluministe tindeau să creeze o societate liberă de cetăţeni egali în faţa legii, adaptată cerinţelor de dezvoltare a economiei de piaţă.

Filosofia luminilor este o filosofie politică, trăsăturile caracteristice ale cărei sînt următoarele: cultul raţiunii; convingere în posibilităţile nelimitate ale ştiinţei de a cunoaşte şi stăpîni fenomenele naturii; credinţă în progresul societăţii prin ştiinţă şi cultură; optimism istoric; apelare la principiile teoriilor "contractului social" şi "dreptului natural"; încredere în forţa educaţiei; apărarea libertăţilor individului şi apologetica egalităţii dintre popoare; entusiasm pentru ideea de iluminare a maselor.

Fiind în esenţă o mişcare de idei reformiste, iluminismul şi-a propus să modernizeze societatea, să difuzeze învăţături şi concepţii noi despre viaţă, să culturalizeze masele largi, să dezrădăcineze ignoranţa, să creeze "împărăţia raţiunii" şi "binelui comun". Iluminismul se asociază cu epoca de tranziţie la un nou sistem de relaţii sau chiar cu faza finală a acestei tranziţii. Iluminismul european, în cadrul cărui se înserează gîndirea de acest gen din Moldova, trebuie acceptat în înţelesul larg al cuvîntului, ca

mişcare de idei de convergenţă, dar nu uniformă, din cauza că gîndirea de pe continent nu poate fi raportată la un prototip unic, cu caracter de paradigmă, ci este necesar de a fi primit în toată varietatea care a cunoscut-o. Concept cu precădere ca ideologie de opoziţie a cărei apariţie a provocat sfărîmarea unui conformism spiritual de tradiţie, iluminismul are şi o serie de trăsături specifice. Această ideologie n-a fost întotdeauna şi pretutindeni omogenă în temeiurile şi tendinţele sale, în cadrul ei se evidenţiază un număr mare de diversităţi de orientări şi tendinţe ale conţinutului şi formelor de manifestare.

Gîndirea iluministă din Moldova a constituit o mişcare de idei contradictorii, cu o varietate de teze caracteristice creştinismului, umanismului, iluminismului francez, englez şi rusesc. Această ideologie a apărut în Ţările Româneşti datorită influenţei Apusului, prin transfer de "modele culturale" şi a factorilor interni, graţie existenţei centrelor de difuzare a ideilor de acest gen şi condiţiilor favorabile pentru înrădăcinarea lor, iar trăsăturile specifice sînt condiţionate de starea culturii, de situaţia economică şi social-politică etc. Specificul ideologiei iluministe din Moldova este următorul:

- convergenţa cu raţionalismul ortodox, conlucrarea cu biserica creştină;
- orientarea spre ideea naţionalului;
- preocuparea de problemele social-politice;
- tendinţa de a deştepta masele largi şi de a depăşi starea de subdezvoltare prin acces la învăţătură şi răspîndirea cunoştinţelor.

Majoritatea iluminiştilor din Ţările Româneşti, în special cei din perioada iniţială, n-au intrat în opoziţie cu religia şi biserica, ci se converteau în raţionamentele teismului şi în deosebi ale deismului şi "dublului adevăr", profesînd în esenţă o filosofie raţionalistă. Biserica din principate n-a împiedicat iniţiativa cărturarilor laici şi a susţinut în mare măsură dezvoltarea culturii în limba poporului. Iluminiştii din Moldova găseau în perioada bisericii nu un sistem ce trebuia distrus, ci sprijin al propăşirii spirituale a neamului, iar încercările de critică se refereau la ierarhia bisericească şi foarte rar erau expuse în adresa religiei ca atare. Această convieţuire era determinată şi favorizată de lipsa burgheziei puternice, fapt ce punea obstacole în calea formării condiţiilor prielnice pentru propăşirea ideilor materialiste şi laice.

Condițiile istorice din principate au generat lupta pentru eliberare națională, pentru formarea statului național independent şi iluminist din Țările Româneşti, conştienți de necesitățile timpului, au pus programele lor în serviciul lichidării fundamentelor politice, juridice şi morale ale subjugării, au depus eforturi pentru reînvierea conştiinței naționale. Conceptul de națiune primeşte treptat un sens etic, înțelegîndu-se o "unitate perfectă" ce se caracterizează, conform opiniei lui Gheorghe Asachi, prin comunitatea religiei, comunitatea legilor, limbii, originii, faimei, nefericirilor, speranțelor.

Scriitorul concepe patriotismul ca o însuşire necesară omului, ca un sentiment firesc şi pentru a deştepta contemporanii şi a le insufla sentimente altruiste, el apelează la faptele glorioase şi la înaltele virtuți ale strămoşilor, la vitejia şi abnegația lor. Moldova n-a fost lipsită de epoci strălucite în care s-au manifestat domnitori eroi în războaie, iar în condiții de pace – făuritori de bine patriei şi supuşilor. Cărturarul este de părere că "interesul şi egoismul … dezbină popoarele şi oamenii"[22], iar remedierea situației este posibilă în condițiile opunerii acestor sentimente "dorinței folosului social", adică cetățenii să fie conduşi de tendința de a contribui la sporirea gloriei patriei şi binelui social. Prin virtute este posibilă prosperarea politică şi socială acolo unde toți cetățenii sînt însuflețiți de ideea folosului social nici unul nu va fi nenorocit.

Apelul "a fi de folos societății" nu înseamnă "uită de tot de tine, părăseşte-ți interesele tale, ai grijă numai de alții, acest îndemn cuprinde: tinde a-ți cîştiga mijloacele materiale şi morale spre a putea fi de folos familiei şi Patriei, fiindcă fără asemenea mijloace eşti numai povară societății; nu gîndi că fără învățătură şi materiale ai putea fi de folos"[23]. "Da-că Patria se află la nevoie sau în pericol, ai ocazia de a-ți arăta inima"[24]. Iubirea de patrie este nobilă, dar nu trebuie să împiedice iubirii de oameni, dragostea de patrie la o națiune mare sau mică este un sentiment nobil.

Gh. Asachi respinge paradigmele universalismului occidental, tezele luminilor de la Apus: "patria mea este lumea", "eu sînt cetățean al lumii", "iubirea de patrie este un egoism social al unui număr de oameni care lo-

---

[22] *Асаки Г. Пажинь алесе. – Кишинэу, 1986, p.160.*
[23] *Ibid, p. 161.*
[24] *Ibid, p. 162.*

cuiesc într-o anumită ţară şi îşi fac dreptate pentru a-i urî pe ceilalţi". Cărturarul numeşte aceste raţionamente "cinice", considerînd că au menire să înjosească omul, să-i tăgăduiască virtuţile şi să-l defaimeze.

Într-adevăr, toate popoarele sînt o fracţie a unei familii numeroase, care prin întinderea sa nu poate fi administrată de un singur guvern şi "cînd privim fiinţele nouă asemănătoare ca pe o singură familie, ne facem binevoitori către toată omenirea în general"[25]. Asemenea reflecţii nu exclud însă altele, ce au de asemenea justeţea lor – omenirea se împarte în popoare şi a se da numele de egoism social simpatiei şi interesului comun ce predomină între membrii care alcătuiesc o naţiune este o conjuraţie. Nici un sentiment virtuos nu poate fi cultivat în dauna altui sentiment, autenticul patriotism nu semnifica exclusivism naţional, ostilitate faţă de alte neamuri.

Gh. Asachi susţine că progresul omenirii se bazează pe progresul raţiunii, moralităţii, culturii spirituale, oamenii de diferite religii, limbi şi legi au tendinţa şi dorinţa de a-şi perfecţiona moralitatea, învăţămîntul şi măiestria. În cadrul progresului social el evidenţiază nu numai latura spirituală – răspîndirea cunoştinţelor, starea moralităţii, dar şi aspectul tehnic – dezvoltarea industriei. Gînditorul acordă laturilor tehnice şi spirituale ale progresului funcţii determinante: industria va îmbogăţi naţiunea, iar iluminarea şi învăţămîntul o va face fericită. Ideea progresului societăţii prin progresul raţiunii este în acord cu reflecţiile lui J.-A.Condorset, H.Saint-Simone, F.Schelling şi G.Hegel.

În opinia lui Alecu Russo, cel mai mare pericol pentru destinele ţării este falsul patriotism, adică masca egoismului în timpurile de tulburare. Falşii patrioţi sînt acei care speculează libertăţile popoarelor, care n-au alte principii decît interesul personal, alt dumnezeu decît pe sine însuşi, altă credinţă decît "noi prin noi şi pentru noi". Ei nu cred nici în popor, nici în libertate, nici în sacrificiu, nici în devotament şi se crează impresia că fac sacrificii, dar nu sacrifică nimic, ci pun la dobîndă. Oamenii libertăţii optează în favoarea respectului şi inviolabilităţii persoanei, în timp ce falşii patrioţi militează pentru "măsurile de sînge şi inchiziţie". Este de subliniat că ideile dezvoltării specificului naţional, consolidării limbii, legăturii cu trecutul istoric alcătuiau aspiraţiile intelectualităţii epocii.

---

[25] *Асаки Г. Пажинь алесе. – Кишинэу, 1986, p.163.*

A.Russo susține că toate popoarele sînt egale între ele, precum egali sînt oamenii creați de Dumnezeu. El este convins de necesitatea asimilării culturii avansate a civilizației moderne, însă îl neliniştea tendința spre nivelare a trăsăturilor specifice ale culturii spirituale a poporului. Prin îndemnul de a studia trecutul, de a prelua tot ce avuse acesta mai bun scriitorul manifestă grijă pentru salvgardarea individualității naționale, subliniind că poporul este baza societății, iar Basarabii şi Muşatinii sînt martirii neamului.

Interesul sporit față de aspectul național-particular al vieții poporului delimitează iluminiştii din Moldova nu numai de pozițiile cosmopolite ale luminilor de la Occident, dar şi de reflecțiile umaniştilor, aceştia din urmă tindeau să explice micro- şi macrocosmosul reieşind din ideea primatului generalului față de particular. Iluminiştii din principate proclamă cultul valorilor naționale, dar care nu vin în contradicție cu cele universale – predomină ideea de patrie şi afirmare a conştiinței naționale pe calea compasiunii față de degradarea prezentului, prin indicare asupra originii romane şi fortificarea încrederii într-un viitor luminos.

Studiind istoria, iluminiştii depistează în trecutul principatelor argumente în favoarea originii comune a românilor, descoperind o perioadă de glorie a luptei pentru independență, un izvor important de educație patriotică, o sursă de justificare a existenței libere. Trecutul istoric este pus în serviciul emancipării naționale în scopul promovării propriilor idealuri şi dacă la Occident instaurarea societății moderne se preconiza prin idealizarea democrațiilor antice, în principate cu preponderență se făcea trimitere la idealurile naționale.

Protagoniştii ideilor iluministe din Moldova prin scrierile lor se adresau maselor largi, propunîndu-şi să le deştepte, să depăşească subdezvoltarea prin acces la învățămînt şi răspîndirea cunoştințelor. Solidaritatea dintre intelectuali şi mase a fost condiționată în parte şi de asuprirea națională.

Andronache Donici este adeptul iluminării juridice a oamenilor şi acest proces este posibil numai în condițiile existenței unui număr suficient de izvoare publicate. Culegerea sa de legi oferea un serviciu bun celor care căutau dreptate la instanțele judecătoreşti şi orice om îşi va putea apăra mai bine interesele în cazul cînd va cunoaşte conținutul legilor. În acord cu C.Beccaria, A.Donici susține că necunoaşterea legilor în

vigoare este cauza principală a nenumăratelor procese şi în ultimă instanță, a hotărîrilor judecătoreşti nedrepte. Creînd manualul său, el era condus de sentimentul de datorie față de patrie, de necesitatea unei astfel de lucrări de sinteză.

Gh.Asachi a fost iluminist nu numai prin caracterul activității desfăşurate, manifestîndu-se exemplar pe tărîmul învățămîntului public, dar şi prin concepția despre lume. Deşi problema țărănească a găsit în opera sa un răsunet slab, el considera că moravuri curate şi adevărate sentimente trebuie căutate numai la săteni. Gînditorul avea încredere sporită în forța educației, opiniile sale referitor la educație şi instruire se bazau pe principiile teoriei "dreptului natural", adică toți oamenii sînt înzestrați de natură cu capacități identice. În acord cu J.-J.Rousseau, el considera că tuturor oamenilor le sînt proprii de la naştere începuturi pozitive, iar omul este o ființă bună şi asupra formării lui influențează în mod decisiv mediul extern, în special educația.

Iluminiştii din Moldova s-au dedicat unei activități ample cu scopuri practice care cuprindeau preocupări pentru diferite domenii de activitate îmbinate cu soluționarea probelemelor de ordin politic. Exponenții ideologiei iluministe din Moldova au deținut posturi în aparatul de stat şi aveau posibilitate, în diferită măsură, de a transpune în practică ideile lor, de a le verifica şi remedia. A.Donici şi A.Russo au deținut funcții în sistemul juridic, iar Costache Negruzzi şi Mihail Kogălniceanu – în cadrul executivului.

Mişcarea iluministă din Țările Româneşti cuprinde două direcții: reformistă şi revoluționară.

Gh.Asachi era conştient de neajunsurile societății contemporane lui, le critica şi tindea să le înlăture prin reforme şi îmbunătățiri în limitele legislației. El era adversarul mijloacelor extreme şi transformărilor radicale, propunîndu-se în favoarea ordinii stabilite de Regulamentul Organic. Scriitorul n-a acceptat evenimentele din 1848, calificîndu-le ca încălcare a liniştei sociale, "rumoare… a tinerilor", obstacol în calea tentativei de a introduce în viața oamenilor o anumită ordine, un anumit echilibru.

Optînd în favoarea transformărilor în structura social-politică a principatului, fiind promotorul progresului social, C.Negruzzi era adeptul reformelor şi n-a participat la evenimentele din 1848, nu le-a aprobat, dar

n-a blamat reprezentanții acestei mişcări. El avea speranțe în posibilitatea însănătoşirii sistemului printr-o reformă înțeleaptă, care să țină cont de firea oamenilor şi de circumstanțele locului. Gînditorul nu accepta revoluția din cauza violenței care o însoțeşte, raționalismul său fiind temperat de scepticism.

Cerințele de a înlătura remenescențele feudalismului, pledoriile pentru constituție, parlamentarism şi egalitate civică atestă nuanțe de liberalism în concepțiile lui C.Negruzzi şi reprezintă în acelaşi timp o formă a opoziției antifeudale. El nu se conforma realității, era ostil regimului, dar deținea funcții publice de vîrf. C.Negruzzi nu era revoluționar, dar nici conservator ca Gh.Asachi, în cazul lui nu este vorba de contradicție, ci de duplicitate, rezultat firesc al unui regim despotic care sugruma libertatea de opinie şi-i obliga pe oameni la abilități tactice.

Evenimentele de la 1848 îl găsesc pe A.Russo la Iaşi, el nu semnează documentul revoluției "Proclamațiune a boierilor moldoveni", dar susține mişcarea revoluționară şi după înfrîngerea ei se expatriază: participă la Marea Adunare Națională de la Blaj, apoi la Braşov semnează două documente de conținut revoluționar – "Principiile noastre pentru reformarea Patriei" şi "Proclamarea partidei naționale către români". A.Russo era patriot, dar nu şi revoluționar, şi găsea revoluția drept un rău necesar.

Evenimentele de la 1848 au marcat în viața gînditorului o criză dintre cele mai serioase, aceasta fiind provocată de aspectele cele mai brutale ale revoluției. Criza aparține unui democrat care nu s-a dezis de democrație şi nu s-a înlăturat reacțiunii, ci a continuat să militeze pentru progres pe calea reformelor evolutive. El considera în spirit iluminist că nedreptatea izvorăşte din violență, din neştiință şi pledează pentru modificarea legilor, răspîndirea atotcuprinzătoare a instruirii ca mijloc eficient pentru transformările sociale.

În 1848 M.Kogălniceanu redactează documentul de bază al revoluției moldovene şi al paşoptismului românesc "Dorința partidei naționale" în care preconiza independență administrativă şi legislativă, egalitate în drepturi civile şi politice, învățămînt egal şi gratuit, abolirea privilegiilor, adunare reprezentativă, guvern responsabil, judecători inamovibili, egalitate în fața sarcinilor publice, secularizarea averilor mănăstireşti,

împroprietărirea ţăranilor, unirea Principatelor (în baza comunităţii de origine, limbă, obiceiuri şi interese).

Conştient de existenţa conflictului social, el milita pentru soluţionarea lui prin armonie, pentru transformarea ţării în mod paşnic şi trecerea la un nou sistem. Programul prevedea instaurarea monarhiei constituţionale, cu domnitor ales din toate stările societăţii, cu adunare compusă de asemenea din reprezentanţii tuturor stărilor sociale şi o autonomie internă reală, ca verigă intermediară a unui proces ce urma să se încheie cu dobîndirea suveranităţii naţionale.

Fiind animat de ideea dreptăţii sociale, el susţinea că "puterea şi fericirea unui stat se află în puterea şi fericirea mulţimii, adică a naţiunii. O naţiune însă, care numără numai trei mii de oameni înzestraţi cu drepturi şi averi, singurii adevăraţi cetăţeni, nu merită acest nume. Moldova însă n-are mai mulţi cetăţeni; căci toţi ceilalţi … sînt numai nişte locuitori lipsiţi de toate drepturile, de toată bunăstarea materială şi intelectuală şi supuşi numai dărilor şi greutăţilor ţării. Locuitorii săteni, mai ales, sînt nişte instrumente în mîinile guvernului, ale proprietarilor şi ale posesorilor de moşii, în practică însă lipsiţi de pămînt"[26]. Nimic nu s-a făcut pentru ţărănime, constata cugetătorul, şi este nevoie de desfiinţat boierescul şi de împroprietărit ţăranii, acte impuse de omenire, de dreptate, de interesele ţării, cît şi de interesul proprietarilor, care, la cerere ar putea primi despăgubire pentru munca clăcaşă devenită nerentabilă.

Programul avea menire să transforme ţara într-un stat modern, avansat şi prevedea separarea puterilor în stat, definea prerogativele fiecrei în parte, ele urmînd să garanteze exercitarea drepturilor şi libertăţilor democratice: egalitatea drepturilor civile şi politice, libertatea presei, asigurarea libertăţii individului şi a inviolabilităţii domiciliului, libertatea cultelor, regim comunal şi municipal, libertatea muncii, plata lucrărilor publice, înfiinţarea unei bănci de scont, îmbunătăţirea căilor de comunicaţie etc.

Ceva mai tîrziu însă, în 1852 M.Kogălniceanu se pronunţa în favoarea "reformelor blînde şi graduale": "orice schimbare silnică, orice prefacere năprasnică nu pot să ne fie decît fatale. Cînd revoluţiile încep, civilizaţia încetează: războiul nici odată n-a făcut decît de a mistui rodurile

---

[26] *Kogălniceanu M. Texte social-politice alese. – Bucureşti, 1967, p.152.*

semănate în timpul păcii"[27]. Chiar atunci cînd în scrierile paşoptiştilor apare cuvîntul "revoluţie", deseori sensul este de schimbare a regimului politic, iar cucerirea puterii este presupusă de a avea loc pe cale paşnică. În mod consecvent doar N.Bălcescu în vîltoarea evenimentelor din 1848 a ajuns la concepţia politică radicală, pentru el înfăptuirea idealului naţional era indisolubil legată de realizarea dreptăţii sociale, fără efectuarea reformei agrare şi democratizarea structurii de stat noţiunea de patrie era privată de conţinut. Însă N.Bălcescu şi adepţii lui alcătuiau minoritatea în cadrul paşoptismului.

Exponenţii ideologiei iluministe din Moldova caută prin scrierile lor să explice contemporanilor problemele existente în societate, indicînd totodată şi soluţii de modernizare. Reflectînd asupra problemelor organizării puterii de stat, I.Tăutul consideră că este necesar de a elabora un "tratat" de politică din cauza că succesul organizării şi administrării puterii de stat este determinat de posedarea teoriei politice. Scopul teoriei administrării este crearea celor mai favorabile condiţii pentru propăşirea tuturor şi a fiecrui în parte, fiindcă "politica este pentru om" şi trebuie să reiasă din interesele omului şi ale moralei.

Fiind conştient de necesitatea şi importanţa legilor în stat, I.Tăutul subliniază că legea este indispensabilă Moldovei din cauza că stabileşte raporturile dintre cetăţean şi stat, dintre individ şi societate şi precizează drepturile şi îndatoririle fiecărei părţi. El pledează pentru crearea unui stat bazat pe drept, prin introducerea unui larg cadru juridic, cu diviziunea dreptului pe ramuri.

În opinia sa, formele de conducere ale unui stat nu sînt uniforme deoarece ţin în esenţa lor de dezvoltarea istorică, de nivelul şi etapa de civilizaţie în care se află. I.Tăutul deosebeşte şapte tipuri de cîrmuire:. Democraţia; aristocraţia; monarhia; despoţia; monarhia reprezentativă; teocraţia şi ohlocraţia. El considera că cea mai bună formă de conducere pentru Moldova este monarhia. Însuşi cugetătorul simpatiza monarhia constituţională şi sistemul parlamentar englez. Principatul necesită de asemenea şi o constituţie, lege fundamentală care ar reglementa funcţionarea statului, raporturile dintre elementele lui constituante şi ar pune punctul final abuzurilor de putere. Despotismul unei persoane, tirania

---

[27] *Idem. Opere. V.II. Scrieri istorice. – Bucureşti, 1976, p.675.*

aristocrației şi anarhia mulțimii sînt trei fenomene dăunătoare societății şi pentru a evita aceste pericole se cuvine ca puterea suveranului să se bazeze pe lege şi să fie limitată de aceasta. El nu contestă semnificația Codului Calimah (1817), dar consideră că acest cod de legi suferă de două neajunsuri: nu ține cont de obiceiurile străvechi, fapt ce permite tălmăciri arbitrare şi este scris într-o limbă străină (greacă) neînțelească de mase.

I.Tăutul a participat activ la fondarea constituției cărvunarilor (1822), acest proiect prevedea:. Lichidarea privilegiilor marilor boieri; puterea legislativă aparține domnitorului şi adunării alcătuită din reprezentanții marelui cler, din boierii din ținuturi şi din membrii divanurilor şi departamentelor; puterea executivă aparține domnitorului; numirea în funcții este prerogativa domnitorului, cu consimțămîntul feudalilor; libertatea cuvîntului, presei, persoanei; inviolabilitatea persoanei. El consideră că țara poate fi scoasă din impas de către un domnitor care ar poseda următoarele calități: vastă pregătire teoretică şi practică în domeniul administrării; cunoaşterea istoriei şi legislației altor țări; pregătire bună în etică şi psihologie; cunoaştere fundamentală a economiei; să provină din boierii pământeni.

În constituție se precizează că în caz de dezacord dintre domnitor şi adunarea deputaților, executivul trebuie să se supună în fața legislativului. Însă spre sfîrşitul vieții, cînd aspira la scaunul domnesc al Moldovei, I.Tăutul îşi modifică opiniile: misiunea adunării o găseşte numai în alegerea domnitorului, adică devine o adunare electivă provizorie, iar dreptul de a alege primesc cetățenii care au în proprietate avere imobilă (143 hectare de pămînt) sau profit anual de 1000 de lei, din cauză că numărul persoanelor care stăpînesc o avere mică este întotdeauna foarte mare şi o adunare prea numeroasă produce de regulă mai mult zgomot decît ispravă.

Cauzele stării jalnice a Moldovei I.Tăutul le găseşte în poziția geografică nefavorabilă a țării şi în setea de putere şi bogății a marilor boieri. El expune ideea constantului pericol extern, a barbarilor, care din epoca migrațiilor rîvnesc la pămîntul moldovenesc. Moldovenii n-au avut posibilitate să se dezvolte firesc din cauza că au trebuit mereu să se apere, investind energie nu în construcție, ci în reconstrucție. În acelaşi timp, cugetătorul face prima tentativă în gîndirea politică națională de a reabilita Imperiul Osman, atribuind boierimii pămîntene întreaga vină

pentru decădere, considerînd-o intrigantă, lacomă de putere şi bogăţii, coruptă, abuzivă, ea asupreşte un popor bun şi generos, subminîndu-i instituţiile. I.Tătutul regretă luptele interne feudale care au slăbit statul şi au micşorat puterea domnitorilor, deschizînd calea invaziilor străine.

Cugetătorul pleda pentru îmbinarea reformelor politice, juridice şi economice cu măsurile de ordin cultural, fiind încrezut că în aşa mod vor primi o finalitate umană, vor contribui la ascensiunea ţării. Învăţătura este o necesitate obiectivă atît pentru dezvoltarea omului cît şi a societăţii în general, ea este factorul fundamental al progresului.

Pentru gînditor legea şi dreptatea sînt categorii universale. El atenţionează că libertatea nu este un atribut fără limite, o însuşire absolută, libertatea trebuie să aibă limite, ultima dintre ele fiind divinitatea însăşi, dar pînă la acest ultim cadru mai există limite umane: morala, cîrmuirea, legea civilă şi legea naturală. I.Tăutul este adversarul monopolului politic al marilor boieri şi adeptul liberalizării controlate. Creaţia sa dovedeşte că iluminismul este o soluţie dictată de conjunctura locală şi are menire să rezolve problemele ţării.

I.Tăutul este teoretician al unor idealuri de dreptate socială – elevaţia morală, grija pentru dreptate şi adevăr, convingerea patriotică, scoaterea în evidenţă a necesităţii de a combate răul şi de a pune în valoare binele alcătuiesc trăsăturile distinctive ale concepţiilor cugetătorului. Lui I.Tătutul îi este caracteristică concepţia romantică despre istorie, fapt ce îl plasează în imediata apropiere de N.Bălcescu şi M.Kogălniceanu, anticipîndu-i. El este de părere că trecutul prepară în mod organic prezentul şi atribuie istoriei rolul de “magistra vitae”. Gînditorul concepe dezvoltarea societăţii ca un proces continuu şi nu transformă cauzalitatea în fatalitate – naţiunile sînt responsabile de destinul lor firesc din cauză că au posibilitate să aleagă dintre bine şi rău.

C.Negruzzi consideră că soarta unui stat depinde nu numai de forma de guvernămînt sau de întinderea pămînturilor, dar şi de alte împrejurări:. Concordanţa intereselor religioase, comerciale, industriale, agrare; bogăţia sau sărăcia naţiunii, obiceiurile, deprinderile şi caracterul ei; raporturile naţiunii cu popoarele vecine, cu puterea acestora (spiritul lor practic sau războinic) cu interesele lor bine sau rău concepute; întîmplările imprevizibile. Orice guvern este supus la trei condiţii semnificative: 1) buna credinţă, responsabilitatea unei purtări corecte revine ambelor părţi, atît

cîrmuitorilor cît şi cîrmuiților (la Gh.Montesquieu este vorba de onestitatea ministrului față de administratorii săi). În caz de conflict mai culpabili sînt cîrmuitorii decît supuşii, "puterea ştie unde merge, poporul nu ştie unde îl mînă"[28]; 2) să aibă multe "clase de cetățeni": cler, funcționari, magistrați. Reprezentanții diferitelor profesii sînt necesari pretutindeni, dar să nu dispună de privilegii speciale şi să se afle ca şi cetățenii de rînd sub jurisdicția legii comune, "funcționarii, magistrații, preoții, … să fie în rînd cu cei mai simpli cetățeni"[29]; 3) birul – trebuie ca fiecare cetățean, inclusiv nobilii, să plătească bir. Formele birului se reduc în ultima instanță la două principii: a plăti prin muncă şi a plăti cu bani. Este de subliniat că ideile cugetătorului referitor la răspunderea față de popor şi egalitatea tuturor în fața legii sînt actuale şi demne de cea mai înaltă apreciere.

Guvernul reprezentativ, susține C.Negruzzi în acord cu ideile lui Gh.Montesquieu, se bazează pe următoarele principii: divizarea celor trei puteri în stat; alegerea reprezentanților puterii legislative de către toți cetățenii independenți; votul anual pentru bir; mobilizarea anuală din rîndurile poporului a efectivului pentru trupele terestre şi marine; dreptul puterii executive de a accepta sau nu accepta legile votate; concentrarea puterii executive în mîinile unei persoane; siguranța persoanei cîrmuitorului şi responsabilitatea miniştrilor; independența judecătorilor, constituirea instituției juraților; certitudinea libertății individuale; dreptul de contestare.

Gînditorul era partizan al "ordinii", el susținea monarhia constituțională, bazată pe echilibrul puterilor şi folosirea libertăților democratice, credea în principiile unei ordini democratice limitate ale cetățenilor "neatîrnați" şi admitea în cazuri extreme dreptul la insurecție. "În revoluții cei mai mari vinovați nu sînt cei care le fac, ci acei care prin faptele şi urmările lor le-au provocat şi le-au făcut a fi neapărat necesare"[30].

Alecandru Sturza de asemenea găseşte transformările spre progres în îmbunătățirea educației, intensificarea rolului legilor morale şi desă-

---

[28] *Cornea P. De la Alexandru la Eminescu. – Bucureşti, 1966, p.84.*
[29] *Ibid, p.85.*
[30] *Ibid, p.87.*

.

vîrşirea factorului economic. El nu recunoaşte răsturnarea guvernului prin revoluție, în afară de războaie de eliberare națională şi luptă împotriva cuceritorilor, nu acceptă insurecții sîngeroase.

A.Sturza consideră că de o adevărată existență se bucură popoarele la care agricultura se îmbină cu industria. Dezvoltarea forțată a manufacturilor conduce spre revoluție, în timp ce agricultorii sînt oamenii cu credință în Dumnezeu şi înalte calități morale. Adevăratele bogății ale fiecărei țări sînt resursele ei naturale şi libertatea individuală a omului, iar baza societății o alcătuieşte proprietatea privată. Noțiunea de libertate este tratată de gînditor în conexiuine cu categoriile de bine şi de rău şi unde nu există libertate internă, subliniază A.Sturza, nu este nici libertate externă. El susține că sfîntă este libertatea individuală, dar şi mai sfîntă este libertatea colectivă, independența națiunii cărei îi aparține.

A.Sturza s-a pronunțat împotriva politicii imperiale de cotropire, susținînd că guvernul țarist tinde din ce în ce mai mult să şteargă nuanțele locale, să rusifice, în special Bugeacul puțin populat. El pledează pentru autonomia Basarabiei de tipul celei finlandeze, iar spre sfîrşitul vieții – pentru unirea pămînturilor româneşti. În această bază P.Halippa şi A.Moraru subliniază că "mişcarea spre libertate şi independența poporului român din Basarabia a început încă cu Alexandru Sturza"[31].

Alexandru Hâjdeu opinează că statul este o instituție socială ce se bazează pe două principii: specificul național şi libertatea. Specificul național semnifică devotament față de tradiții şi cultura populară, dragoste pentru limba maternă, iubire de patrie, de trecutul şi prezentul ei. Libertatea este un principiu pur spiritual ce-şi găseşte expresie în dragostea de patrie, apărarea credinței şi triumful binelui asupra răului.

M.Kogălniceanu consideră că civilizația este suma realizărilor ştiințifice şi succeselor politice. Ştiința, arta şi industria sînt emancipare, adică dezrobire. Însă civilizația nu este deplină în condițiile cînd omul nu-şi dobîndeşte drepturile de cetățean şi cu cît se măreşte numărul cetățenilor încadrați în procesul de administrare a drepturilor sociale cu atît se lărgeşte cercul de civilizație. Ideea de civilizație are ca misiune să contribuie la crearea egalității între oameni şi este banală afirmația cum că statele dau faliment din cauza excesului de civilizație. Ea se bazează pe

---

[31] *Hallipa P., Moraru A. Testamenti pentru urmaşi. – Chişinău, 1991, p.155.*

dreptate şi nici odată statele n-au dispărut din cauza excesului de dreptate, ci din contra, decăderea este precedată de mari nedreptăţi.

Civilizaţia reprezintă rezultatul şi conţinutul progresului social, la M.Kogălniceanu expresia “a intra în civilizaţie” are semnificaţia ridicării ţării la nivelul dezvoltării social-istorice contremporane. Popoarele nu pot ajunge la adevărata civilizaţie decît prin cultivarea şi dezvoltarea facultăţilor naţionale şi sporirea bunăstării materiale. Toate instituţiile menite de a oferi claselor de jos un mod de viaţă mai bun şi de a le înlesni satisfacerea necesităţilor au întotdeauna ca misiune de a îndepărta ignoranţa şi de a îmbunătăţi soarta morală a oamenilor şi prin urmare, a le pregăti o adevărată civilizaţie, conţinutul cărei include dragoste de patrie şi de viitorul ei politic, respectarea legilor şi egalitatea persoanelor. Prin urmare, M.Kogălniceanu întrebuinţează conceptul de civilizaţie în sens mai restrîns, avînd în vedere libertăţile politice şi civice în sens mai larg, atribuindu-i semnificaţie epocală, modernizatoare.

Aşadar, iluminismul a contribuit la realizarea unor scopuri importante ale propăşirii poporului: dezvoltarea şcolii în limba naţională, sporirea rolului ei în educarea şi culturalizarea factorului uman şi în formarea cadrelor; mărirea potenţialului şi prestigiului cunoaşterii ştiinţifice. Ideologiei iluministe îi revine un rol important în procesul de modernizare a societăţii, extinzîndu-se pînă în anii 1860, a favorizat reformele de caracter liberal şi liberalismul.

ПРЕЗИДЕНТСКИЕ (2000) ВЫБОРЫ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА: ОСОБЕННОСТИ И РЕЗУЛЬТАТЫ.

Валерий МОШНЯГА
Республика Молдова, Кишинев
Молдавский госуниверситет
заведующий кафедрой политологии
доктор-хабилитат, доцент

Георгий РУСНАК
Республика Молдова, Кишинэу
Молдавский госуниверситет
ректор, доктор-хабилитат, профессор
член-корреспондент Академии Наук
Республики Молдова

В декабре 2000 года в Республике Молдова состоялись президентские выборы. Это были третьи президентские выборы в новейшей истории независимого молдавского государства[32]. Однако, спе-

---

[32] *См.: Мошняга В. Молдова-96: президентские выборы, политические партии и электоральные технологии. / Молд.ГУ. – Кишинев, 1997; Munteanu I. Alegerile prezidentiale in Moldova. // Arena politicii, 1997, nr.1; Turcanu V., Mosneaga V. Sondajul sociologic: realitate si prognoza. // Arena politicii, 1997, nr.1; Сафонов А. Судный день или хроника президентской гонки в Молдове. / Ctiprint. - Кишинев, 1997; Брутер В. П.Лучински – новый молдавский эксперимент. // MOLDOSCOPIE (Проблемы политического анализа). Часть IX. / Молд.ГУ. – Кишинев, 1997, с.111-129; Cojocaru Gh. Tentatia modelului prezidential. // Aspecte ale practicii parlamentare, relatiile dintre parlament si guvern (Republica Moldova). / East-West Parliamentary Practice Project, Chisinau, 1997, p.64-80; Munteanu I. O republica semiprezidentiala. // Aspecte ale practicii parlamentare, relatiile dintre parlament si guvern (Republica Moldova). / East-West Parliamentary Practice Project, Chisinau, 1997, p.80-89; Мошняга В., Завтур А., Руснак Г. Республика Молдова: форма правления и механизм взаимодействия властей. // Молдова-98: политические реалии и парламентские выборы.*

цифика нынешней президентской кампании состоит в том, что это были выборы, коренным образом отличавшиеся от предшествующих. В отличие от прошлых общенародных выборов это были выборы Президента *Парламентом* страны.

1.Переход от смешанной (полупрезидентской) к парламентской форме правления.

Как известно, в смешанной форме правления конфликтность между исполнительной (Президент) и законодательной (Парламент) ветвями власти объективно заложена в силу их одинаковой (равноценной) летигимности. И Президент, и Парламент избираются посредством всенародных выборов.

Однако проявление конфликтности, переход ее из состояния возможности в действительность зависит от многих факторов, обусловленных уровнем политической культуры, опыта, толерантности, способности к политическому диалогу, компромиссу, уважением позиции и интересов противоположной стороны. Важным условием успешного преодоления латентной конфликтности является соблюдение общих «правил игры», общность и близость позиций в понимании перспектив и путей общественного развития страны, при имеющихся различиях в нюансах и подходах к их реализации.

В Молдове (как и в большинстве других посткоммунистических стран), переживающей глубочайшие политические, социально-экономические и культурные преобразования, и общество, и политические элиты расколоты по многим ключевым позициям общественного развития. Это неизбежный и объективный процесс, осложненный структурализацией групповых и социальных интересов. Од-

---

/ East-West Parliamentary Practice Project. – Кишинев, 1998, с.96-111; Pluripartidismul in Moldova: esenta si specificul formarii. / "CAPTES". – Chisinau, 2000; Ermurache V. Alegerile prezidentiale si parlamentare din anii 1996-1998. Alegerile pentru functia de presedinte al Republicii Moldova. // Statul de drept si administratia publica. / Cartier. – Chisinau, 1999, p.93-102; Мокряк В. Маруан А.Х. Институт президентства в странах переходного периода. // Statul de drept si administratia publica. / Cartier. – Chisinau, 1999, p.102-109; Электоральные технологии и президентские выборы. / «CAPTES». – Кишинэу, 2000.

нако нельзя не видеть и того, что данная расколотость (соответственно, и конфликтность) имеет и субъективные причины, связанные как с сохраняющимися рецидивами черно-белой ментальности, гипертрофированными личными амбициями, стремлением получить максимально возможные выгоды, запалом борьбы и т.д.

Конституция (1994) независимой Молдовы, закрепив смешанную (полупрезидентскую) форму правления в стране, создала легальные каналы для проявления подобной конфликтности. Молдавская практика 1994-1995 годов показала, что смешанная форма правления достаточно эффективна[33] в условиях сотрудничества и взаимопонимания Президента и Парламента. В условиях же отсутствия взаимопонимания конфликтность растет, ведет к открытому противостоянию властей, падению эффективности управления.

Практика нашей страны показала и примеры реального, растущего противостояния. Отметим, что практически сразу же после принятия Конституции, определившей полномочия всех ветвей власти, началось противостояние Президента М.Снегура и Парламента. И на протяжении полутора лет, предшествующих президентским (1996) выборам, эта тема была постоянно на устах и на слуху как масс-медиа, так и общественного мнения страны.

Лозунг преодоления противостояния широко использовался в президентской (1996) кампании. Президент М.Снегур, выступал в избирательной кампании с лозунгом расширения полномочий Президента. В то время как кандидат в Президенты Председатель Парламента П.Лучинский стремился сохранить существующий статус-кво, мотивируя свою позицию нетолерантностью Президента М.Снегура, его нетерпимостью к иному мнению.

Став Президентом страны, П.Лучниский убедился, что не все в поведении М.Снегура, его противостоянии было обусловлено только личными качествами первого Президента Республики Молдова. Во многом это было связано и с несовершенством механизма раз-

---

[33] *Именно этот период в развитии молдавской демократии был признан западными экспертами как наиболее плодотворный, а Республика Молдова была названа в СНГ примером наиболее успешного продвижения реформ в социально-политической и экономической сферах.*

деления властей и полномочий[34]. При всей толерантности Президент Лучинский так же столкнулся с проблемой взаимодействия властей. Особенно возросло противостояние Президента П.Лучинского и молдавского Парламента после парламентских (1998) выборов.

Постепенная маргинализация Президента от рычагов реальной власти, начатая и успешно осуществляемая «Ласточкой»[35], фракцией, возглавляемой Председателем Парламента страны Д.Дьяковым, вызвала со стороны Президента ответные (и не только ответные) действия. На протяжении полутора лет, с переменным успехом и инициативой Президент и Парламент стремились перетянуть «одеяло на себя», перераспределить полномочия в свою пользу.

Не вдаваясь в подробный анализ предложенных в этот период времени мер и решений, отметим наиболее значимые. Президентская инициатива о проведении конституционной реформы по превращению Молдовы в президентскую республику; осуществление консультационного референдума по этому вопросу[36]; ужесточение

---

[34] *См.: Лучинский П. Обращение к Парламенту Республики Молдова по вопросу о конституционной реформе. // «Независимая Молдова», 2000, 25 июля.*

[35] *Общественно-политическое движение «За демократическую и процветающую Молдову» было поддержано Президентом на выборах 1998 года. Более того, Президент П.Лучинский поделился с этим общественно-политическим движением своим электоральным символом «Ласточкой». Несомненно, что для Президента было особенно неприятно видеть и ощущать, что основным актором его отчуждения от власти явилось политическое формирование, которое прошло в Парламент во многом благодаря его поддержке и влиянию.*

[36] *Референдум проводился одновременно с местными выборами 23 мая 1999 года. В ходе референдума, в котором приняло участие 58,33% избирателей, были получены следующие результаты: 55,33% избирателей ответили «да» на вопрос «Проголосуете ли Вы за предложение Президента изменить Конституцию с целью утверждения президентской системы правления в Республике Молдова, в рамках которой Президент республики будет нести ответственность за формирование Правительства и руководство им, а также и за результаты правления страной?». Высказались «против» 30,85% избирателей. В то же время 13,82% бюллетеней были признаны недействительными. Результаты*

требований[37] к участникам электорального процесса (повышение избирательного ценза для политических партий с 4 до 6 процентов; для независимых кандидатов «порог» был понижен с 4 до 3 процентов; в выборах могут участвовать только те политические формирования, которые зарегистрировались в министерстве юстиции не менее чем за 2 года до выборов[38]; с инициативой о проведении референдума может выступить 60 тысяч избирателей, а не 20 тысяч, как этого требовал закон ранее); инициатива о переходе от пропорциональной к мажоритарно-пропорциональной избирательной системе (70% на 30%) и др. В этом ряду следует назвать отставку Правительства Иона Стурзы и формирование Правительства Думитру Брагиша, парламентскую инициативу о переходе к парламентской республике и модификации Конституции.

Все это сопровождалось постоянной войной в масс-медиа, борьбой за рычаги управления в средствах массовой информации, в Департаменте по борьбе с организованной преступностью, рас-

---

выборов не были признаны как имеющие юридическую силу, потому что явка избирателей не составила необходимых 60 процентов.

[37] *Отметим, что ужесточение требований к участникам политического процесса преследовало цель устранить конкурентов в лице непарламентских партий. Оно было направлено в первую очередь против сторонников Президента, создававших свои политические формирования. Однако, подняв избирательный порог, большинство парламентских партий (за исключением коммунистов) оказались в созданной ими же ловушке. Так как вследствие внутренних разногласий, нередко инспирированных и обыгрываемых президентской стороной, эти партии имеют серьезные шансы не попасть в новый состав Парламента. Речь идет, в первую очередь о дьяковской Демократической Партии (эта партия возникла в результате трансформации общественно-политического движения «За демократическую и процветающую Молдову» в политическую партию), Партии демократических сил (лидер – В.Матей), Христианско-демократической народной партии (лидер – Ю.Рошка). Да и у «Демократической конвенции», как и у ее основной составляющей - партии Возрождения и Согласия Молдовы (лидер – М.Снегур), не все благополучно и однозначно безоблачно.*

[38] *Конституционный Суд отменил это решение Парламента как противоречащее Конституции.*

калыванием парламентских фракций. Если по результатам парламентских (1998) выборов места в высшем законодательном органе страны разделились между 4 парламентскими фракциями: - Партия Коммунистов Республики Молдова – 40 депутатских мандатов (30,01% голосов); Блок «Демократическая конвенция» – 26 мандатов (19,42% голосов); Блок «Ласточка» – 24 мандатов (18,16% голосов); Партия демократических сил – 11 мандатов (8,84% голосов); то на день выборов Президента партийная конфигурация в Парламенте выглядела следующим образом: - Партия Коммунистов Республики Молдова – 40 депутатских мандатов; Блок «Демократическая конвенция» – 14 мандатов; Блок «Ласточка» (фракция Демократической партии) – 17 мандатов; Партия демократических сил – 9 мандатов; Христианско-демократическая народная партия[39] - 9 мандатов; независимые депутаты - 12 мандатов[40].

Естественно, что подобная атмосфера порождала взаимное недоверие, неприятие любых инициатив, идущих из противоположного лагеря, политическую подозрительность к высшим государственным чиновникам, стремление ударить противника побольнее. Борьба шла «на взаимное уничтожение». Одним словом, создавалась благоприятная почва для скорых и радикальных решений.

На состоявшемся 5 июля 2000 года внеочередном заседании Парламента страны были рассмотрены 3 проекта изменений в Конституцию страны: президентский проект – о трансформации Молдовы в президентскую республику; парламентский проект – о расширении полномочий Правительства, парламентский проект «37-ми» – о трансформации Молдовы в парламентскую республику. В

---

[39] *На парламентских (1998) выборах Христианско-демократическая народная партия входила (на паритетных началах с Партией Возрождения и Согласия Молдовы) в состав Блока «Демократическая конвенция», после выборов – в состав одноименной фракции. Однако проявившиеся разногласия развели бывших партнеров и ХДНП ушла в автономное плавание.*

[40] *Основную часть группы независимых депутатов составили депутаты из парламентской фракции «Ласточка». Однако к ним присоединился ряд депутатов и из других фракций. Часть из них является сторонниками Президента П.Лучинского.*

результате голосования был принят Конституционый Закон «Об изменении и дополнении Конституции Республики Молдова».[41] Из присутствовавших на заседании 98 депутатов Парламента «за» принятие закона проголосовало 92, «против» – 6 депутатов.

В основу закона были положены подходы, характерные для парламентских проектов. Согласно данному закону Правительству были делегированы некоторые законодательные функции Парламента (статьи 106(1,2,4); 131(4) и др.)[42]. Однако главный акцент в конституционных поправках был сделан на превращении Республики Молдова в парламентскую республику, ограничении полномочий[43] Президента страны.

---

[41] *Закон «Об изменении и дополнении Конституции Республики Молдова», №1115-XIV, от 5 июля 2000 года. // Arhiva curenta a Parlamentului Republicii Moldova, 2000.*

[42] *Премьер-министр Д.Брагиш отметил: «то, что случилось у нас 5 июля, можно ругать и отвергать, но можно также оценить как первый шаг к демократизации общества по европейским стандартам. Ведь смысл конституционной реформы состоял не только в изменении формы избрания президента и ослабления его власти. Но вы не хуже меня знаете, какие натянутые отношения сложились у нас после 5 июля с парламентом. Обещанных полномочий мы пока не ощутили реально – остались одни декларации. А мне думается, что если уж провозгласили страну парламентской республикой, то надо было двигаться вперед по этому пути. Однако из принятых тогда конституционных поправок применили только одну: о механизме избрания нового президента, да и тот, как мы все увидели, дал сбой при первом же испытании. По-моему недоразумения между правительством и парламентом происходят оттого, что последний не соблюдает собственных решений, требуя какой-то субординации. Хотя законодателям надо лишь внимательнее перечитать Основной закон, ими же подправленный, чтобы усвоить, что существующие три ветви власти никоим образом одна другой не подчиняются: они сотрудничают и взаимодействуют, вот и все. Да, правительство ответственно перед парламентом, можно также сказать подотчетно, но вовсе не подчинено ему, как полагают многие депутаты». (См.: Целый год на вулкане. // «Независимая Молдова», 2000, 21 декабря).*

[43] *По Конституции 1994 года в Молдове была установлена смешанная форма правления (полупрезидентская республика). Однако, в отличие*

Президент потерял право законодательной инициативы. Он избирается Парламентом, а не всенародным голосованием. Он не может, как и прежде, участвовать и председательствовать на заседаниях Правительства, а также проводить консультации с Правительством по неотложным и особо важным вопросам. Президент был лишен возможности вести переговоры по вопросам заключения международных договоров. Он не может утверждать, упразднять или изменять ранг дипломатических миссий. Президент может быть отстранен от должности 2/3 голосов депутатов без проведения референдума по этому вопросу. Его отстранение от должности может быть инициировано 1/3 депутатов Парламента. Он лишен права назначать 2 судей в состав Конституционного Суда. Кроме того, он лишен права инициировать процедуру изменения Конституции, распускать Парламент в последние 6 месяцев исполнения президентского мандата. Был повышен возрастной ценз для кандидатов в Президенты. Если ранее Президентом мог быть гражданин, которому исполнилось 35 лет, то теперь он должен быть не моложе 40 лет.

Действующий Президент страны остался недоволен таким решением Парламента. По его мнению, Парламент игнорировал мнение Венецианской Комиссии, проигнорировал мнение народа, высказанное на консультативном референдуме 23 мая 1999 года. Проигнорировав предложение Президента о вынесении на всенародный референдум как президентского, так и парламентского проектов изменения Конституции, Парламент лишил народ права голоса как при выборах Президента страны, так и при выборе формы прав-

---

от Украины, где функционировала эта же модель, полномочия Президента были более ограниченными. Исследователи определяли молдавскую модель как парламентско-президентскую форму, а на Украине как президентско-парламентскую форму правления (См.: Бюшер К.. Связь между внутренней политикой и международной безопасностью: "State Strenght" на примере Украины и Молдовы. // Moldova, Romania, Ucraina: buna vecinatate si colaborare regionala. / "Perspectiva". – Chisinau, 1998, p.36.

ления[44]. Решение Парламента вызвало неоднозначную оценку как среди политического класса страны, так и среди общественного мнения[45].

Президент не промульгировал данный закон и в соответствии с действующей Конституцией вернул его (вместе со своими замечаниями) Парламенту для повторного рассмотрения. Парламент на своем заседании от 21 июля 2000 года вновь рассмотрел этот закон и 87 голосами «за» и 4 голосами «против» (на заседании присутствовало 93 депутата) преодолел вето Президента. В то же время

---

[44] *Declaratia Presedintelui Republicii Moldova privind modificarea Constitutiei de catre Parlament, din 27 iulie 2000. // Monitorul Oficial, nr88-90 (637-639), 28 iulie 2000, nr 662.*

[45] *Приведем названия лишь некоторых публикаций по этому вопросу: Изменения в Конституции: плюсы и минусы. Политический комментарий агентства «ИНФОТАГ». // «Независимая Молдова», 2000, 12 июля; Дьяков Д. Новая конституционная реальность: несколько соображений. // «Независимая Молдова», 2000, 13 июля; Морей И. Смена политического режима или? // «Независимая Молдова», 2000, 13 июля; Мишин В. Исторические события? Они еще впереди. // «Независимая Молдова», 2000, 13 июля; Воронин В. Мы не имели права голосовать иначе. // «Независимая Молдова», 2000, 19 июля; Мишин В. Наши оппоненты передергивают. // «Независимая Молдова», 2000, 25 июля; Плугару А. Против лома нет приема. // «Независимая Молдова», 2000, 1 августа.*

Однако отметим, что хотя массовое сознание населения, привыкшего к участию в выборах, было ошарашено отчуждением от процесса принятия решения о Президенте Молдовы на период 2000-2004 годы, тем не менее, оно не было настроено однозначно против решения Парламента.

Интерактивный опрос (несмотря на нерепрезентативность), проведенный 21 ноября 2000 года во время «Диалога с Президентом П.Лучинским» на телеканале NIT - ТВ-6, показал, что среди более 2000 человек, позвонивших во время телепередачи, большая часть (около 45%) поддержала тезис, что "выборы Президента Парламентом" это "стабилизация ситуации". Треть (35%) телезрителей считает, что это "лишение народа права высказаться". В то же время каждый пятый (20%) участник интерактивного опроса считает, что "выборы Президента Парламентом" это "демократический акт".

Парламент согласился с некоторыми замечаниями Президента и внес ряд поправок в окончательный вариант закона.[46]

В частности, Парламент сохранил за Президентом право на законодательную инициативу, право вести переговоры по вопросам заключения международных договоров. В то же время с основной частью президентских предложений, в том числе и о проведении 5 ноября 2000 года конституционного референдума по этим вопросам, Парламент не согласился.

Президент промульгировал (в соответствии с требованиями Конституции) повторно проголосованный Парламентом конституционный закон[47]. В противостоянии с Парламентом Президент Лучинский проиграл. Парламентская республика в Молдове получила конституционное воплощение.

2. Нормативно-правовая база президентских выборов.

Для проведения выборов Парламентом была разработана соответствующая законодательная и нормативно-правовая база. Внесенные поправки в Конституцию страны конкретизировались законом «О процедуре избрания Президента Республики Молдова»[48], Постановлениями Парламента «О специальной комиссии по про-

---

[46] *См.: Raport asupra demersului Presedintelui Republicii Moldova privind reexaminarea Legii cu privire la modificarea si completarea Constitutiei Republicii Moldova. Nr.2644 din 20 iulie 2000. // Arhiva curenta a Parlamentului Republicii Moldova, 2000.*

[47] *Decret pentru promulgarea Legii cu privire la modificarea si completarea Constitutiei Republicii Moldova, nr 1574-II, din 27 iulie 2000. // Monitorul Oficial, nr.88-90 (637-639), 28 iulie 2000, nr.660; Lege cu privire la modificarea si completarea Constitutiei Republicii Moldova, nr 1115-XIV, din 5 iulie 2000. // Monitorul Oficial, nr.88-90 (637-639), 28 iulie 2000, nr.661.*

[48] *Закон «О процедуре избрания Президента Республики Молдова», № 1234-XIV, от 22 сентября 2000 года. Президент сделал еще одну попытку «образумить» депутатов, отказаться от парламентского избрания Президента Молдовы. Он отказался промульгировать этот закон, так как «народ отстранен от процесса избрания Президента страны». Однако Парламент на своем заседании от 15 октября 2000 года вновь преодолел вето и Президент Лучинский был вынужден промульгировать закон «О процедуре избрания Президента Республики Молдова».*

ведению выборов Президента Республики Молдова»[49] и «О назначении даты выборов Президента Республики Молдова»[50], «Регламент Специальной комиссии по проведению выборов Президента Республики Молдова»[51].

Закон определяет (статья 1), что «Президент Республики Молдова избирается Парламентом путем тайного голосования». День выборов устанавливается не ранее, чем за 45 дней до истечения полномочий исполняющего свои обязанности Президента. В случае появления в силу различных причин президентской вакансии выборы назначаются в двухмесячный срок.

День выборов назначается постановлением Парламента. Одновременно с датой выборов Парламент создает специальную комиссию по проведению выборов, определяет ее полномочия.

Закон определяет основные требования к кандидату в Президенты Республики Молдова. Он должен быть не моложе 40 лет, быть гражданином Молдовы и не менее 10 лет проживать на территории республики, занть государственный язык, соответствовать ряду других требований.

В законе (статья 5) определен порядок выдвижения кандидатур. Это может быть «самовыдвижение, поддержанное 15 депутатами» или выдвижение «группой не менее 15 депутатов». При этом подчеркивается, что предложение о выдвижении должно быть подписано поддерживающими депутатами и представлено в специальную комиссию по проведению выборов не позднее, чем за 5 дней до выборов. Кроме того, необходимо приложить к этим документам письменное согласие кандидата и справку о состоянии его здоровья; декларации о денежных доходах за предыдущий год и за год выборов; биографические данные кандидата.

---

[49] *Постановление Парламента «О специальной комиссии по проведению выборов Президента Республики Молдова», № 1349-XIV, от 2 ноября 2000 года.*

[50] *Постановление Парламента «О назначении даты выборов Президента Республики Молдова», № 1348-XIV, от 2 ноября 2000 года.*

[51] *«Регламент Специальной комиссии по проведению выборов Президента Республики Молдова» уивержден Специальной комиссией 2 ноября 2000 года.*

Процедура голосования определяется в статье 9. В ней отмечается, что выбранным является тот кандидат, за которого проголосовало не менее 3/5 от общего числа депутатов. Если же никто из кандидатов не набрал необходимого количества голосов, то в 3-дневный срок проводится второй тур выборов, в котором принимают участие 2 кандидата, которые набрали наибольшее количество голосов. Если имеется равенство голосов у большего количества кандидатов, то специальная комиссия проводит между ними жеребьевку. Если и во втором туре никто не набрал необходимого количества голосов, то в пятнадцатидневный срок проводятся повторные выборы. Повторные выборы проводятся по той же схеме, что и первые выборы. Если же опять Президент не избран, то действующий «Президент распускает Парламент и назначает день выборов нового Парламента» (статья 10).

Специальная комиссия по проведению выборов сообщает результаты голосования и Парламент утверждает их, принимая постановление об избрании Президента Республики Молдова. Результаты голосования должны быть признаны действительными Конституционным Судом в 3–дневный срок.

Однако Закон «О процедуре избрания Президента Республики Молдова» содержит множество нечетких, неясных положений, вызывающих серьезные проблемы в процессе выборов, оставляет простор для множества толкований: неясно, сколько раз могут производиться повторные выборы, сколько раз можно производить выборы новые; неясно также, сколько может длиться избрание президента страны; не установлен конкретный срок, по истечении которого действующий президент распускает парламент в случае неизбрания нового президента; не предусмотрено, каков кворум, необходимый для того, чтобы считать действительным специальное заседание парламента; противоречивым является положение, согласно которому парламент утверждает результаты голосования и подтверждает результат выборов президента, то есть данные, уже подсчитанные счетной комиссией (ведь на это есть Конституционный Суд); не определено, сколькими голосами парламент должен утверждать постановления, относящиеся к упомянутому закону; не регламентированы возможные ситуации бойкота заседания или вы-

боров со стороны депутатов или недисциплинированности парламентариев; существуют некоторые чрезмерные ограничения, которые просто-напросто не согласуются с принципами основных прав человека: например, не разрешен отзыв собственной подписи из заявления о выдвижении кандидатуры на должность Президента Республики Молдова (статья 5, пункт 4); при принятии такого важного решения допускается исход при помощи жеребьевки; не продумана как следует ситуация, когда в первом туре выборов участвуют всего два кандидата, и ни один из них не набирает 3/5 из числа поданных голосов депутатов и т.д.[52] (И состоявшиеся парламентские выборы Президента это показали достаточно наглядно).

3.Ситуация накануне выборов Президента.

Согласно принятым Парламентом документам, регламентирующим порядок президентских выборов, кандидатуры должны быть зарегистрированы до 25 ноября 2000 года. Однако, до последнего момента ситуация характеризовалась неопределенностью, неясностью, кто будет кандидатом на президентский пост, каковы его взгляды, позиция и т.д. Это рождало в общественном мнении сомнение в правильности поведения Парламента[53].

Почему же Парламент тянул с номинацией кандидатов? Это объяснялось на наш взгляд, следующими обстоятельствами. Все основные парламентские фракции[54], имеющие возможность представить 15 подписей депутатов для регистрации своих кандидатов, склонялись к выдвижению партийных кандидатов, лидеров своих партийных фракций[55]. Естественно, что в этих условиях очень сло-

---

[52] *См.: Морей И. Президент или клятвопреступник? // «Независимая Молдова», 2000, 21 декабря.*

[53] *См.: Мариан Б. Смешно и грустно, господа. // «Независимая Молдова», 2000, 24 ноября.*

[54] *Фракция «Демократической конвенции», обладающая 14 депутатскими мандатами, была поддержана 2 независимыми депутатами, и согласно заявлениям прессы была готова зарегистрировать в качестве кандидата на президентские выборы лидера фракции М.Снегура.*

[55] *На это указывает депутат Алексей Тулбуре, входящий в непосредственное окружение спикера Парламента Д.Дьякова. См.: Тулбуре А.*

жно добиться результативного проведения президентских выборов. Поэтому процесс политических торгов продолжался. Шел поиск различных вариантов, в том числе и вариант выдвижения непартийного кандидата.

Возникает вопрос, почему лидеры практически всех парламентских фракций примеряли на себя президентскую тогу? И это в условиях, когда имевшиеся по Конституции 1994 года ограниченные президентские полномочия были дополнительно ограничены решением Парламента, конституционными поправками от 5 июля 2000 года.

Несомненно, что одной из причин было то, что выбранный Президент получал возможность находиться на одной из важнейших государственных должностей до 2004 года. Победа на президентских выборах поднимала моральный авторитет не только политика, ставшего Президентом страны, но и его политического формирования, создавало более благоприятные условия для успешного участия в парламентских выборах 2002 года. Этому способствовало также и то обстоятельство, что Президент получал более широкие возможности для контроля за финансовыми потоками.

Однако договориться и найти одинаково приемлемую кандидатуру для всех основных парламентских фракций не удалось. В результате было выдвинуто 2 кандидата в Президенты Республики Молдова. То есть единая парламентская позиция по личности возможного Президента не сложилась[56].

От румынизма в стиле Рошки, Серебряна и Тэнасе отказываются даже в Бухаресте. // «Новое время», 2000, 21 ноября.

[56] *Президент Лучинский, оценивая создавшуюся ситуацию, заявил в передаче «Час Президента», что Парламенту вряд ли удастся избрать нового главу государства. «Со всех точек зрения было бы логично сейчас проводить досрочные парламентские выборы, чтобы дать право новому Парламенту избирать Президента. Нынешний Парламент не имел этого права и присвоил его себе после внесения поправок в Конституцию. Избрание Президента должно быть поручено новому Парламенту, чтобы избиратели знали о делегировании депутатам своего права выбирать Президента. Он опроверг утверждение о том, что в случае досрочных парламентских выборов в стране воцарится хаос. «Нет никакой опасности. На это время в стране работает Пра-*

Кандидатом от Партии коммунистов Республики Молдова Пленум Центрального Комитета ПКРМ выдвинул 24 ноября 2000 года председателя партии, руководителя парламентской фракции Владимира Воронина. Тем самым, был положен конец ожиданиям Дьякова выдвинуть совместную некоммунистическую кандидатуру. В этих условиях правые выдвинули и зарегистрировали кандидатуру Председателя Конституционного Суда страны Павла Барбалата. Этот кандидат был поддержан лидерами всех правых парламентских фракций (Д.Дьяков, М.Снегур, В.Матей, Ю.Рошка).

Согласно экспертным оценкам пропрезидентских средств массовой информации кандидат коммунистов мог рассчитывать на 40 голосов депутатов коммунистической фракции и 4 голоса независимых кандидатов. В то время как кандидат правоцентристских партий поддерживался 47 голосами правых и мог рассчитывать на 10 голосов независимых кандидатов[57].

Кроме того, следует отметить, что в период, предшествующий непосредственно президентским выборам коммунисты пошли на признание своей ответственности за нынешнее правительство Д.Брагиша. С их подачи были осуществлены определенные изменения в правительстве.

Министр иностранных дел Н.Табакару (ставленник Президента П.Лучинского, к которому коммунисты имели определенные воз-

---

вительство, которому, кстати, Парламент может делегировать на какое-то время дополнительные полномочия. Так уже было во время летних парламентских каникул. Кроме того, Парламент продолжает работать до избрания нового Парламента, а Президент – до принятия присяги новым Президентом. Все это оговорено в Конституции». Он заявил также, что в случае проведения досрочных парламентских выборов он не будет настаивать на проведении конституционного референдума по вопросу введения президентской формы правления. В этом случае данный вопрос останется на рассмотрение будущего Парламента. Законодательная инициатива Лучинского о проведении конституционного референдума была представлена 13 июля 2000 года и должна быть рассмотрена в шестимесячный срок – до 13 января 2001 года. (См.: Ora presedintelui. // Televiziunea nationala a Republicii Moldova, 2000, 27 noiembrie.

[57] *См.: «Время», 2000, 28 ноября.*

ражения за его близость к правым партиям) был заменен на посту главы МИДа Н.Черномазом[58], который в период президентских выборов 1996 года контролировал финансовые потоки избирательного штаба Лучинского и «пользуется их (коммунистов – В.М.) безоговорочной поддержкой»[59]. Министр образования и воспитания И.Гуцу был заменен на посту министра членом ЦК ПКРМ И.Ванча. Тем самым, коммунисты еще раз продемонстрировали, что они не намерены идти на поводу у Дьякова и правых партий, они играют, исходя из собственных интересов и представлений о политической выгоде.

В этих условиях перспектива досрочных парламентских выборов становилась вполне осязаемой. Поэтому не случайно главный идеолог Демократической партии депутат В.Солонарь обратился с запросом в Конституционный Суд за разъяснением, кто будет осуществлять руководство страной в период подготовки и проведения досрочных парламентских выборов. По его мнению, эти функции должен осуществлять Председатель Парламента, а не Премьер-министр страны[60].

4. Парламентские выборы Президента.

4.1. Первый раунд. Голосование 1 декабря 2000 года.

В этот день должен был состояться первый тур президентских выборов. Прошедшее голосование выявило несколько интересных нюансов.

---

[58] *До этого времени посол Республики Молдова в Венгрии.*

[59] *См.: Кадровые перестановки в Правительстве Молдовы. // «Независимая Молдова», 2000, 24 ноября.*

[60] *В соответствии с решением Конституционного Суда от 17 декабря 2000 года эти обязанности возлагаются на Президента страны. В случае невозможности осуществления им этих функций руководство страной переходит к Председателю Парламента и Премьеру-министру страны последовательно (ст.90). Более того, Конституционный Суд дал еще одно разъяснение в пользу действующего Президента страны, разъяснение о возможности использования политической рекламы на ретранслируемых молдавскими частными лицами иностранных телевизионных каналов.*

Во-первых. Предвыборные выступления кандидатов показали явную близость позиций кандидатов[61]. Верный коммунистической традиции, В.Воронин в своей речи сделал основной акцент на защите прав человека, которые постоянно нарушаются в Молдове. В то время как П.Барбалат, отдавая дань своей профессии и выполняемой должности, основной упор в выступлении сделал на практике соблюдения законов в стране.

Во-вторых. Если за В.Воронина агитировала председатель парламентской комиссии депутат-коммунист Е.Остапчук, то за П.Барбалата призывал голосовать Председатель Парламента Д.Дьяков, продемонстрировавший, тем самым, что Барбалат является его кандидатурой, кандидатурой, выдвинутой фракцией Демократической партии[62]. В отличие от Остапчук, обосновывающей преимущества кандидатуры В.Воронина перед другим кандидатом, Дьяков не столько характеризовал достоинства своего избранника, сколько апеллировал к антилучинсковскому сознанию депутатов, призывал к консолидированному голосованию за непартийного кандидата. Он стремился сыграть на этом настрое (в том числе и запугать возможными «автоматчиками»[63]), который сплотил депутатов и позволил 5 июля 2000 года внести поправки в Конституцию Республики Молдова.

Однако эти ожидания были мало реальны, так как в июле это было деструктивное консолидированное голосование против ре-

---

[61] *См.: «Молдавские ведомости», 2000, 2 декабря.*

[62] *Несомненно, что привлечение в качестве основного агитатора «тяжелой артиллерии» - Д.Дьякова - было не случайным. С одной стороны, надежда правых на успех опиралась только на возможность отрыва от коммунистов, перетягивания на свою сторону нескольких нестойких голосов. С этой ролью мог справиться только Дьяков. Ни М.Снегур, ни В.Матей эту задачу решить не смогли бы в силу своей откровенно антикоммунистической позиции и их взаимного неприятия всеми депутатами-коммунистами. С другой стороны, в этом сказалась надежда на то, что кто-то из депутатов может податься очарованию «должности» и поступит в соответствии с рекомендациями спикера.*

[63] *См.: Досрочные парламентские выборы могут привести Молдову к хаосу. Интервью Председателя Парламента Молдовы Д.Дьякова агентству ИНФОТАГ. // «Независимая Молдова», 2000, 24 ноября.*

ального противника. Сейчас же это был вопрос о конструктивном единении, которое разрывалось различными групповыми интересами. И эти интересы не могли быть подавлены иллюзорными опасениями и страхами.

В-третьих. Важность и значение процедуры[64]. Пытаясь оторвать несколько коммунистических голосов, правые внесли в Регламент о выборах Президента страны положение о тайном голосовании в кабине. Опасаясь возможного тайного неконсолидированного[65] голосования своей фракции, коммунистические лидеры постарались обезопасить себя, найти противоядие тайному голосованию в специально оборудованной кабине.

Противоядие было найдено. И, представляется, это был не экспромт, а домашняя заготовка. Коммунисты, получив бюллетень, не шли в кабинку для голосования, а на месте вычеркивали фамилию Барбалата, показывали «партийным кнутам» правильно обработанный бюллетень и опускали его в урну для голосования.

Д.Дьяков, как и другие депутаты правых фракций, был возмущен таким поведением коммунистов. Он от имени трех фракций (правоцентристских фракций Демократической партии, «Демократической конвенции» и Партии демократических сил) попросил прервать голосование, так как коммунисты нарушили процедуру: – они не голосовали в кабинке. Голосование было прервано, ответственный секретарь комиссии Г.Марин (депутат Парламента от дья-

---

[64] *Мы уже отмечали ранее, что коммунисты достаточно хорошо усвоили и применяют в своей политической тактике процедурные уловки. См.: Мошняга В., Руснак Г. Выборы (1999) генерального примара столицы Республики Молдова и избирательные технологии. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica). Partea XII. / USM. – Chisinau, 1999, p.137.*

[65] *Заместитель председателя парламентской фракции коммунистов В.Степанюк, выступая 9 декабря 2000 года на заседании дискуссионного студенческого клуба в Институте политических наук и международных отношений Молдавского госуниверситета, отмечал, что в Парламенте перед выборами ходили различного рода личности и предлагали за голосование в пользу Барбалата до 1 миллиона лей (80 тысяч долларов США). Отметим, что обвинения правых депутатов в попытках их подкупа коммунистами также нередки.*

ковской Демократической партии) потребовал порядка и голосования в кабине.

Подобное поведение Д.Дьякова и Г.Марина вызвало ответное возмущение фракции коммунистов. Выступивший вице-спикер Парламента Мишин от имени своей коммунистической фракции[66] заявил протест.

Смысл протеста заключался в следующем:

1. «Тайное голосование – это право избирающего, а не обязанность». Голосующие сами вольны избирать форму выражения своей позиции. Голосование путем обязательного прохождения через кабинку для голосования расценивается коммунистами как тоталитаризм, диктатура, стремление «поставить всех в строй», «пропустить через строй».

2. Деятельность комиссии регламентирована законом, а Дьяков вмешался в деятельность комиссии, прервав процедуру голосования[67]. Тем самым он нарушал закон. Заявив, что после этого они не доверяют Дьякову и требуют его отставки с позиций спикера Пар-

---

[66] *Суть ситуации в том, что В.Мишин одновременно был выбран и председателем Специальной комиссии по подсчету голосов, вместе с другим вице-спикером В.Чобану («Демократическая конвенция») и ответственным секретарем Г.Марин (Демократическая партия). Однако, не ясна роль В.Мишина и В.Чобану (как членов комиссии по подсчету голосов) при принятии решения о приостановке процедуры голосования. Было ли это решение решением комиссии или только решением Г.Марина? Состоялись ли консультации, обмен мнениями, принятие решения членами комиссии или только ответственного секретаря, который послушал просьбу руководителя своей фракции и Председателя парламента? Неясно.*

[67] *В реплике на заявление, озвученное В.Мишиным, Д.Дьяков заявил: «От имени трех фракций я лишь обратил внимание, потребовал наведения порядка, а не прервал голосования». Представляется, что заявление «от имени трех фракций» несколько громогласно и мало обосновано. Ибо в той толчее, в которой осуществлялось голосование, трудно говорить о процедурно верно оформленном какой-либо фракцией решении о правильности или неправильности соблюдения процедуры голосования.*

ламента. И подают по этому поводу письменное заявление в Постоянное бюро Парламента.

3. Фракция коммунистов готова продолжить участвовать в выборах. Но только при условии, что они будут поступать с бюллетенем так, так они считают нужным (имеется в виду заполнять в кабинке или на месте, не скрывая своего решения – В.М.)

Отметим, что подобные действия и заявления показали, что у сторонников и одной, и другой позиций нашлись заинтересованные сторонники. Представитель независимых депутатов (пропрезидентской ориентации) И.Морей дополнил заявление В.Мишина, заявив, что 1). «Регламент» не был утвержден большинством Постоянного Бюро Парламента страны, 2). Процедура голосования была прервана (что не оговорено в «Регламенте»). 3). Д.Дьяков, не являясь членом комиссии, вмешался в ее деятельность.

В то время как лидер фракции Партии демократических сил В.Матей заявил, что это не были законные выборы. И потребовал не утверждать итоги выборов, потому что это не было секретное голосование.

Комиссия подсчитала голоса и сообщила итоги голосования. Из 100 депутатов, принявших участие в голосовании, в поддержку кандидатуры В.Воронина высказалось 48 депутатов, за кандидатуру П.Барбалата 37 депутатов. В то же время 15 бюллетеней были признаны недействительными.

Результаты голосования не были утверждены депутатским голосованием. Будет ли 4 декабря второй тур голосования или будут аннулированы результаты голосования 1 декабря: – на этот вопрос должен ответить Конституционный Суд. Однако по результатам голосования можно однозначно заявить, что коммунисты обыграли правых.

Во-первых, они сумели выяснить (без потерь со своей стороны), что их сегмент на выборах измеряется почти половиной голосов Парламента. В то время как консолидированный сегмент правых и правоцентристов практически на 10 процентов меньше.

Во-вторых, эти результаты укрепят нестойких коммунистов в их коммунистической стойкости. При этом раскладе кандидатов (и полагаю, что не только при этом) правые и правоцентристы своим

консолидированным голосованием всегда будут иметь меньше голосов, чем кандидат, поддержанный коммунистами. Поэтому несколько нестойких коммунистических голосов картину не изменят. Стоит ли в таком случае нестойким коммунистам голосовать против своего кандидата, рисковать и терять доверие собственных «партийных кнутов»?

Кстати, этот результат уже укрепил Воронина в правильности выбранного пути. На пресс-конференции, состоявшейся после голосования 1 декабря, он прямо заявил, что «президент будет или коммунистом, или состоятся досрочные парламентские выборы»[68].

В то же время среди правых и правоцентристов начались раздаваться голоса в пользу поиска «ведьм» и «врагов» в своих рядах. Мы имеем в виду заявления отдельных депутатов и средств массовой информации, что 15 проснегуровских депутатов воздержались от голосования. То есть нарушили договоренность с Дьяковым.

В-третьих, независимые (пропрезидентские) депутаты, выбирая между кандидатурой коммунистов и правых, отдают консолидированное предпочтение коммунистам, только бы не допустить правоцентристского Президента. Они будут и далее голосовать деструктивно, в пользу роспуска Парламента.

В то же время независимые депутаты фронтистской (и не только фронтистской) ориентации не намерены поддержать кандидатуры дьяковской, матеевской или иной «закалки». Их позиция достаточно отчетлива. Единственное исключение может быть сделано в пользу М.Снегура. Но и эта кандидатура может набрать не более 2 независимых голосов. Но как поведут себя в этом случае лидеры и «партийные кнуты» других фракций?

В-четвертых, говоря о коммунистическом выигрыше без существенных потерь, мы имеем в виду то обстоятельство, что сделать только коммунистов «козлами отпущения» в нарушении процедуры вряд ли удастся. Не меньше нарушений, непродуманности допустили и другие фракции, и непосредственно руководство Парламента в лице Д.Дьякова. Более того, в свете выявленного расклада сил,

---

[68] *См.: Информационная программа «Mesager». // Национальное телевидение Республики Молдова, 2000, 1 декабря.*

коммунисты могут даже пойти на голосование в кабине. Все равно в целом их результат будет таким же.

В-пятых, состоявшиеся президентские выборы Парламентом показали, что роль и значение политических торгов в определении кандидата и возможных результатов очень значительны. При этом в осуществлении таких торгов возрастает роль различного рода лоббирующих групп. Каждая фракция стремится как можно дороже и выгоднее «продать» себя. И в этом процессе роль и значение группового, партийного эгоизма возрастает значительно.

Поэтому, признавая всю справедливость дьяковских обвинений коммунистов в партийном эгоизме[69], отметим, что было бы странным, если бы такого эгоизма не было. Партийный эгоизм – это естественное состояние парламентских торгов, в то время как отсутствие такового является исключением и предметом пристального изучения.

Попутно подчеркнем, что в данном случае поведение коммунистов по отношению к Дьякову и его ожиданиям явилось адекватным ответом дьяковскому поведению после парламентских выборов весной 1998 года, когда велись консультации при формировании руководства Парламента. Д.Дьяков, стремясь воплотить свой личный интерес - стать спикером Парламента, в политических торгах выбрал тех, кто согласился уступить ему кресло Председателя Парламента[70].

В-шестых, транспарентность (прозрачность) процесса подбора, выдвижения и обоснования кандидатур в условиях выборов Президента Парламентом становится еще меньшей, чем это имеет место при всенародных выборах Президента.

---

[69] *Д.Дьяков, выступая на пресс-конференции после завершения голосования 1 декабря 2000 года, обвинил коммунистов в эгоизме. При этом он вспомнил свои слова, сказанные В.Воронину в самолете при возвращении из США, что эгоизм коммунистов может погубить президентские выборы Парламентом. См.: Информационная программа "Mesager". // Национальное телевидение Республики Молдова, 2000, 1 декабря.*

[70] *См.: Мошняга М., Завтур А., Руснак Г. Республика Молдова: форма правления и механизм взаимодействия властей. // Молдова – 98. Политические реалии и парламентские выборы. / East – West Parliamentary Practice Project. – Кишинев, 1998, с.108-109.*

Процесс выборов становится прерогативой не столько народа, сколько немногочисленной группы депутатов, многие из которых не известны народу и не являются выразителями народных интересов. Их единственное достоинство – приближенность к партийному лидеру, благодаря которому они появились в избирательном партийном списке и стали депутатами. Опорой их является пропорциональная система выборов, которая в отличие от мажоритарной избирательной системы больше ориентирована на послушных, дисциплинированных исполнителей, чем на самостоятельных политических личностей[71].

В-седьмых, став центром политической системы, Парламент становится основной ареной политических торгов, деятельности лоббирующих групп. А эффективные политические торги неизбежно предполагают рост доверия между субъектами торгов. Это, со своей стороны, вызывает необходимость учета позиций и интересов всех участников торгов. Что, в свою очередь, требует сближения позиций и взаимной ответственности действий.

4.2. Голосование 4 декабря 2000 года.

По факту обращения в Конституционный Суд представителей правоцентристских фракций состоялось заседание Конституционного Суда. По результатам рассмотрения обращения Суд вынес следующее заключение: состоявшееся 1 декабря голосование не может быть расценено как тайное голосование. Тайное голосование предполагает голосование в специальном помещении (кабине для голосования). В силу этого результаты голосования 1 декабря Конституционным Судом были аннулированы.

Состоявшееся в соответствии с рекомендациями Конституционного суда тайное голосование дало следующие результаты. В голосовании приняло участие 98 депутатов. Из них проголосовало за

[71] *Мы отнюдь не отрицаем имеющихся достоинств у пропорциональной системы выборов. Так, в частности, пропорциональная система дает возможность сформировать достаточно стойкую партийно-политическую конфигурацию Парламента, внести в деятельность высшего законодательного органа страны необходимую ясность, повторяемость и стабильность.*

кандидатуру В.Воронина – 50 депутатов. За кандидатуру П.Барбалата высказалось 35 депутатов. Воздержались от голосования и, соответственно, были признаны недействительными 13 бюллетеней. Итоги голосования были утверждены. Данное голосование было признано в качестве первого тура выборов. Особенностью этого тура голосования было то, что поведение на выборах консолидированных политических акторов (парламентских фракций) отвечало требованиям позиционной модели.

4.3. Голосование 6 декабря 2000 года.

Второй тур голосования состоялся шестого декабря. Вновь в избирательном бюллетене были те же две кандидатуры. Голосование становилось формальностью. Депутаты своим голосованием пытались второй раз войти в одну и ту же воду. Интрига заключалась лишь в том, удастся ли кандидатам подтвердить результаты первого тура голосования.

Второй тур выборов прошел фактически без сучка и задоринки. Складывалось впечатление, что все депутаты смирились с наличной ситуацией, постепенным несанкционированным переливом голосов к Воронину.

Отмеченная ранее тенденция о приращении Ворониным голосов подтвердилась. Во втором туре выборов приняло участие 99 депутатов. Воронин набрал 59 голосов. П.Барбалат остался с той же электоральной поддержкой – 35 голосов. В то же время 5 бюллетеней оказались недействительными.

Таким образом, угроза роспуска парламента начала давать результаты. Депутаты (пока независимые и те, кто не входит в правоцентристское противостояние коммунистам), озабоченные возможным прекращением их мандатов стали проявлять больше определенности. И определенности в пользу сильного кандидата.

Второй раунд выборов должен ответить на вопрос: - что сильнее идеологическая составляющая («ни в коем случае не голосовать за кандидата коммуниста») или чувство самосохранения («сохранить депутатское кресло и свое парламентское будущее, не допустить досрочных парламентских выборов») правоцентристских депутатов.

Однако, этот вопрос имеет и иное, более общее звучание – состоится ли частичная[72] победа Президента Лучинского на выборах - сумеет ли Президент Лучинский не допустить избрания Президента Парламентом, то есть добиться роспуска Парламента и досрочных парламентских выборов. И в этом контексте - согласны ли правоцентристы переступить через свои идеологические принципы, чтобы не допустить победы не столько Воронина, сколько Лучинского?

В то же время второй раунд выборов (повторные выборы) должен востребовать и иную тактику голосования. В условиях, когда происходит постепенное переливание нестойких правых и правоцентристских голосов в пользу Воронина тактика независимых (пролучинсковских) кандидатов становится иной. Их цель – не допустить успешных выборов, добиться роспуска Парламента. В этих условиях они должны воздерживаться от голосования, чтобы не дать победить В.Воронину.

Наиболее интересной представляется позиция коммунистов. С одной стороны, они хотят выиграть выборы, поставить своего партийного Президента. Но его полномочия невелики, а разделение ответственности с Парламентом и Правительством, действующими в условиях спада экономики, ограниченных финансовых ресурсов, необеспеченных социальных программ, для них мало привлекательно. Какова же цель?

Удовлетворение личных амбиций, показ продажности правых депутатов, которые ради сохранения своего депутатского мандата проголосуют и за «проклятых коммунистов»? Реально.

Идеалистические представления, что, взяв президентскую власть, коммунисты действительно повернут колесо истории и дадут счастье народу в ближайшей перспективе? Маловероятно.

Став Президентом, использовать имеющиеся возможности для назначения своего Премьер-министра, формирования коммунистического правительства? Опять же играя на «шкурных» интересах

---

[72] *Мы говорим о частичной победе, ибо в общем плане Лучинский президентские выборы проиграл, допустив ликвидацию <u>общенародных</u> выборов Президента страны, на которых он имел наиболее реальные шансы одержать победу (См.: Электоральные технологии и президентские выборы. / «CAPTES». – Кишинэу, 2000).*

правоцентристов, запугивая их досрочными парламентскими выборами. При этом использовать новые возможности для контроля за наличными финансовыми потоками, усилить позиции своей партии и успешно сыграть на парламентских выборах 2002 года. Вполне возможно и реально.

Сам В.Воронин следующим образом определяет эту цель. «Избрание на пост президента представителя крупнейшей парламентской фракции, несомненно, укрепит Парламент. Вот, собственно, те расчеты, которыми и руководствовался Пленум ЦК нашей партии, принимая решение о выдвижении моей кандидатуры. … В отличие от многих других политиков, я не нуждаюсь в дополнительных полномочиях. … Потому что, будучи избран Президентом и обладая поддержкой Партии коммунистов, я смогу опереться и на авторитет должности, и, смею надеяться, на свой личный авторитет.

… На данном этапе я выступаю за «коллективного Президента», то есть Президента, опирающегося и на поддержку в Парламенте, и на серьезный кредит народного доверия. Такой подход, с одной стороны, гарантирует эффективность его деятельности, с другой – исключает откровенный авторитаризм, вроде того, который мы сегодня видим на Украине и в Грузии и который пытался насадить в Молдове нынешний Президент Лучинский. Такой «коллективный Президент», ответственный и обладающий реальными полномочиями, как раз и должен способствовать переходу к парламентской республике»[73].

Несомненно, что неудача с реализацией вышеназванной цели позволит реализовать другую цель: - не дать выиграть другому кандидату, войти в досрочные парламентские выборы, на которых шансы коммунистов расцениваются высоко и парламентский результат ожидается не меньше нынешнего. При несомненном изменении конфигурации внутри Парламента за счет ослабления влияния правых и

---

[73] *См.: Алло, это прямая линия? // «Независимая Молдова», 2000, 20 декабря. Отметим, что это также достаточно наивное и идеалистическое ожидание. Практика президентства и М.Снегура, и П.Лучинского, и нынешние выборы нового Президента страны однозначно показывают, что без согласия и у самой многочисленной парламентской фракции ничего не получится.*

правоцентристских партий появляется реальная возможность создать если не собственное (про)коммунистическое, то, в крайнем случае, левоцентристское правительство, опирающееся на левое парламентское большинство. Вполне реально и не требует особо тонких технологий, тактических маневров, компромиссов и торгов.

Результаты выборов, количественные подвижки в голосовании позволят определить, какая линия поведения у коммунистов возобладала. Тем более, что на повторных выборах (во втором раунде) коммунистический кандидат будет тот же.

Подводя итоги результатам голосования в первом раунде, отметим, что второй раунд (первый тур) должен быть значительно интереснее, так как динамичную тактику (мобильную модель) поведения отчетливо будут использовать (играя как на повышение, так и на понижение результата) как минимум три[74] консолидированных политических участника президентских выборов в Парламенте.

5. Второй раунд – повторные выборы.

5.1. Ситуация накануне повторных выборов.

Согласно закону «О выборах Президента Республики Молдова» кандидатуры кандидатов должны быть выдвинуты и зарегистрированы за неделю до голосования. Соответственно, регистрация кандидатов для голосования во втором раунде должна завершиться 15 декабря. До этого времени фракции имеют возможность выдвигать свои кандидатуры.

Коммунисты свою кандидатуру выдвинули уже на следующий день после завершения первого раунда (второго тура). Как мы и предполагали, этой кандидатурой вновь оказался лидер компартии В.Воронин. Тем самым, коммунисты еще раз подчеркнули, что они не намерены играть ни в чьи игры. Их устраивают только их условия, только их солирующая партия.

---

[74] *Мы говорим о трех участниках, понимая под третьим участником фракцию Д.Дьякова, которая, помимо общего интереса сохранения нынешнего парламента имеет и специфический интерес ее лидера – сохранить кресло спикера Парламента. Естественно, что это востребует более активной игры во втором раунде выборов.*

Результат голосования во втором туре первого раунда президентских выборов показал, что за Воронина голосовали не только коммунисты и независимые кандидаты пропрезидентской ориентации[75]. В прессе делаются намеки (и эта позиция не единична), что уже во втором туре выборов (первый раунд) у некоммунистических фракций появились подвижки в пользу мобильной модели политического поведения[76]. Более того, возникли и окрепли подозрения в консолидированном голосовании, переходе к мобильной модели поведения дьяковской фракции.

Логика их рассуждений следующа. Дьяков сговорился с Ворониным о разделе должностей и голосовании в пользу коммунистического кандидата. Но он должен соблюсти лицо перед правыми фракциями. Поэтому ему, его фракции для волеизъявления в пользу Воронина нужны Рошка и фракция ХДНП. Благодаря своим неоднократным политическим кульбитам и безразличию к мнению союзников, ХДНП и ее лидер заслужили имидж ненадежных и бес-

---

[75] *Подобная ситуация стимулировала худшие опасения заинтересованных лиц в близком успехе коммунистов на президентских выборах. Для того, чтобы не допустить такого развития событий во втором раунде выборов, был инициирован акт захвата воинами-афганцами и комбатантами, участниками боевых действий за территориальную целостность республики (весна-лето 1992 года) дома-гостиницы для депутатов Парламента. Логика понятная: – нет квартир, соответственно, нет и оснований для того, чтобы «цепляться» за депутатское кресло. (Переиначивая слова Воланда из «Мастера и Маргариты» М.Булгакова, скажем, чтобы «квартирный вопрос» не испортил высокой депутатской нравственности).*

Подозрения, что это происки президентской команды небезосновательны. Однако отметим, что справедливы утверждения прессы о том, что в этом заинтересованы не только люди из окружения Президента П.Лучинского (См.: Повторные выборы: спектакль продолжается. Политический комментарий Агентства «ИНФОТАГ». // «Независимая Молдова», 2000, 14 декабря). Другое дело, что интерес президентской команды лежит на поверхности и потому виден более явно.

[76] *На это намекает лидер независимых И.Морей. (См.: Температура в Парламенте дошла до кипения. // «Независимая Молдова», 2000, 8 декабря).*

принципных правых, от которых можно ожидать любых вероломных действий. В том числе и консолидированного голосования за Воронина, хотя Рошка и ХДНП поддержали выдвижение кандидатуры П.Барбалата.

Обещание Рошки воздержаться от голосования во втором туре было расценено дъяковскими коллегами по фракции как возможность проголосовать за Воронина, использовав в качестве прикрытия собственного вероломства (перед лицом Снегура, Матея и их команд) неоднократное вероломство Рошки и его соратников. Однако, Рошка, получив информацию (догадавшись) о такой тактике центристов, решил нарушить их планы, заявив, что его фракция поддержит Воронина при голосовании

При таком раскладе (действительное голосование ХДНП за Воронина) количество голосов, набранных Ворониным, значительно превзошло бы количество голосов, поданных за него коммунистами, независимыми и ХДНП. Подобная чехарда напугала-де дьяковских ребят и они частично повернули «оглобли обратно», проголосовав за П.Барбалата.

Нам представляется, что это не совсем так. Ибо количество голосов, полученных П.Барбалатом, равно 35 как в первом, так и во втором туре голосования. При столь сложной комбинации с игрой по нескольким независимым переменным результат не мог бы быть столь одинаков («тютелька в тютельку»), даже при условии его планирования и реализации из одного центра. А тут ведь центров несколько, да и самостоятельных игроков множество. И играют они все «в темную». В этих условиях попадание – это исключение, а непопадание – общая тенденция.

Стремясь дезавуировать подобные подозрения в его неискренности, Д.Дьяков предпринял определенные контрдействия, которые были призваны развеять сомнения у лидеров правоцентристских фракций.

Во-первых. Он обратился с открытым письмом к В.Воронину с просьбой снять свою кандидатуру и поддержать непартийного кандидата[77]. Тем самым, преследовалась цель не столько убедить В.Во-

[77] *См.: Дьяков Д. Открытое письмо господину Воронину, первому секретарю Партии коммунистов Молдовы, членам ЦК ПКРМ. // «Незави-*

ронина и членов ЦК ПКРМ отказаться от своего коммунистического кандидата на президентских выборах, сколько убедить соратников по правоцентристскому альянсу в верности заявленным ранее соглашениям по сохранению антиворонинской позиции.

Во-вторых. Более четкое формулирование своей позиции невозможности консолидированного проворонинского голосования его лично и его фракции. Об этом Дьяков заявлял неоднократно. Выступая в телепередаче «Точки над «i», он еще раз подчеркнул, что он не откажется от своей позиции непартийного, равноудаленного кандидата и не поддержит по многим причинам кандидатуру В.Воронина[78]. При этом еще раз было подчеркнуто, что Дьяков согласен на досрочные парламентские выборы.

В-третьих. Дьяков и его сторонники вновь выдвинули на должность Президента страны кандидатуру Председателя Конституционного Суда П.Барбалата. Несомненно, что это можно объяснить тем, что другие кандидаты занимают более правые позиции и им будет еще труднее развернуть Воронина и его фракцию в сторону непартийного кандидата[79]. Несомненно, можно объяснить это и тем, что закулисные торги продолжаются и надежда на успех умирает последней. Несомненно, это можно объяснить и тем, что правые, поверив в неискренность поведения Дьякова, не согласны более ни на какие иные варианты единого правоцентристского кандидата.

Нам представляется, что все эти причины имеют под собой реальные основания. Однако главная (и более глубинная) причина повторного выдвижения кандидатуры П.Барбалата заключается в ином. Дьяков стремится не просто идти за событиями, навя-

---

симая Молдова», 2000, 13 декабря. При всей оригинальности формы обращения возникает ощущение внутрипартийной дискуссии между большинством ЦК и группой ее членов, исповедующих несколько иную позицию, но в рамках единого партийно-политического курса.

[78] *См.: Точки над «i». // Catalan TV, 2000, 15 декабря.*

[79] *Представляется, что надежды на изменение позиции коммунистов в пользу иного некоммунистического кандидата сегодня не просто малы, а иллюзорны и практически равны нулю. Особенно в условиях происходившего набухания коммунистического кандидата голосами в ходе первого раунда выборов.*

зываемыми ему Ворониным, а создать собственное *конструктивное,* а не реактивное (ответная реакция на чужое действие) событие. Повторяя ход, Дьяков как бы хочет «второй раз войти в одну и ту же реку». Однако, это повторение лишь по форме, содержание тут уже иное. Выдвигая Барбалата, он преследует не ту же цель, что и ранее.

Его первое «вхождение в одну и ту же реку» (при агитации за Барбалата 1 декабря 2000 года) преследовало цель восстановить антилучинсковское единство депутатов. Эта попытка потерпела поражение. И он с этим уже смирился.

Его второе «вхождение в одну и ту же реку» преследует уже более узкую цель - восстановить правоцентристское единство. Он стремится показать своим партнерам по правоцентристской коалиции, с одной стороны, что он идет на досрочные выборы. А с другой стороны, и это главное, он предлагает им сравнить цифры голосов, поданных за Барбалата при голосовании и 1, и 4, и 6 декабря 2000 года, с количеством голосов, которые будут поданы за Барбалата 21 и 24 декабря 2000 года. Соблюдение этой цифры (даже с некоторыми отклонениями) явится доказательством его искренней игры в пользу правых, а не Воронина.

Тем самым, он стремится и готовит единый избирательный правоцентристский альянс на предстоящие досрочные парламентские выборы. Альянс, который имеет шансы не растерять голоса в избирательной кампании и войти в новый парламент страны реальной политической силой, серьезным конкурентом левым, и в первую очередь, коммунистам.

Однако, представляется, что подобные шаги припоздали. Дьяков вновь оказался в хвосте событий. Однако на этот раз в хвосте событий, совершаемых представителями правоцентристских фракций. Кандидатура П.Барбалата была выдвинута только фракцией Демократической партии («Ласточкой»), что свидетельствует, с одной стороны, о растущем недоверии правых к Дьякову. С другой стороны, это говорит о растущем неверии правых в успех этого предприятия. В этом контексте следует рассматривать и первоначальные заявления окружения М.Снегура (фракция «Демократической конвенции») о готовности их лидера включиться в президентскую кампанию и др.

Последующее развитие событий показало, что правые вообще разуверились в возможности успеха на выборах. В этих условиях, боясь укрепить кандидата-коммуниста своими голосами, все правые фракции приняли решение не участвовать в выборах, бойкотировать их[80]. Более того, общественное мнение, ориентированное в сторону правого политического спектра, также склоняется к неучастию в выборах ("или президент-некоммунист, или досрочные парламентские выборы")[81]. В этих условиях позиция Дьякова и его фракции смотрится как минимум выпадающей из правоцентристского ансамбля.

5.2. Голосование 21 декабря 2000 года.

Выборы 21 декабря не состоялись. Правоцентристские фракции Снегура, В.Матея, Д.Дьякова, как и фракция ХДНП, бойкотировали выборы, не явившись в зал заседаний[82]. Депутаты от фракций ком-

---

[80] *Ранее других заявила и бойкоте выборов фракция ХДНП. Фракция Партии Демократических Сил (ПДС) также вышла на самостоятельную «тропу» бойкота. Она приняла решение не участвовать в выборах (См.: Ведомости. // TVC-21, 2000, 18 декабря). Их аргумент: если не будет 61 депутата, то соответственно, выборы не будут утверждены как состоявшиеся. Такое же решение принял 19 декабря 2000 года и Политисполком Партии Возрождения и Согласия, рекомендовав фракции «Демократической конвенции» бойкотировать выборы.*

[81] *См.: Предлагают согласиться с досрочными выборами. // «Независимая Молдова», 2000, 20 декабря.*

[82] *На пресс-конференции В.Матей озвучил суть бойкота: требование к коммунистам снять своего партийного кандидата и голосовать за непартийного кандидата. Это звучит комично, если учесть, что и коммунисты, и правоцентристы имеют под своим началом по 40 голосов и теоретически - и те, и другие - могут набрать без основной противостоящей команды необходимые для победы 61 (40 + 21) голос.*

В «Заявлении», подписанном тремя правоцентристскими фракциями, а также некоторыми независимыми депутатами, говорится: «Мы считаем, что избрание лидера партии коммунистов главой государства спровоцирует напряженность и поляризацию общества по принципу «классовой борьбы», что станет подпиткой пагубного политического экстремизма всех мастей. Во внешнем плане имидж страны существенно пострадает, что приведет к тотальной изоляции Республики Молдова от международного сообщества. В том числе от

мунистов, независимых не смогли начать заседание вследствие отсутствия кворума. В зале было представлено только 45 депутатов[83].

Данный результат свидетельствует о том, что, во-первых, вирус недоверия к своим соратникам по фракции, характерный для коммунистов перед голосованием 1 декабря поразил и правоцентристские фракции.

Во-вторых, фракция Дьякова, ее лидер, ради сохранения своих партнеров по правоцентристскому альянсу решила отказаться от своего кандидата, бойкотировать выборы Президента страны. Более того, Дьяков потерял инициативу, роль лидера в правоцентристском альянсе[84].

соседних государств, которые в ходе последних выборов наглядно продемонстрировали отказ от коммунизма.

Мы уверены, что конституционную реформу можно успешно завершить только путем широкого диалога между всеми парламентскими фракциями и группами, которые должны осознать необходимость отказа от коммунистического кандидата и избрания Президента на основе консенсуса.

Мы готовы согласиться с досрочными парламентскими выборами, которые навязываются деструктивными силами, в то время когда население нуждается в конкретной помощи со стороны политических сил. Демократия в Республике Молдова – в опасности, которая исходит со стороны правых и левых экстремистов, а также со стороны Президента Лучински, которые совместными усилиями разрушают государство и наносят непоправимый ущерб населению, а также будущему страны».

[83] *Отметим, что Г.Еремей, выступая от имени присутствовавших независимых депутатов, заявил, что «независимые считают необходимым участвовать в заседании, но не будут участвовать в выборах Президента».*

[84] *По всей видимости, Дьяков и его команда приняли решение бойкотировать выборы и присоединиться к другим правоцентристским фракциям в последний момент. Об этом говорит тот факт, что они даже не успели предупредить своего кандидата на президентское кресло об этом. П.Барбалат пришел на заседание (выборы) и сидел в зале в ожидании процедуры голосования вместе с коммунистами и независимыми депутатами пропрезидентской ориентации.*

В-третьих, приняв такое решение, правоцентристские фракции фактически продемонстрировали, что проблема эффективности взаимодействия властей, политической стабильности в стране при парламентской форме правления, экономичности выборов Президента страны Парламентом является в большей степени идеалом, субъективным желанием, чем реальным анализом происходящих политических процессов и тенденций.

Председатель Специальной комиссии по выборам Президента, вице-спикер Парламента В.Мишин заявил, «что комиссия не вправе назначать выборы на другой день. В законе четко написано, что Парламент проводит повторные выборы Президента в 15-дневный срок после попытки избрания Президента. Этот срок истекает в полночь. Если до этого времени Парламент не сможет собраться на заседание, то с завтрашнего утра Президент Петру Лучинский вправе подписать Указ о роспуске Парламента и проведении досрочных парламентских выборов. Я считаю, что это единственно правильное решение».

И, тем не менее, комиссия на своем заседании приняло решение отложить принятие окончательного решения на утро следующего дня. На следующий день (22 декабря 2000 года) Специальная комиссия озвучила свое решение, суть которого сводится к тому, что выборы переносятся на 16 января 2001 года[85]. Президент Лучинский,

[85] *Отметим, что мнение членов Специальной комиссии разделилось: 5 членов комиссии было за то, чтобы выборы продолжились 22 декабря 2000 года, 5 членов комиссии – за 16 января 2001 года. Один член комиссии воздержался. Однако при голосовании больше голосов набрало второе предложение. Они «рассчитывают дотянуть дело до истечения срока полномочий действующего Президента – 15 января будущего года, чтобы он не успел распустить Парламент» (См.: Мариан Б. Большая политика – с маленькой буквы. // «Независимая Молдова», 2000, 22 декабря). В этом контексте следует рассматривать и предложенные В.Матеем поправки в Закон «О выборах Президента Республики Молдова»: «Выборы завершаются в срок, равный 4 годам и 30 дням после произнесения действующим Президентом клятвы», то есть в нашем случае 15 февраля 2001 года. (См.: Puterea cu Aurelia Peru. // TVC-21, 2000, 24 decembrie). А.Перу дала и другое объяснение дате 16 января 2001 года: в этот период правоцентристским депутатам уже не будет мешать*

внимательно наблюдая за развитием событий, не принял решения о роспуске Парламента, а обратился в Конституционный Суд страны по поводу законности подобного решения.

Конституционный Суд Республики Молдова не признал обоснованным (соответствующим требованиям Конституции) решение Специальной комиссии о переносе выборов Президента на 16 января 2001 года. Более того, в определении Конституционного Суда подчеркнуто, что Президент не только может, но и обязан распустить Парламент и объявить проведение досрочных парламентских выборов. В соответствии с Конституцией Республики Молдова досрочные парламентские выборы должны состояться через 45 дней после обнародования президентского решения о роспуске Парламента. Президент П.Лучинский заявил, что решение о роспуске Парламента и о проведении досрочных парламентских выборов будет подписано в начале января 2001 года.

Все противостоящие силы согласились с этим решением. Для многих, если не для большинства политических акторов, вовлеченных в это событие под названием «Президентские выборы Парламентом», это явилось удачным выходом из сложившейся ситуации. Теперь слово за народом, избирателями Республики Молдова, которые должны на досрочных парламентских выборах дать ответ, чья позиция им была ближе в этой «парламентской пьесе».

6. Заключение

Итак, президентские выборы Парламентом завершилась неудачей. Расколотый Парламент, раздираемый, помимо прочего, личными амбициями и обидами лидеров, не сумел реализовать своего собственного политического решения полугодичной давности. Обещанное общественное согласие и социально-политическая стабильность не состоялись. Как не состоялась и обещанная народу экономия финансов: страна из сэкономленных президентских выборов плавно въехала в досрочные парламентские выборы, проведение которых, как показывает молдавская практика, значительно дороже президентских выборов.

Президент П.Лучинский. Тогда Воронину будет предложен в обмен на непартийного кандидата в Президенты пост спикера Парламента.

Народ потерял право избирать Президента прямым, общенародным голосованием, не сэкономил денег на выборах. Но он убедился, и это, думаю, важный и существенный итог состоявшейся кампании, что его политические элиты, при всем разнообразии подходов, неприязни и враждебности друг к другу, усвоили из всего произошедшего главный урок: - уважение и действие в рамках существующего конституционного поля. (Инстинкт уважения друг друга пока еще не привился).

Отметим, что успешное проведение досрочных парламентских выборов отнюдь не гарантирует формирования соответствующего парламентского большинства, которое сумеет выбрать нового Президента страны, решить целый ряд острейших общественно-политических проблем, касающихся функционирования политической системы в Молдове и которые мы отмечали. Более того, рассмотрение этих проблем нынешнее руководство Парламента по многим причинам откладывало «на потом» (после 13, 15 января 2001 года или даже позже). Решать их придется.

Но, поживем - увидим. Жизнь, как известно, всегда богаче различных схем и формул.

МИГРАЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ В ‘90-Е ГОДЫ И ЕЕ ОТРАЖЕНИЕ В СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

Елена САДОВСКАЯ
Казахстан, Алматы
Казахстанский госуниверситет
доктор

Для анализа проблемы освещения темы "Миграция" в печатных средствах массовой информации Казахстана был проделан контент-анализ нескольких ведущих республиканских газет за период с 1 октября по 31 декабря 1999 года: «Казахстанская правда», (тираж 45,7 тыс. экземпляров), «Панорама» (18,4 тыс. экз.), «Деловая неделя»

(16 тыс. экз.), «XXI век» (20,6 тыс. экз.), «Время по Гринвичу»[86] (5,5 тыс. экз.).

Обработанные газеты (140) представляют собой официальные государственные издания, такие, например, как ежедневная «Казахстанская правда», бывший печатный орган Компартии Казахстана, а ныне ОАО «Республиканская газета «Казахстанская правда», публикующая законы, указы, постановления парламента и правительства. Кроме того, независимые от правительства, но лояльные к нему частные еженедельные издания "Панорама" (ТОО «Газета Панорама»), "Деловая неделя" (ЗАО «Издательский Дом Рикки»); а также частные оппозиционные газеты "XXI век" (еженедельник) и "Время по Гринвичу" (выходит два раза в неделю).

Период обзора республиканской прессы - это период средней миграционной подвижности, когда прошел летний пик миграции и выезд пошел на убыль. В то же время это период возобновления политической активности и парламентской деятельности после летних каникул, возможность обсуждения наиболее острых политических и социальных проблем в высшем законодательном органе страны. На октябрь 1999 года пришлись парламентские выборы и авторы проследили, нашла ли миграционная проблематика свое отражение в предвыборных выступлениях и / или программах политических агентов избирательного процесса.

Миграция является одной из серьёзных социальных проблем Казахстана. С конца ‘60-х годов Казахстан относится к числу государств, теряющих свое население в результате миграции. Скачок в миграционных потоках произошел в ‘90-е годы и за 8 лет (1992-1999 годы) существования республики как независимого государства его пределы покинуло свыше 3 млн. человек. Широкомасштабная эмиграция, сопровождающаяся резким уменьшением въезда в республику, привела к тому, что в течение последних восьми лет численность постоянного населения уменьшается: с 16,4 млн. (на 1 января 1993 года) до 14,9 млн. человек (начало 2000 года)[87].

---

[86] *Далее используется сокращенное название: «Время по».*

[87] *См.: Краткие итоги переписи населения 1999 года в Республике Казахстан. Стат. сборник / Под ред. А.А.Смаилова. Агентство Республики Казахстан по статистике. - Алматы, 1999.*

‘90-е годы стали периодом коренных изменений в характере и направлении миграций в Республике Казахстан. Прежде всего, межреспубликанские перемещения внутри унитарного государства СССР приобрели статус межгосударственных миграций. Увеличились не только масштабы, но и изменились региональные направления миграций, в частности, за пределы СНГ и стран Балтии.

Миграционные потоки приобрели новые этнические и социально-профессиональные характеристики, что привело к серьезным сдвигам в этнодемографической структуре общества. Численность казахов составила 53,4% населения в 1999 году по сравнению с 40% в 1989 году. Численность русских сократилась, согласно данным первой национальной республиканской переписи, до 30% населения по сравнению с 37,4% в соответствующий период.[88]

Основными миграционными тенденциями в Казахстане в ‘90-е годы являются:

- широкомасштабная эмиграция русскоязычного населения. Хотя республика теряет население всех национальностей, примерно 60% чистых потерь обусловлены выездом русских;
- происходит постоянный процесс “утечки мозгов”;
- продолжается эмиграция этнических немцев, 80% немецкой диаспоры уже покинули Казахстан;
- репатриация этнических казахов - это основное направление государственной политики республики: с 1991 по 1999 год в Казахстан прибыло свыше 180 тысяч этнических казахов из стран СНГ и дальнего зарубежья;
- получили распространение новые виды миграций - беженцы и вынужденные переселенцы из Афганистана, Таджикистана, России (Чечни), а также Узбекистана, из зоны экологического бедствия Приаралья;
- развивается транзитная и нелегальная миграция, в том числе наркотрафик, преимущественно из стран юго-восточной Азии через Казахстан в Россию, далее, в Западную Европу и Северную Америку;
- развиваются новые виды трудовой миграции, такие как «челночничество», лицензированный труд иностранных рабочих в Ка-

[88] *Там же*

захстане и работа по найму наших соотечественников за рубежом и т.д.;

- процесс дезурбанизации, то есть, уменьшение численности городского населения по сравнению с сельским и упадок малых городов;
- сокращение объемов внутренней миграции;
- в Казахстане происходит специфический и, можно сказать, уникальный для СНГ процесс - перенос столицы из Алматы в Астану, бывший областной центр на севере республики, что также привело к некоторому перераспределению миграционных потоков внутри республики.

Результаты анализа показывают, что миграционные и связанные с ними общественные процессы и явления редко находят отражение в печатных средствах массовой информации. В проанализированных газетах было опубликовано 178 статей и / или заметок, в которых миграционная проблематика в той или иной мере затрагивается. При этом в тематическом блоке по национальной и региональной безопасности и конфликтам (37 статей) и по этническим диаспорам (39 статей) проблема миграции затрагивается косвенно. Если исключить два вышеуказанных блока, количество статей составит 102, и оба этих блока коротко проанализированы в данной статье.

Таблица 1. Результаты контент-анализа газетных статей по проблеме миграции в Казахстане, 1999 год.

Газета	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I	66	5	13	1	6	-	6	5	3	10	17	-	-
II	33	1	3	4	9	1	3	2	2	3	5	-	-
III	52	1	1	3	8	2	2	5	2	16	12	-	-
IV	14	-	1	-	2	-	1	1	-	4	5	-	-
V	13	3	2	-	4	-	-	-	-	4	-	-	-
Всего	178	10	20	8	29	3	12	13	7	37	39	-	-

Примечание:

1 - Всего статей; 2 - Характеристика миграционных потоков, прогноз миграционных движений в Казахстане; 3 - Репатриация этнических казахов в Казахстан, госуд. политика в области миграции; 4 – Демографическая ситуация, перепись; 5 - Вынужденные переселенцы, беженцы и их защита населения; 6 - Деятельность международ. организаций и НПО в области миграции и беженцев; 7

- Международное сотрудничество стран ближнего и дальнего зарубежья, в том числе в области миграции и беженцев; 8 - Нелегальная миграция; 9 – Трудовая миграция, «челноки»; 10 - Национальная и региональная безопасность, конфликты; 11 – Диаспоры; 12 - Программа действий конференции СНГ; 13 - Категории мигрантов в Казахстане.

I – "Казахстанская правда"; II – "Деловая неделя"; III – "Панорама"; IV - "Время по"; V – "XXI век".

По частоте публикаций превалируют статьи по вынужденной миграции и беженцам (29), репатриации этнических казахов и государственной политике (20), нелегальной миграции (13). В обзор, помимо обозначенного временного промежутка (1 октября 1999 года – 31 декабря 1999 года), вошли отдельные статьи, опубликованные ранее и позднее анализируемого периода, в случае, если их тематика была непосредственно по миграции.

Наибольшее внимание уделяют миграции на своих страницах «Казахстанская правда» и «Панорама», причем чаще всего в контексте других – геополитических, социально-экономических, этнодемографических проблем. «Казахстанская правда», «Деловая неделя» и «Панорама» чаще освещают вопросы международной и региональной безопасности, вопросы национальной политики в данной области. 37 статей посвящено теме национальной безопасности и потенциальных конфликтов, содержательно эти темы раскрываются в печати наиболее полно.

«Казахстанская правда» (9 статей) и «Панорама» (16) больше внимания уделяют вопросам обеспечения безопасности, государственной политики. Как официальный орган, «Казахстанская правда» опубликовала несколько выступлений Н.Назарбаева по поводу национальной безопасности.[89] В статье «Шанхайская пятерка» вырабатывала в Киргизии меры против терроризма»[90] рассказывается о

[89] *См.: Послание Президента страны народу Казахстана. Стабильность и безопасность страны в новом столетии. // «Казахстанская правда», 1999, 15 декабря; Речь Н.Назарбаева перед представителями международных организаций «За глобальное партнерство без диктата и давления». // «Казахстанская правда», там же.*

[90] *См.: «Панорама»,1999, 3 декабря*

встрече представителей правоохранительных органов России, КНР, Казахстана, Киргизии и Таджикистана и выработке совместных мер против международного терроризма, сепаратизма, незаконной миграции, контрабанды оружия и наркотиков, организованной преступности.

«Время по» (4 статьи) больше внимания уделяет анализу геополитической ситуации, потенциальным конфликтам и угрозам. Газета «Время по» несколько раз приводила на своих страницах данные, представленные Независимым информационным агентством «ПолиТон»[91]. Информация, представленная «ПолиТоном» часто содержит не только обзор, но и экспертный анализ событий и тенденций, связанных с вопросами национальной безопасности, конфликтами, беженцами, нелегальной миграцией.

Например, в статье «К вопросу об угрозе религиозного экстремизма в Казахстане» приводятся различные точки зрения на данную проблему – как официальная, утверждающая, что «религиозный экстремизм представляет собой угрозу суверенитету и территориальной целостности Казахстана», так и мнение оппонентов: «авторитарный характер режима в Казахстане дает возможность любое заявление, в том числе о проявлениях религиозного экстремизма, использовать в качестве инструмента во внутриполитической борьбе». Подобные статьи, содержащие весь спектр мнений, более информативны, чем статьи, раскрывающие только одну точку зрения.

Международное сотрудничество стран ближнего и дальнего зарубежья, в том числе в области миграции и беженцев - другая важная тема, на которую опубликовано 12 статей, 6 из них в «Казахстанской правде», в основном по международному сотрудничеству в целом. В «Деловой неделе» подробно освещался Стамбульский саммит ОБСЕ в ноябре 1999 года. 10 и 16 декабря 1999 года, соответственно, газета опубликовала неофициальный перевод Декларации Стамбульского саммита и Хартию европейской безопасности (от 19 ноября 1999 года).

---

[91] *См.: К вопросу об угрозе религиозного экстремизма в Казахстане. // «Время по», 1999, 29 июня; Операция «Мигрант»: мнение экспертов. // «Время по», 1999, 2 июля и др.*

Большой интерес представляет Декларация. Этот документ свидетельствует о готовности стран – участниц ОБСЕ оказывать помощь в предотвращении конфликтов: «Мы приветствуем принятие в Хартии европейской безопасности программы группы быстрой экспертной помощи и сотрудничества (РЕАКТ) для ОБСЕ. Мы обязуемся сделать эту концепцию полностью действенной в возможно короткие сроки. Мы настроены осуществить это решение, принятое в Хартии, в качестве приоритетного. И…предоставим необходимую экспертную помощь и ресурсы в соответствии с установленными процедурами. … Мы просим постоянный совет и Генерального секретаря учредить целевую группу в рамках Центра по предотвращению конфликтов с целью развития программы – РЕАКТ и бюджета, которой позволит задействовать РЕАКТ в полном объеме к 30 июня 2000 года»

Проблема национальной и региональной безопасности, предупреждения конфликтов тесно связана с проблемой последствий насильственных конфликтов, потока беженцев и внутренне перемещенных лиц. Это особенно актуально в настоящее время в связи с проблемой Ферганской долины, где проходят границы 3-х государств Центральной Азии: Узбекистана, Киргизстана и Таджикистана и где имеется большой конфликтный потенциал. Боевые действия там впервые начались в августе 1999 года на южных границах Киргизии и возобновились уже на территории двух государств – Киргизии и Узбекистана в августе 2000 года и можно прогнозировать резкое увеличение числа публикаций, посвященных этой и смежным проблемам.

В числе статей в разделе «национальная безопасность и предупреждение потенциальных конфликтов» можно также назвать статьи «В Алматы при участии ОБСЕ и Евросоюза прошел международный семинар по вопросам языковой политики в Казахстане»[92], официальное интервью Н.Назарбаева «Учиться жить в свободном обществе»[93] в котором Назарбаев говорит, что в Казахстане «не было ни одного конфликта на национальной и религиозной основе». В статье затрагивается вопрос сотрудничества с международными ор-

---

[92] *См.: «Панорама», 1999, 5 ноября.*
[93] *См.: «Казахстанская правда», 1999, 21 декабря.*

ганизациями. В целом же вопрос международного сотрудничества именно в области миграции и беженцев в прессе практически не освещается.

Следует упомянуть, однако, что в республике тиражом 10 тысяч экземпляров ежемесячно выходит малоформатная частная газета «Иммигрант и турист» (издатель ТОО «Лингва»), которая предлагает на своих страницах практические советы по выезду на постоянное место жительства и / или в туристические поездки в Канаду, США, Швецию, Австрию, Финляндию и другие зарубежные страны. Газета размещает адреса иммиграционных служб, деловые советы по трудоустройству, обучению, страхованию, отдыху за рубежом. Газета «Иммигрант и турист» не входила в список анализируемых газет.

В рассмотренных статьях в связи с проблемой национальной безопасности несколько раз упоминается проблема казахстано-китайских[94] и казахстано-узбекистанских отношений.

После террористических актов, совершенных в феврале 1999 года против президента Узбекистана И.Каримова, в этой стране прокатилась волна репрессий. Контроль на границе Узбекистана усилился, что вынудило пограничные страны, в том числе Казахстан, укреплять свои границы.

В связи с нарастанием напряжения на казахстанско-узбекской границе, проблема межгосударственных отношений между Казахстаном и Узбекистаном стала освещаться достаточно подробно[95].

Увеличение числа публикаций о проблемах на казахстанско-узбекской границе отражает сложности в отношениях между двумя государствами и рост напряженности между ними. В конце 1999 года Узбекистан ввел визовый режим для транзитных пассажиров из СНГ и других зарубежных стран, и это есть первый шаг к закрытию гра-

---

[94] *См.: Розыбакиев Р. Куда текут реки. // «Деловая неделя», 1999, 29 октября.*

[95] *См.: Конфликты на границе Казахстана и Узбекистана. // «Деловая неделя», 1999, 5 ноября; Доброта Л. Граница есть граница. // «Казахстанская правда», 1999, 16 декабря; На юге страны запрещен пропуск туристов в приграничные с Узбекистаном районы. // «Панорама», 1999, 12 ноября и др.*

ниц. Это нарушает повседневные контакты жителей сёл и городов, проживающих по обе стороны границы. Как известно, на юге Казахстана проживает 370 тысяч этнических узбеков. Это одна из самых крупных диаспор в республике. В свою очередь, в Узбекистане живет самая многочисленная в СНГ казахская диаспора.

Межгосударственные отношения Казахстана и Узбекистана осложнены территориальными проблемами. Ещё в советские времена (в середине '40-х годов) Узбекистану было предоставлено право аренды земли на юге Казахстана, срок которой неоднократно продлевался. Срок последней аренды истек в 1991 году. И с этих пор продолжаются переговоры о статусе этих территорий и их возврате[96].

Публикации на эту тему являются своеобразными индикаторами роста напряжения и следует обратить на них пристальное внимание, так как именно в этой области возможны и другие инциденты и даже конфликты между двумя странами и печать может сыграть роль раннего оповещения и раннего предупреждения конфликтов.

Что касается межнациональных конфликтов в Казахстане, то эта тема, как правило, не поднимается в СМИ, в основном подчеркивается межнациональное согласие. Как исключение можно привести статьи Ю.Бунакова «Разжигание розни»[97] о нарушении прав русских, В.Петрова «Наша цель – возрождение»[98] – интервью с Г.Беляковым, кандидатом в депутаты Мажилиса о притеснении русских, о закрытии русских школ.

Проблема беженцев, вынужденных переселенцев, внутренне перемещенных лиц тесно связана с проблемой конфликтов. Тема беженцев в рассмотренных источниках затрагивается достаточно часто (29 статей). Больше всего внимания уделяют данному вопросу «Казахстанская правда» (5 статей) и «Панорама» (5 статей).

Проблема беженцев, как правило, не освещается отдельно, а лишь упоминается в статьях о терроризме, религиозном экстремизме

---

[96] *См.: Миграция в Казахстане – настоящее и будущее. Материалы семинара Международной Организации по Миграции. Астана, 26-27 января 2000 года. – Алматы, 2000.*

[97] *См.: «XXI век», 1999, 29 июля.*

[98] *См.: «XXI век», 1999, 23 сентября.*

и т.д. Довольно часто встречаются статистические данные, но они, как правило, приблизительны и в различных источниках могут значительно отличаться.

Например, в статье Я.Разумова «Глава администрации Президента не согласен с негативными оценками итогов приватизации»[99] приводится количество беженцев из Чечни в Казахстане – от 2,5 до 10 тысяч человек. В этой же статье упоминается, что «в распространенном после заседания правительства пресс-релизе было отмечено, что в Казахстане сегодня проживает 21 тысяча чеченцев старше 16 лет - эта цифра в несколько раз расходится с той, которую обычно называют чеченские представители».

Тот факт, что государственные органы не знают не только точного числа беженцев, но и численности диаспоры, подтверждает следующая статья. Министр внутренних дел К. Сулейменов указывает, что «…на территории Казахстана проживают 150 тысяч чеченцев и ингушей (примечание автора – численность чеченцев и ингушей, согласно последней переписи населения в 1999 году - 31,8 тысяч и 16,9 тысяч человек, соответственно[100]. По словам министра, МВД поддерживает постоянные контакты с лидерами «Вайнаха», которые подчеркивают, «что не разделяют идей и стремлений не только ваххабизма, но и экстремистских направлений в чеченской республике». Сулейменов отметил, что на сегодняшний день нет «реальной опасности проявления экстремизма … из Афганистана, Таджикистана, Узбекистана», однако «мы обязаны …быть готовыми к любому развитию событий»[101].

По данным представительства УВКБ ООН в Казахстане, на конец 1999 года в республике находилось около 13 тысяч беженцев, в

---

[99] *См.: «Панорама», 1999, 26 ноября.*

[100] *См.: Краткие итоги переписи населения 1999 года в Республике Казахстан. Стат. сборник / Под ред. А.А.Смаилова. Агентство Республики Казахстан по статистике. - Алматы, 1999.*

[101] *См.: Дудкин Н. Министр К.Сулейменов: «Я не занимаюсь бизнесом. // «XXI век», 1999, 30 октября.*

основном из Афганистана, России (Чечни), Таджикистана[102]. При этом доступ к процедуре определения статуса беженцев для граждан стран СНГ был серьезно ограничен и чеченцы из России и таджики из Таджикистана практически не могут получить статуса.

В предшествующий период 1998-99 годы представительство Управление Верховного Комиссара ООН по делам беженцев (УВКБ ООН) в Казахстане проводило кампанию по «продвижению» (популяризации) деятельности этой международной организации в республике, по освещению многочисленных мероприятий как в республиканской, так и в местной прессе. Так, например, благодаря пресс-конференциям представительства, а также его собственным статьям и интервью, за период 1998 - июнь 1999 годов было опубликовано более 20 материалов о Конвенции о статусе беженцев, о стратегии УВКБ по их защите, возвращении таджикских беженцев и т.д.

Эпизодически освещается деятельность других международных и местных неправительственных организаций в области миграции и беженцев (Международной Организации по Миграции (МОМ), Международного Общества Красного Креста и Красного Полумесяца и др.)

В печати можно встретить сообщения о «русскоязычных беженцах» из Казахстана. В качестве примера можно привести статью Ю.Сергеева «Нурсултанат»[103], в которой говорится, что «ежегодно около 300 тысяч русскоязычных пополняют армию беженцев» в России. Говоря о проблемах, которые существуют между двумя государствами, автор делает вывод, что в Казахстане «творится полный правовой произвол», превращающий страну в «Нурсултанат», из которой «завтра начнут выезжать уже не сотни тысяч, а миллионы русскоязычных».

Проблема «беженцев» отражает и сложности развития законодательной базы и институционального развития в постсоветских государствах. Согласно международным законам, эмигранты из Ка-

---

[102] *См.: Миграция в Казахстане – настоящее и будущее. Материалы семинара Международной Организации по Миграции. Астана, 26-27 января 2000 года. – Алматы, 2000.*

[103] *См.: «XXI век», 1999, 26 августа (перепечатка из «Советской России»).*

захстана не являются беженцами, поскольку они покинули страну вследствие ущемления их прав - экономических, политических, но не «в силу вполне обоснованных опасений стать жертвой преследований по признаку расы, вероисповедания, гражданства…» и т.д., а также нависшей над ними смертельной угрозы. Вследствие неразработанности национального законодательства, иммигрантам в России действительно придавали статус беженца на протяжении нескольких лет. Однако, сейчас, с принятием соответствующего закона, эта практика пересматривается.[104]

В прессе часто поднимается проблема нелегальной миграции (13 статей). В основном это короткие сообщения о нелегальных мигрантах из дальнего зарубежья, преимущественно граждан стран Юго-восточной Азии, Ближнего Востока, Африки. Попытки незаконного провоза через границу оружия, боеприпасов, валюты, наркотиков – основное содержание этих статей[105].

Из множества статей, затрагивающих данную тему, только одна полностью посвящена борьбе с нелегальной миграцией – «Операция «Мигрант»: мнение экспертов»[106]. Статья не содержит статистических данных, но очень подробно освещает различные точки зрения на проблему. Приводятся мнения экспертов по поводу оперативно-профилактического мероприятия «Мигрант», направленного на пресечение фактов нелегального проживания в республике иностранных граждан и лиц без гражданства.

Одна группа экспертов оценила действия органов внутренних дел положительно, прежде всего считая их «безупречными в правовом отношении», а также указывая на негативные экономические и политические последствия пребывания нелегальных мигрантов на территории Казахстана, на угрозу национальной безопасности. Дру-

---

[104] *См.: Миграционная ситуация в странах СНГ. / Центр изучения проблем вынужденной миграции в СНГ и Независимый исследовательский Совет по миграции стран СНГ и Балтии. ИП РАН. - Москва, 1999*

[105] *См.: Шевченко В. В «Невод» попали иностранцы. // «Казахстанская правда», 1999, 18 ноября; Иващенко О. Таких мы в гости не зовем. // «Казахстанская правда», 1999, 5 октября; Тулеев А. Таинственная перестрелка. // «Деловая неделя», 1999, 1 октября и др.*

[106] *См.: «Время по», 1999, 2 июля.*

гая группа экспертов расценивает операцию «Мигрант» как «демонстрацию активности правоохранительных органов, имитацию серьезных действий при неспособности по-настоящему бороться с преступностью». В статье также поднимается проблема, что «правоохранительные органы не видят разницы между нелегальными мигрантами и беженцами, к которым должен быть совершенно иной подход».

Распространение проблемы нелегальной и транзитной миграции привлекает в настоящее время все больше общественного внимания: характерна в этом смысле статья Л.Доброты «Нелегалы»[107]. Хотя статья выходит за временные рамки нашего анализа, однако, мы ссылаемся на нее, так как в ней раскрывается география стран исхода (Афганистан, Иран, Китай), стран транзита (Казахстан, Киргизия, Россия), стран достижения (Азербайджан, Казахстан, Россия) механизмы проникновения и противозаконного «оседания» в стране. В заключение автор делает вывод, что распространение нелегальной миграции происходит, в том числе, и по вине казахстанских граждан, которые наживаются на этом, не задумываясь, к каким последствиям это может привести.

Говоря о новых видах миграции, нельзя не затронуть тему трудовой миграции и так называемых «челноков». Всего на эту тему опубликовано 7 статей, 3 из них в «Казахстанской правде» и по две в «Деловой неделе» и «Панораме». В статье О.Хе «Казахстан отменил ограничения на импорт товаров из Кыргызстана»[108] затрагивается тема «челноков» и безработицы. М.Михайлова в статье «Что везем?» описывает трудности, которые возникают у «челночниц» при провозе своего товара из Узбекистана в Россию через Казахстан[109].

В статье «Министр труда заверяет, что новый закон о труде удовлетворит и работников, и работодателей, и правительство»[110] наряду с освещением нового трудового законодательства поднимается проблема оплаты труда, в частности, что «казахстанским гражданам за ту же работу платят во много раз меньше, чем иностран-

---

[107] *См.: «Казахстанская правда» 2000, 10 августа.*
[108] *См.: «Панорама», 1999, 10 сентября.*
[109] *См.: «Казахстанская правда», 1999, 24 декабря.*
[110] *См.: «Панорама», 1999, 3 декабря.*

цам». Упоминается квотирование использования импортируемого труда, а также говорится о том, что «несанкционированных» работников планируется выдворять из страны.

Эта проблема, достаточно важная для казахстанцев, в рассмотренных источниках практически не упоминается. Вопросы, связанные с трудовыми отношениями, безработицей, имеют значительное влияние как на миграционные процессы в целом, так и конкретно на трудовую миграцию, но в прессе освещаются довольно слабо.

Репатриация этнических казахов в Казахстан - это основное направление миграционной политики правительства Казахстана. По данным Агентства по демографии и миграции, за период с 1991 по 1999 год в республику прибыло свыше 180 тысяч человек, 60% из них - из стран СНГ (в основном из России и Узбекистана), 64 тысячи - из Монголии, остальные - из Ирана, Турции, Китая, Афганистана, Пакистана.

Основной поток этнических казахов из Монголии прибыл в Казахстан в 1991-93 годы по трудовым контрактам, срок которых истек во второй половине ‘90-х годов. В связи с тем, Монголия не разрешает двойного гражданства, несколько десятков тысяч репатриантов из этой страны не имеют в настоящее время казахстанского гражданства, паспортов, прописки, работы.

В последние годы интенсивность иммиграции казахского населения значительно снизилась и наметилась тенденция возвращения некоторой части казахов-репатриантов в Монголию, что во многом определяется сложной внутренней социально-экономической ситуацией в Казахстане и хронической нерешенностью проблем репатриантов[111].

Это нашло отражение на страницах прессы. Репатриация этнических казахов в Казахстан в основном освещается в «Казахстанской правде»: из 17 статей по этой теме 12 опубликовано в этой газете.

В разных источниках положение прибывших в Казахстан казахов освещается по-разному, от оптимистических статей о благопо-

[111] *См.: Миграция в Казахстане – настоящее и будущее. Материалы семинара Международной Организации по Миграции. Астана, 26-27 января 2000 года. – Алматы, 2000.*

лучном возвращении на родину до статей о тяжелом положении репатриантов в Казахстане, которым практически не создается условий для жизни[112]. Относительно много внимания уделяется репатриантам из Монголии.

Большая статья о репатриантах опубликована в «Казахстанской правде»: «Репатриантов становится больше»[113]. В этой статье приводятся статистические данные о репатриантах. Председатель Агентства по миграции и демографии отмечает, что квота иммиграции, ежегодно утверждаемая Указом президента, была перекрыта в 1999 году за счет иммиграции из России и Центрально-Азиатских стран и уже в ноябре превысила 500 семей. Благодаря помощи международных организаций, удалось решить многие проблемы репатриантов, однако, остается много нерешенных вопросов, например, учет репатриантов.

По словам Председателя, с 1991 по 1998 год численность репатриантов из Монголии составила 13 тысяч семей, или 63 тысячи человек. В то же время, по оперативным данным Агентства, (на 1 ноября 1999 года) эти цифры составили 14,5 тысяч и 72 тысячи, соответственно. При этом, монгольская сторона утверждает, что за приведенный период в Монголию возвратилось более 1.200 семей.

Одна из причин таких расхождений в данных заключается в том, что районные миграционные службы были ликвидированы, а штаты в областных структурах сокращены. Агентству, как ведущей исполнительной структуре, предстоит большая работа на внутри- и межгосударственном уровне в области управления миграционными процессами.

Среди статей о репатриации отметим статью Т.Издибаева «Закон о миграции в Казахстане фактически не исполняется»[114]. В этой статье освещается пресс-конференция с участием представителей общественных объединений репатриантов «Асар» и «Тамсан». В статье поднимаются проблемы репатриантов при получении гражданства с вытекающими отсюда сложностями получения пособий и

---

[112] *См.: Мамонтов А. Беспросветный Заречный. // «XXI век», 1999, 30 сентября.*
[113] *См.: «Казахстанская правда», 1999, 10 декабря.*
[114] *См.: «Панорама», 1999, 24 декабря.*

рабочего места, приводится статистика (184 тысячи казахов, вернувшихся в Казахстан).

По словам репатриантки из Узбекистана Д.Булешовой, «Агентство по миграции и демографии не занимается реализацией Закона о миграции. Выделяемые государством достаточно скудные средства для обустройства переселенцев Агентство в основном расходует не по назначению, а некоторые его представители «занимаются хищениями».

В статье также поднимается другая проблема репатриантов – въездная квота. По мнению Булешевой, «количественное ограничение по переезду в Казахстан необходимо отменить: отсутствие у государства средств для принятия репатриантов не должно препятствовать процессу миграции, если репатрианты готовы сами обеспечить себе переезд. Но даже в том случае, если репатрианту все-таки удалось вернуться на свою историческую родину, его проблемы не исчерпываются. Ему будет указано, где жить, так как вопреки Декларации прав человека и Конституции Казахстана, репатриант не имеет права свободно выбирать себе место жительства».

В статье приводятся некоторые положительные факты в реализации политики репатриации, например, Агентство по миграции и демографии разработало концепцию по возвращению этнических казахов на историческую родину; созданы Высший и Малый советы по вопросам репатриантов; выделено 70 млн. тенге для обустройства переселенцев.

Показательна статья в газете «Время по» «Реэмигрант в Казахстане или эмигрант в Америке. Что лучше?»[115]. В ней приводится мнение этнического казаха, живущего в Китае. Он считает, что в Казахстане он не сможет найти работу и в Казахстан переезжать не собирается.

Что касается собственно характеристики миграционных потоков в целом, основной темы нашего анализа, то она освещается в прессе очень слабо – 10 статей, причем в большинстве из них данная тема просто упоминается, нет ни одной статьи, полностью посвященной данной проблеме, в которой была бы статистика, анализ, прогнозы, мнения различных экспертов и т.п. В числе статей, хотя

---

[115] *«Время по», 1999, 22 июня.*

бы вскользь затрагивающих этот вопрос, можно назвать статью Н.Дудкина «Что скрывает власть?»[116] – статья в целом о политической и экономической ситуации в Казахстане, но упоминаются миграции, статью Ж.Муратова «Ничего хорошего»[117] – статья посвящена Венской конференции ОБСЕ, затрагивается проблема оттока населения из страны.

В начале 1999 года в «Казахстанской правде» была опубликована программная статья З.Турисбекова, председателя Агентства по миграции и демографии Республики Казахстан «О проблемах миграции и демографической ситуации в Казахстане», в которой были освещены проблемы сокращения численности населения в республике, основные направления демографической политики, репатриация этнических казахов, достижения и трудности в реализации политики; распространение нелегальной миграции и беженцев[118].

«Демографическая ситуация тревожит» - так называлась статья У.Калижанулы, председателя совместной Комиссии обеих палат Парламента по миграции и связям со соотечественниками, опубликованная в «Казахстанской правде»[119]. Касаясь большой проблемы Казахстана – убыли населения с 1993 года, - автор упоминает в качестве одной из ее причин эмиграцию и снижение естественного прироста за счет сокращения рождаемости и высокой смертности.

Как и в вышеупомянутой статье, массовый отток русскоязычного населения объясняется желанием «вернуться на свою историческую родину» и автора «наводит на очень тревожные раздумья» тот факт, что за 1993-99 годы из республики уехало 76 тысяч этнических казахов. Политика репатриации способствовала переселению этнических казахов из-за рубежа, особенно в начале ‘90-х годов, однако она привела к появлению многих проблем, особенно в отношении монгольских казахов, до сих пор не имеющих гражданства Казахстана и не участвовавших в приватизационных процессах и ныне лишенных собственности и работы.

---

[116] *См.: «XXI век», 1999, 2 декабря.*
[117] *См.: «Деловая неделя», 1999, 1 октября.*
[118] *См.: «Казахстанская правда», 1999, 26 января.*
[119] *См.: «Казахстанская правда», 2000, 22 июля.*

Категории мигрантов, рекомендованные Программой действий Конференции стран СНГ, проходившей под эгидой УВКБ ООН, МОМ, ОБСЕ (1996-2000 годы), в большинстве своем не учитываются официальной статистикой Казахстана и не находят систематизированного отражения в прессе[120]. И сама Программа действий, и прогноз миграционных движений в прессе не освещаются.

Помимо основной темы – характеристики миграционных движений, автор пытался изучить, анализируются ли прессе причины и последствия внешних миграций. Выявилось, что в более чем четырех десятках статей (они не вошли в общий массив 178 статей и рассматриваются отдельно) встречается данная тема, но это связано главным образом с тем, что в эту группу были включены статьи, затрагивающие проблемы безработицы и трудоустройства, социальной защиты и образования, государственного языка и других факторов, так или иначе влияющих на миграцию. В то же время среди этой группы нет ни одной статьи, анализирующей именно причины и последствия миграций. Тема в данном контексте практически не освещается.

В числе статей, достаточно подробно освещающих выталкивающие факторы, можно назвать статью А. и А.Нусуповых «Две стороны медали»[121]. В статье поднимаются проблемы социальной защиты, безработицы, приводятся статистические данные, например, что на одно рабочее место в Казахстане претендует 29 человек. В то же время эти факторы не рассматриваются как влияющие на миграцию, только вскользь упоминается проблема установления квот на использование импортируемого труда. Среди статей этой группы также можно назвать статью А.Гончарова «Четверть населения Южного Казахстана живет за чертой бедности»[122], статью «Обреченные на шопинг»[123], поднимающую проблемы производства в Казахстане, трудностей трудоустройства и других выталкивающих факторов.

---

[120] *См.: Миграция в Казахстане – настоящее и будущее. Материалы семинара Международной Организации по Миграции. Астана, 26-27 января 2000 года. – Алматы, 2000.*

[121] *См.: «Деловая неделя», 1999, 16 декабря.*

[122] *См.: «Панорама», 1999, 22 октября.*

[123] *См.: «Деловая неделя», 1999, 3 декабря.*

Другие статьи данной группы с различным уровнем детализации описывают факторы, способствующие миграции, но проблема миграции как таковая, как правило, не является объектом внимания и дискуссии. Также в данную группу были включены статьи, посвященные Усть-Каменогорским событиям в октябре 1999 года, как имеющие отношение к причинам миграции и межнациональным отношениям. Наиболее полно освещали эти события «Казахстанская правда», а также «Панорама», «Время по» и «XXI век».

В отдельную группу статей, затрагивающих причины миграции, можно выделить статьи, посвященные государственному языку. Подобные статьи публикует в основном «Казахстанская правда»[124]. Эти статьи направлены на продвижение и усиление роли государственного языка, порой в них встречается явно выраженное негативное отношение к русскому языку.

Хотя казахоязычная пресса осталась за рамками нашего анализа, следует отметить, что «Казахстанская правда» регулярно публикует переводы из таких газет как «Жас Алаш», «Егемен Казахстан», «Туркистан». Например, статья М.Орынбекулы «Телевидение забыло о казахах»[125], небольшая статья о мультфильмах, в которых «ущемляется достоинство казахов». Статьи в основном имеют национально ориентированную проблематику, акцентируют внимание на необходимости возрождения казахского языка.

Темой, достаточно хорошо освещаемой в рассмотренных изданиях, является тема различных этнических диаспор, проживающих на территории Казахстана, а также казахской диаспоры за рубежом (39 статей). Наибольшее их количество приходится на «Казахстанскую правду» (17). Среди них можно назвать статьи В.Махина «Межнациональному согласию нет альтернативы»[126] об Ассамблее народов Казахстана и о национальных культурных центрах различ-

---

[124] *См.: Язык взаимопонимания. // «Казахстанская правда», 1999, 30 октября; Киндябаева Г. Восхождение языка к государственному статусу требует понимания и поддержки со стороны всего общества. // «Казахстанская правда», 1999, 7 декабря.*

[125] *См.: «Казахстанская правда», 1999, 21 декабря.*

[126] *См.: «Казахстанская правда», 1999, 10 декабря.*

ных диаспор; В.Лебедева «За партами дети и взрослые»[127] о еврейском культурном центре в Таразе, С.Горбунова «Пополнение в национальных центрах»[128] об открытии культурного центра в Павлодаре.

Вполне логично, что «Казахстанская правда», как издание, публикующее официальную информацию, уделяет большое внимание освещению подобных событий, свидетельствующих о социальной стабильности, об отсутствии миграционных настроений у этнических меньшинств. В числе подобных статей можно также назвать статью Т.Аскарова «Достаточно того, что мы собрались вместе» о Первом Форуме Еврейского конгресса Казахстана[129]. Основная идея статьи – Еврейский конгресс должен помочь евреям найти свое место в Казахстане, укрепить религиозную терпимость в казахстанском обществе.

Достаточно подробно освещала пресса проходящую в рассматриваемый период Ассамблею народов Казахстана, что также способствует созданию имиджа Казахстана как государства национального согласия. В то же время, газета «Время по» в статье Г.Абеновой «Национальные диалоги по сценарию, или кто платит, тот и заказывает музыку»[130] утверждает, что Ассамблея народов Казахстана выражает интересы, удобные властям, так как косвенно финансируется государством.

В связи с тем, что в рассматриваемый период Казахстан посетил президент Польши А.Квасьневский, значительная доля статей этой группы посвящена казахстанским полякам. «Панорама» опубликовала статью «В ходе визита президента Польши будет рассмотрен вопрос упрощения процедуры репатриации казахстанских поляков»[131], в которой говорится, что в Казахстане в настоящее время проживает около 60 тысяч поляков, 15 тысяч из которых хотели бы выехать на постоянное место жительство в Польшу (примечание автора – численность поляков, согласно последней переписи населе-

---

[127] *См.: «Казахстанская правда», 1999, 23 ноября.*
[128] *См.: «Казахстанская правда», 1999, 21 декабря.*
[129] *См.: «Деловая неделя», 1999, 16 декабря.*
[130] *См.: «Время по», 1999, 15 декабря.*
[131] *См.: «Панорама», 1999, 22 октября.*

ния в 1999г. - 47,3 тысяч человек.[132] Этот вопрос стал одним из основных на переговорах с казахстанским руководством, а также во время встречи с представителями польской диаспоры в Казахстане.[133]

ВЫВОДЫ

Таким образом, наибольшее освещение в прессе Казахстана получили проблемы международной, региональной и национальной безопасности и конфликтов.

Проблема миграции рассматривается, как правило, в контексте других – геополитических, социально-экономических, этнодемографических, социокультурных проблем. Миграционные потоки, их характеристика, динамика и направления освещаются в прессе очень слабо. Нет ни одной статьи, анализирующей причины и последствия внешней миграции – хотя многие статьи содержат косвенные указания на причины и последствия миграции, такие как затяжной экономический кризис, безработица, социальная неустроенность и т. д.

В прессе можно прочесть информацию о демографической ситуации в Казахстане и переписи населения. Миграционный отток из Казахстана, составивший за 10 лет межпереписного периода (1989-98 годы) около 4 млн. человек, не рассматривается как одна из серьёзных социальных проблем Казахстана. Эмиграция из республики имеет многочисленные отрицательные последствия в различных сферах жизни общества, но государство практически ничего не делает, чтобы остановить выезд из страны. Даже факт, что миграция находит мало отражения в прессе, - это также одно из свидетельств «государственного подхода» к миграции.

Законодательное и институциональное развитие в области миграции – это темы упоминаются в статьях лишь эпизодически и вскользь, равно как и деятельность международных организаций и НПО в области миграции и беженцев. Программа действий кон-

---

[132] *См.: Краткие итоги переписи населения 1999 года в Республике Казахстан. Стат. сборник / Под ред. А.А.Смаилова. Агентство Республики Казахстан по статистике. - Алматы, 1999.*

[133] *См.: «Панорама», 1999, 5 ноября.*

ференции СНГ, рекомендованные конференцией категории мигрантов не нашли отражения на страницах рассматриваемых изданий.

Проблема беженцев, хотя и упоминается достаточно часто, но почти всегда в рамках какого-либо другого вопроса; статьи, непосредственно представляющие подробную информацию о беженцах, анализ проблемы, в прессе очень редки. Однако, сам факт увеличения публикаций на эту тему свидетельствует о возрастающем внимании к данной проблеме и об изменении нетерпимого отношения к беженцам, которое наблюдалось со стороны общества и государственных органов всего несколько лет назад (3-5 лет назад беженцы на территории Казахстана задерживались и высылались из страны).

Довольно часто встречаются упоминания о нелегальных мигрантах, как правило, это короткие сообщения в новостях. Из всего объема статей менее 10% полностью посвящены нелегальной миграции и содержат мнения различных экспертов. В 2000 году проблема нелегальной миграции, наркотрафика, терроризма занимает все больше места на страницах печати, в том числе по сравнению с концом 1999 года.

Сравнительно много статей о репатриации этнических казахов, поскольку это основное направление государственной политики, которое из-за сложностей переходного периода реализуется с большими трудностями.

В октябре 1999 года прошли парламентские выборы и миграционная проблематика нашла определенное, хотя и слабое, отражение в предвыборных выступлениях и программах. Средства массовой информации, и, частности, печатная пресса, еще не стали «четвертой властью» в Казахстане, однако она (пресса), безусловно, отражает многие сложные и новые процессы общественной жизни, в том числе и в области миграции. Углубленный анализ этих процессов – дело будущего.

БИБЛИОГРАФИЯ

Краткие итоги переписи населения 1999 года в Республике Казахстан. Стат. сборник / Под ред. А.А.Смаилова. Агентство Республики Казахстан по статистике. - Алматы, 1999.

Миграционная ситуация в странах СНГ. / Центр изучения проблем вынужденной миграции в СНГ и Независимый исследовательский Совет по миграции стран СНГ и Балтии. ИП РАН. – Москва, 1999.

Миграция в Казахстане – настоящее и будущее. Материалы семинара Международной Организации по Миграции. Астана, 26-27 января 2000 года. – Алматы, 2000.

Хлюпин В. Конфликтный потенциал казахстано-узбекистанских отношений. // Социальные конфликты: Экспертиза. Прогнозирование. Технология разрешения. / Под ред. Е.И. Степанова, Е.Ю. Садовской и др. Институт Социологии РАН (Москва), Конфликтологический Центр (Алма-Ата), Сборник: Региональная конфликтология, Казахстан. Вып. 13. - Москва, 1997

INSTITUȚIA PREZIDENȚIALĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA (1990-2000)

Constantin SOLOMON
Republica Moldova, Chişinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de istorie
Şef-catedră
Doctor, conferențiar

Multitudinea de probleme cu care se confruntă societatea aflată în proces de înnoire, realizarea în complex a reformelor social-economice în proces de desfăşurare, afirmarea tot mai dură a Republicii Moldova în relațiile cu alte state ale lumii şi cu organismele internaționale presupun şi necesitatea cercetării instituției prezidențiale.

Primele alegeri parlamentare în Republica Moldova, desfăşurate pe principii noi în baza sistemului majoritar, au fost organizate în primăvara anului 1990.

La şedinţa din 27 aprilie 1990, Sovietul Suprem a desemnat conducerea de vîrf. Preşedinte al Sovietului Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti a fost ales Mircea Snegur.[134]

Primul act al Legislativului care demonstrează continuarea procesului de autodeterminare a fost Legea din 10 mai 1990 "Cu privire la introducerea unor modificări în art.6, 7 şi 49 din Constituţia (Legea Fundamentală) a R.S.S. Moldoveneşti[135], prin care a fost anulat art.6 care stabilea că forţa conducătoare şi îndrumătoare a societăţii sovietice, nucleul sistemului ei politic, organizaţiilor de stat este PCUS. Prin art. 6 şi 7 era fixată activitatea tuturor partidelor politice în cadrul Constituţiei fără dreptul de a uzurpa puterea, adică erau legalizate mişcările şi partidele politice (tratate de către slujbaşii Partidului Comunist sub denumirea generică de "neformali"), iar art.49 garanta cetăţenilor dreptul de asociere liberă în partide politice. Astfel, s-a introdus pluralismul politic şi pluripartidismul, elemente inerente ale unui stat democratic.

În scopul oglindirii activităţii Sovietului Suprem al R.S.S.Moldova, a activităţii deputaţilor poporului din R.S.S. Moldova, precum şi a Sovietelor locale de deputaţi ai poporului, la 15 iunie 1990 s-a hotărît a relua editarea ziarului "Sfatul Ţării". S-a stabilit că ziarul "Sfatul Ţării" este organul de presă al Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova.[136]

La 19 iunie 1990, Sovietul Suprem al R.S.S. Moldova a adoptat Legea "Cu privire la introducerea unor modificări în Constituţia (Legea Fundamentală) a ţării". Articolul 104 a fost expus în următoarea redacţie: Sovietul Suprem al R.S.S. Moldova alege Prezidiul Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova, care este un organ subordonat Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova şi exercită alte împuterniciri în limitele prevăzute de Constituţia R.S.S. Moldova şi legile R.S.S. Moldova.[137]

La 20 iunie 1990, Sovietul Suprem a decis dizolvarea Comitetului controlului popular din R.S.S. Moldova, iar la 21 iunie – numirea nemij-

---

[134] *Veştile Sovietului Suprem şi ale Guvernului Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti. – Chişinău, 1990, Nr.5, p.266.*

[135] *Ibidem, p.269.*

[136] *Veştile Sovietului Suprem şi ale Guvernului Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti. – Chişinău, 1990, Nr.6-7, p.367-368.*

[137] *Ibidem, p.371.*

locită a directorilor generali ale principalelor medii de comunicare republicană, a Radioteleviziunii şi Agenției naționale Moldova-press.

Situația complicată din țară, adîncirea procesului de democratizare în toate domeniile vieții sociale, tensionarea relațiilor între centru şi republicile unionale, cerea de la noul organ suprem reprezentativ al țării să-şi determine poziția față de unele probleme principiale. Ținînd cont de conjunctura internă şi externă, într-o perioadă relativ scurtă, Sovietul Suprem a elaborat şi aprobat un set de legi, care au creat baza juridică şi au trasat direcțiile principale de dezvoltare a noului stat – Republica Moldova. Chiar la primele şedințe ale Sovietului Suprem, exprimînd voința poporului, a fost confirmată hotărîrea revenirii la vechile atribute ale statalității moldoveneşti: tricolorul[138], stema țării cu capul de bour în centru şi imnul, proclamîndu-le simboluri de stat ale R.S.S. Moldoveneşti, ocrotite de lege.

Pe parcursul următoarelor şedințe au fost adoptate un şir de documente de o importanță excepțională pentru constituirea şi consolidarea statului. La 23 iunie 1990, Parlamentul adoptă Declarația cu privire la suveranitatea Republicii Sovietice Socialiste Moldova.[139] Acest document are o importanță istorică deosebită, deoarece stabileşte baza viitoarei statalități suverane şi independente a Republicii Moldova. În Declarație se menționa că "R.S.S. Moldova este un stat unitar, indivizibil. Frontierele R.S.S. Moldova pot fi schimbate numai pe bază de acorduri reciproce între R.S.S. Moldova şi alte state suverane, în conformitate cu voința poporului, adevărul istoric şi ținîndu-se seama de normele dreptului internațional unanim recunoscute.[140]

Menționăm că la momentul adoptării Declarației era în vigoare Constituția R.S.S. Moldoveneşti de la 15 aprilie 1978 art.68 al căreia declara R.S.S.M. stat sovietic socialist suveran. Constituția, însă, legifera R.S.S.M. parte integrată a U.R.S.S., adică, cu o suveranitate limitată. Declarația din 23 iunie 1990, deşi R.S.S. Moldova nominal mai era în componența U.R.S.S., nu mai făcea referință la Uniune, fixînd faptul că

---

[138] *Veştile Sovietului Suprem şi ale Guvernului Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti. – Chişinău, 1990, Nr.5, p.266.*
[139] *Veştile Sovietului Suprem şi ale Guvernului Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti. – Chişinău, 1990, Nr.8, p.498-499.*
[140] *Ibidem, p.498.*

R.S.S. Moldova este un stat suveran, iar izvorul şi purtătorul suveranității este numai poporul care îşi exercită suveranitatea prin organele sale reprezentative.

În legătură cu dezordinea din economia şi politica țării, cauzate de destrămarea sistemului totalitar, forțele reacționare susțineau tendințele şovine ale alolingvilor, manifestate prin diferite acțiuni întru susținerea imperiului sovietic şi se străduiau să submineze integritatea teritorială a Republicii Moldova. Sub presiunea acestor forțe distructive, la 19 august 1990 la Comrat, iar la 2 septembrie la Tiraspol, au fost declarate formarea republicii găgăuze şi a republicii sovietice socialiste moldoveneşti nistrene, formațiuni anticonstituționale ce veneau în contradicție cu Declarația cu privire la suveranitatea R.S.S. Moldova.

Acțiunile distructive ale forțelor separatiste au condus la tensionarea situației social-politice, punînd în pericol integritatea teritorială a statului.

În scopul consolidării ordinii constituționale şi suveranității R.S.S. Moldova, a drepturilor, libertăților şi securității cetățenilor, ameliorarea interacțiunii organelor centrale ale puterii de stat şi administrației de stat, la 3 septembrie 1990 Sovietul Suprem al R.S.S. Moldova a adoptat Legea "Cu privire la instituirea funcției de Preşedinte al R.S.S. Moldova şi la introducerea unor modificări şi completări în Constituția R.S.S. Moldova".[141]

Sovietul Suprem, organul legislativ al R.S.S. Moldova unicul în drept să exercite suveranitatea în interesul întregului popor conform Declarației de suveranitate, a decis înființarea instituției prezidențiale de administrare statală.[142]

Instituția prezidențială este una dintre organismele fundamentale ale puterii executive, căreia îi revine, conform statutului său precizat prin lege, un rol de frunte în procesul de guvernare a unei societăți. Apariția acestei instituții în procesul politic de la noi (3 septembrie 1990), ca o replică la acțiunile de dezmembrare teritorială a R.S.S.M., a punctat contururile noului sistem politic pe care au tins să-l edifice elitele instalate la putere în urma alegerilor parlamentare din martie 1990.

Potrivit legii numite, în R.S.S.M., urma să fie ales un Preşedinte al republicii, în ipoteză că aceasta ar fi conferit o mai mare credibilitate pro-

---

[141] *Ibidem, Nr.9, p.617-625.*
[142] *«Moldova Suverană», 1990, 4 septembrie.*

cesului de edificare a unui nou stat național suveran, precum şi în scopul reprezentării interne-externe a tînărului stat independent. Preşedintele (tot el şi “şeful statului”) se alegea în baza sufragiului universal, egal, direct şi secret, pe un termen de 5 ani. Şeful statului era “garantul egalității în drepturi şi a libertăților cetățenilor R.S.S.M.”, reprezenta republica în cadrul relațiilor internaționale, lua măsuri pentru apărarea suveranității şi integrității teritoriale a republicii, prezenta propunerile sale Sovietului Suprem pentru posturile de Prim-ministru, preşedintele Judecătoriei Supreme, a Procurorului republicii, a Prim-arbitrului de stat.

Pe lîngă Preşedinte se forma un Consiliu Prezidențial (art.113^5), care avea drept sarcină elaborarea principiilor politice interne şi externe, asigurarea securității R.S.S.M. Membrii Consiliului Prezidențial erau desemnați de către Preşedinte. Prim-ministrul R.S.S. Moldova era membru al Consiliului Prezidențial, ceea ce ilustra că şeful statului dispunea de prerogative foarte largi.

La şedințele Consiliului Prezidențial avea dreptul să participe Preşedintele Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova.

Preşedintele țării avea dreptul să creeze şi alte organe consultative, să stabilească componența şi sarcinile lor. Preşedintele republicii avea statutul de persoană inviolabilă şi putea fi demis numai conform prevederilor Constituției. Dacă Preşedintele, dintr-un motiv sau altul, nu putea să-şi exercite obligațiunile pînă la alegerea unui nou Preşedinte, împuternicirile lui se transpuneau Preşedintelui Sovietului Suprem, iar în cazul în care nici el nu putea îndeplini aceste obligațiuni, împuternicirile treceau la Prim-ministrul republicii. Aceeaşi lege prevedea (art.106) alegerea Preşedintelui Sovietului Suprem al R.S.S.M. din rîndul deputaților poporului din R.S.S. Moldova, prin vot secret, cu majoritatea voturilor (cel puțin 2/3 din voturile tuturor deputaților), pe un termen de 5 ani, responsabil (art.107) de elaborarea agendei legislative, care prezida şedințele Legislativului şi conducea cu activitatea Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. Potrivit modificărilor introduse în textul Constituției R.S.S.M., Sovietul Suprem exercita controlul asupra organelor de stat aflate în subordinea lui, iar Guvernul era însărcinat să rezolve chestiunile administrației de stat ce ținea de competența R.S.S.M. şi nu țineau de competența Sovietului Suprem şi a Preşedintelui R.S.S.M. Sovietul Suprem putea exprima Guvernului, din proprie inițiativă sau la propunerea

şefului statului, votul său de neîncredere (cu 2/3 din voturi), fapt care atrăgea demisia acestuia. De asemenea, Sovietul Suprem şi Preşedintele republicii erau în drept să suspende activitatea sovietelor locale care îşi exercitau nesatisfăcător funcţiile ori cînd acestea refuzau să îndeplinească prevederile legilor R.S.S.M., adoptînd hotărîri ce contraveneau Constituţiei sau depăşeau limitele împuternicirilor lor prevăzute de legislaţia în vigoare.

Primul Preşedinte al R.S.S. Moldova, Mircea Snegur[143], a fost ales de către Sovietul Suprem al R.S.S. Moldova, iar Preşedinte al Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova a fost ales Alexandru Moşanu[144]. Instituţiile supreme ale ţării trebuiau să consolideze statalitatea şi să amelioreze situaţia social-politică internă.

Statutul şi prerogativele primului Preşedinte al R.S.S. Moldova ales prin vot parlamentar, care îi permiteau acestuia să fie destul de independent în acţiunile sale, prefigurau dimensiunile unui sistem politic de tip prezidenţial. Cu toate acestea, instituţia şefului statului era, pe de o parte semidependentă (însăşi alegerea Preşedintelui de către deputaţi, dar nu printr-un scrutin naţional), iar pe de altă parte, nu era investită explicit cu dreptul de a exercita un control riguros asupra activităţii Guvernului (deciziile şefului statului necesitau contrasemnarea de către primul-ministru). Probabil, anume această situaţie juridică neclară a şi condus la acutizarea divergentelor politice între Preşedinte şi Guvern la deteriorarea relaţiilor între Preşedintele M.Snegur, care a tins să concentreze întreaga putere executivă în mîinile sale şi prim-ministrul M.Druc, care a încercat să se opună acestei tendinţe, minimalizînd rolul instituţiei prezidenţiale în procesul decizional politic.

În scopul consolidării poziţiei executivului, era necesar să fie introduse modificări esenţiale în Constituţia R.S.S. Moldova cu privire la instituţia prezidenţială, în primul rînd ca Preşedintele republicii să fie ales de către întregul popor. Totodată, mai insistent se cerea soluţionarea problemei perfecţionării sistemului organelor puterii de stat şi a administraţiei de stat; delimitării riguroase a puterilor: legislativă, executivă şi judiciară;

[143] *Legi şi hotărîri adoptate la sesiunea a doua extraordinară a Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova de legislatura a douăsprezecea. – Chişinău, 1990, p.18.*

[144] *Ibidem, p.25.*

întăririi disciplinei şi ordinii în toate sectoarele construcţiei de stat. Ţinînd cont de necesitatea întăririi pe toate căile a puterii executive în condiţiile trecerii la relaţiile de piaţă, Sovietul Suprem al R.S.S. Moldova a adoptat la 5 martie 1991 Legea "Cu privire la perfecţionarea puterii executive şi la unele modificări şi completări în Constituţie (Legea Fundamentală) a R.S.S. Moldova".[145]

Conform art.113, Preşedintele R.S.S. Moldova exercită puterea supremă şi de dispoziţie în R.S.S. Moldova. La propunerea lui era numit prim-ministrul R.S.S. Moldova şi confirmată componenţa Guvernului, se făceau remanierile din guvern, se formau şi desfiinţau ministerele, comitetele de stat, departamentele, alte instituţii şi organizaţii de importanţă republicană; se numeau şi eliberau din funcţie membrii Guvernului cu confirmarea ulterioară a numirilor şi eliberărilor de către Sovietul Suprem. El conducea şedinţele Guvernului şi i se da dreptul de suspendare a acţiunilor şi anulare a hotărîrilor şi dispoziţiilor Guvernului, actelor ministerelor, comitetelor de stat şi departamentelor, altor instituţii şi organizaţii de importanţă republicană, dacă ele corespundeau Constituţiei, legilor R.S.S. Moldova, decretelor Preşedintelui R.S.S. Moldova.

Guvernul R.S.S. Moldova era organul executiv al R.S.S. Moldova şi se subordona Preşedintelui R.S.S. Moldova (art.115). Guvernul era format de Sovietul Suprem la propunerea Preşedintelui R.S.S. Moldova (art.116). Din componenţa Guvernului făceau parte Prim-ministrul republicii, prim-viceprimminiştrii şi viceprim-miniştrii, miniştrii şi preşedinţii comitetelor de stat ale R.S.S. Moldova. Preşedintele republicii putea include în componenţa Guvernului conducători ai altor organe şi instituţii de stat.

Prim-ministrul stabilea la propunerea Preşedintelui structura Guvernului. Guvernul îşi depunea împuternicirile în faşa Sovietului Suprem. El era responsabil în faţa Preşedintelui şi a Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova şi era subordonat lor. Pe lîngă Preşedintele republicii şi Guvern funcţionau un singur aparat.

În conformitate cu prevederile legii cu privire la perfecţionarea puterii executive, Sovietul Suprem al R.S.S. Moldova a examinat propunerile Preşedintelui cu privire la structura Guvernului şi la 20 mai 1991 a

---

[145] *Republica Moldova. Monitor Oficial. Nr.3-6, 1991, pp.44-46.*

adoptat lista ministerelor, comitetelor de stat ale R.S.S. Moldova şi a departamentelor de stat de pe lîngă Guvernul republicii.

Luînd în considerație importanța spirituală, istorică şi politico-juridică a denumirii oficiale a statului şi exprimînd dorința alegătorilor, la 23 mai 1991 Sovietul Suprem al R.S.S. Moldova a adoptat Legea "Cu privire la schimbarea denumirii statului R.S.S. Moldova în Republica Moldova[146], iar Sovietul Suprem al R.S.S. Moldova în Parlamentul Republicii Moldova.[147]

În mod corespunzător a fost schimbată şi denumirea altor organe ale puterii şi administrării de stat, a instituțiilor oficiale şi a funcțiilor conducătorilor. Aceste schimbări au avut un rol important în democratizarea vieții politice şi depăşirea sistemului totalitar.

La 27 august 1991, în baza deciziei Marii Adunări Naționale, Parlamentul Republicii Moldova, cu majoritatea absolută de voturi, a adoptat "Declarația de independență a Republicii Moldova".[148] Proclamarea independenței a pus doar începutul procesului creării bazei juridice a unui stat nou numit Republica Moldova. Totodată, realizarea suveranității şi independenței constituia o problemă extrem de dificilă şi de lungă durată. Urmau să fie realizate transformările radicale în societate. Aceste transformări prevedeau trecerea societății: de la regimul politic totalitar la cel democratic; de la sistemul administrativ centralizat de comandă la relațiile de piață; de la o parte a statului centralizat la constituirea unui stat suveran independent.

În situația creată, extrem de complicată, o atenție deosebită se acorda Preşedinției, ca organ executiv suprem capabil să soluționeze mai operativ problemele legate de competența puterii şi administrării de stat. Astfel, în temeiul Constituției Republicii Moldova şi în deplină conformitate cu Legea "Cu privire la alegerea Preşedintelui Republicii Moldova"[149], în perioada 9 octombrie-8 decembrie 1991, în republică s-a desfăşurat compania electorală pentru desemnarea Preşedintelui Republicii Moldova. La 8 decembrie 1991 pe întreg teritoriul Republicii Moldova s-a desfăşurat votarea şi cu o majoritate covîrşitoare de voturi (98,18%), țara alege în

---

[146] *Republica Moldova. Monitor Oficial. Nr.7, 1991, pp.6-7*
[147] *. Ibidem.*
[148] *Republica Moldova. Monitor Oficial. Nr.11-12, 1991, pp.27*
[149] *«Sfatul Țării», 1991, 21 septembrie.*

calitate de Preşedinte al republicii pe M.Snegur.[150] Este semnificativ faptul că pentru prima dată primul Preşedinte al ţării a fost ales de tot poporul prin scrutin egal, direct, secret şi liber exprimat.

Prin jurămîntul depus Preşedintele se obliga să respecte Constituţia şi Legile ţării, să apere democraţia, drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului, suveranitatea, independenţa, unitate şi integritatea teritorială a Moldovei. Unele atribuţii ale Preşedintelui Republicii Moldova au fost introduse în Constituţie prin amendamente, reieşind din situaţia creată la moment.

Situaţia din ţară, şi mai cu seamă din raioanele din stînga Nistrului, s-a complicat mult către luna martie 1992. Forţele separatiste, susţinute moral şi material de o parte din deputaţii Dumei de stat din Federaţia Rusă, de detaşamentele de mercenari şi cazaci, de forţele Armatei a 14-a ruse şi alte forţe antidemocratice, de fapt, au ocupat raioanele Transnistriei şi oraşul Bender. În aceste momente de mare răspundere Preşedintele Republicii Moldova a decretat la 28 martie 1992 stare excepţională pe întreg teritoriul ţării.[151]

Încercările autorităţilor de vîrf de a soluţiona pe cale paşnică conflictul din Transnistria n-au dat rezultatele scontate. Operaţiile militare dintre forţele loiale Guvernului Republicii Moldova, care apărau suveranitatea şi independenţa republicii, şi liderii separatişti susţinuţi de mercenarii străini s-au soldat cu pierderi de vieţi omeneşti şi mari pagube materiale. Acordul de încetare a focului a fost semnat în iulie, urmat de un alt acord între Moldova, Rusia şi reprezentanţii Transnistriei, care prevedea soluţionarea paşnică a conflictului.

Diversitatea de idei şi concepte puse în discuţie sub formă de proiecte de legi în Parlament, executarea celor aprobate de către Guvernul republicii, orientarea strategică, ritmul transformărilor, sistemul de aplicare a deciziilor adoptate şi altor probleme cu caracter principial au dus la schimbarea raportului de forţe în Parlament. Această situaţie a contribuit la schimbarea Guvernului lui V.Muravschi. La 23 iulie 1992 a fost adoptată Legea "Cu privire la modificările şi completările din Guvernul republicii"[152], iar la 4 august 1992 Parlamentul a confirmat componenţe

---

[150] *«Făclia», 1991, 13 decembrie.*
[151] *Monitorul Parlamentului Republicii Moldova, Nr.3, 1992, p.54.*
[152] *Monitorul Parlamentului Republicii Moldova, Nr.7, 1992, p.3.*

noului Guvern în frunte cu prim-ministrul A.Sangheli. În conformitate cu această lege în republică activau 20 de ministere şi 7 departamente de stat. Departamentele de stat de pe lîngă Guvern erau formate de Parlament la propunerea Preşedintelui Republicii Moldova în scopul conducerii, coordonării activităţii de stat şi exercitării controlului în domeniile care nu intrau nemijlocit în activitatea ministerelor. Ele erau conduse de directori generali, numiţi în funcţie de Preşedintele republicii şi confirmaţi de Parlament.

Remanierile din Guvern n-au contribuit la ameliorarea situaţiei din ţară. În urma unei crize parlamentare acute şi de lungă durată Legislativul s-a văzut nevoit în toamna anului 1993 să se autodizolve, reuşind pînă la acel moment să adopte o nouă lege electorală, bazată pe principii democratice. Ea prevedea reducerea numărului de deputaţi de la 380 la 104 şi organizarea unor alegeri libere, potrivit sistemului proporţional.

La alegerile din 27 februarie 1994 au participat circa 80% din numărul total al alegătorilor înscrişi în listele electorale. Locurile în Parlament s-au repartizat în felul următor: Partidul Democrat-Agrar din Moldova – 56 mandate, Blocul electoral Partidul Socialist şi Mişcarea "Unitate-Edinstvo" – 28 mandate, Blocul Ţăranilor şi Intelectualilor – 11 mandate, Alianţa Frontului Popular Creştin-Democrat – 9 mandate.[153]

Electorala'94 a fost marcată şi de un alt eveniment foarte important pentru ţară. la propunerea Preşedintelui Republicii Moldova Prezidiul Parlamentului a adoptat Hotărîrea "Cu privire la efectuarea sondajului sociologic «La sfat cu poporul»". În scopul stabilizării situaţiei social-politice şi economice, asigurării integrităţii teritoriale şi consolidării independenţei Republicii Moldova s-a propus ca la 27 februarie cetăţenii să răspundă la întrebarea: "Sînteţi pentru ca Republica Moldova să se dezvolte ca stat independent şi indivizibil în hotarele recunoscute de O.N.U., să promoveze o politică de neutralitate, să întreţină relaţii economice reciproc avantajoase cu orice ţară şi să garanteze tuturor cetăţenilor ei drepturi egale conform normelor de drept internaţional?". 95,4% din participanţi au dat un răspuns afirmativ la această întrebare.

---

[153] *Moşneaga V., Rusnac Gh. Alegerile parlamentare (1994) şi geografia politică a electoratului./ USM. – Chişinău, 1997, pp.6-7.*

Un eveniment important pentru consolidarea sistemului social-politic al țării a avut loc la 29 iulie 1994 cînd a fost adoptată Constituția Republicii Moldova.[154]

Pentru a elabora şi adopta un act juridic de felul constituției unei țări, este nevoie de o muncă asiduă şi de o perioadă de timp. Nu face excepție în acest sens nici Constituția Republicii Moldova, ale cărei etape de elaborare şi adoptare au derulat în următoarea succesiune:

La 19 iunie 1990, se formează o comisie pentru elaborarea proiectului de constituție (preşedinte – M.Snegur).

În martie 1993, comisia respectivă prezintă Parlamentului proiectul de constituție.

La 12 martie 1993, Parlamentul refuză adoptarea constituției într-o primă lectură, textul proiectului fiind aprobat doar ca bază pentru a fi publicat în presă. Concomitent, Parlamentul creează o nouă comisie pentru redactarea proiectului constituției şi ia o serie de măsuri pentru asigurarea activității acesteia, precum şi măsurile necesare pentru dezbateri publice pe marginea proiectului.

De asemenea, se solicită opinia organismelor internaționale, se organizează o serie de seminare, conferințe, mese rotunde în cadrul cărora este analizat proiectul şi sînt formulate propuneri şi sugestii.[155]

Din august 1994, odată cu adoptarea Constituției, sistemul politic al Republicii Moldova a fost supus unor importante redistribuiri funcționale, aceste schimbări, de fapt, au stabilit un regim semiprezidențial-semiparlamentar, deşi constituția nu pronunța nicăieri expres această definiție.

Constituția fixează structura şi elementele principale ale organizării politice şi administrative a Republicii Moldova. Aceste principii sînt reflectate în Titlul I, Principii Generale şi Titlul III, Autoritățile Publice.

În articolul I, alineatul 1 şi 2 se declară că Republica Moldova este un stat suveran şi independent unitar şi indivizibil. Forma de guvernământ a statului este republica. Aceste principii sînt urmate de prevederea că Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile şi libertățile lui, libera dezvoltare a personalității

---

[154] *Constituția Republicii Moldova. Adoptată la 29 iulie 1994. / Moldpres. – Chişinău, 1994.*

[155] *Arseni A., Barbalat P. ş.a. Constituția Republicii Moldova comentată articol cu articol. Vol.1, Titlul I. Principii generale. – Chişinău, 2000, pp.11-12.*

umane, dreptatea şi pluralismul poartă calificativul de valori supreme şi sînt garantate.

Articolul 6 defineşte explicit separarea puterilor. În Republica Moldova puterea legislativă, executivă şi judiciară sînt separate şi colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției.

În Legea Supremă (Titlul II) sînt expuse drepturile, libertățile şi îndatoririle fundamentale ale cetățenilor.

În conformitate cu principiile de bază ale constituirii politice a statului, organele constituționale şi rolul lor în viața publică sînt reglementate în Titlul III al Constituției. În rîndul autorităților publice de vîrf Constituția îi acordă primatul Parlamentului. Parlamentul este declarat (art.60. alin.1 și 2), organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova şi unica autoritate legislativă a statului. Parlamentul este compus din 101 deputați (spre deosebire de Parlamentul care a funcționat anterior alegerilor din 27 februarie 1994, în care activau 308 deputați). Durata mandatului lor este de 4 ani (art. 63, alin. 1), care poate fi prelungit prin lege organică în caz de război sau de catastrofă.

După Parlament, în Constituție urmează instituțiile executivului republican. Ținînd cont de faptul că Legea Supremă pune la bază conceptul unui executiv bi-cefal, Preşedintele Republicii, paralel cu Guvernul, formează ramura puterii executive.

Preşedintele Republicii este şeful statului. El reprezintă statul şi este garantul suveranității, independenței naționale, a unității şi integrității teritoriale a țării.

Preşedintele este ales prin vot egal, universal, direct, secret și liber exprimat (art. 78, alin. 1) pentru un mandat de 4 ani (art. 80, alin. 3). Preşedintele desemnează un candidat pentru funcția de Prim-ministru, dar numai după consultările întreținute cu majoritatea parlamentară (art. 82, alin. 1) şi numeşte guvernul de bază votului de încredere acordat de Parlament. Cele mai importante funcții în scopul realizării politicii interne şi externe îi revin însă Guvernului (art. 96), care este direct responsabil doar în fața Parlamentului (art. 104, alin. 1), şi care doar îl informează pe Preşedintele țării în problemele de o deosebită importanță pentru țară.

În cadrul competenţelor sale executive, Preşedintele prezidează şedinţele Guvernului la care participă şi consultă Guvernul în probleme de importanţă majoră (art. 83, alin. 1 şi 2).

Cele mai largi atribuţii, acordate prin Legea Fundamentală Preşedintelui, se referă la domeniul politicii externe. Preşedintele poartă tratative şi ia parte la negocieri, încheie tratate internaţionale în numele Republicii Moldova şi le prezintă, în modul şi în termenul stabilit prin lege spre ratificare Parlamentului. El acreditează şi numeşte, la propunerea Guvernului, reprezentanţii diplomatici ai Republicii Moldova şi aprobă înfiinţarea, desfiinţarea sau schimbarea rangului misiunilor diplomatice. Preşedintele primeşte scrisorile de acreditare şi de rechemare ale reprezentanţilor diplomatici ai altor state în Republica Moldova (art.86, alin. 1, 2 şi 3).

Preşedintele exercită funcţia de Comandant Suprem al forţelor armate (art.87), avînd calitatea de a declara, cu aprobarea prealabilă a Parlamentului, mobilizarea parţială sau generală. Totodată, Preşedintele poate lua şi alte măsuri pentru asigurarea securităţii naţionale şi a ordinii publice, în limitele şi în condiţiile legii.

Preşedintele republicii poate adresa Legislativului mesaje cu privire la principalele probleme ale naţiunii (art. 84) şi poate dizolva Parlamentul în condiţii foarte strict precizate de prevederile articolului 85, doar în cazurile:

imposibilităţii formării Guvernului;

sau al blocării procedurii de adoptare a legilor timp de 3 luni, după consultarea cu fracţiunile parlamentare (art. 85, alin. 1);

dacă Parlamentul nu acordă votul de încredere pentru formarea Guvernului într-un termen de 45 zile de la prima solicitare şi numai după respingerea a cel puţin două solicitări de investitură (art. 85, alin. 2).

Preşedintele poate îndeplini şi alte atribuţii (art. 88 şi 93), legate de soluţionarea problemelor de azil politic şi cetăţenie, acordarea gradelor militare supreme şi a rangurilor diplomatice, conferirea decoraţiilor şi titlurilor de onoare, numirea unor referendumuri în probleme de interes naţional, acte de graţiere individuală, suspendarea actelor Guvernului ce contravin legislaţiei pînă la adoptarea hotărîrii definitive a Curţii Constituţionale, promulgarea legilor etc.

Preşedintele poate fi suspendat din funcţie în cazul săvîrşirii unor fapte grave cu votul a 2/3 din deputaţi, urmat de un referendum pentru demiterea acestuia (art.89).

În scurt timp după adoptarea Constituţiei din 1994 noua ordine constituţională a fost supusă primelor încercări. Principalele curente de opinie intenţionează să-şi afirme individualitatea pe arena politică. Forţele politice, în frunte cu Preşedintele ţării M.Snegur, Prim-ministrul A.Sangheli şi alte două grupări politice aflate în opoziţie, iniţiază o campanie publică de amendare a Constituţiei şi atacînd:

forma de guvernămînt;

caracteristicile tipologice constituţionale privind etniile, limba şi naţiunea titulară;

structura statală, caracterul unitar sau confederativ al statului.[156]

Astfel, Partidul Renaşterii şi Concilierii din Moldova (lider Preşedintele M.Snegur) pledează pentru transformarea Republicii Moldova într-o republică prezidenţială cu Parlament bi-cameral, camera superioară a căruia ar urma să integreze reprezentanţi ai administraţiei locale şi celei regionale.

După ce a ieşit din componenţa PDAM, Preşedintele ţării M.Snegur înaintează o serie de iniţiative legislative privind denumirea limbii oficiale, reforma funciară, impulsionarea ei prin abolirea prevederilor care interzic ca pămîntul să devină obiect de vînzare-cumpărare, religia (introducerea ei ca obiect de studiu în şcoală) etc. Partidul de guvernămînt, la conducerea căruia se afla pe atunci A.Sangheli, s-a pronunţat împotriva "revizionismului de dreapta" şi a început un atac împotriva Preşedinţiei ca instituţie de stat şi a şefului statului în exerciţiu M.Snegur.

La 26 iunie 1996 Parlamentul adoptă "Hotărîrea privind fixarea datei alegerilor pentru funcţia de Preşedinte al Republicii Moldova" – 17 noiembrie 1996[157], iar la 15 octombrie 1996 primeşte Legea "Pentru modi-

---

[156] *Munteanu I. O republică semiprezidenţială. // Aspecte ale practicii parlamentare, relaţiile dintre Parlament şi Guvern. (Republica Moldova). / East-West Parliamentary Practice Project. – Chişinău, 1997, p.77.*

[157] *Legi şi hotărîri adoptate de sesiunea a cincia a Parlamentului Republicii Moldova de legislatura a treisprezecea. Vol.XVI. Ediţie a Parlamentului Republicii Moldova. / Moldpres. – Chişinău, 1997, p.79.*

ficarea şi completarea Legii privind alegerile pentru funcţia de Preşedinte al Republicii Moldova".[158]

Alegerile prezidenţiale din 17 noiembrie 1996, primele desfăşurate într-un cadru legislativ democratic nefiind lipsite de imperfecţiuni, au avut loc pe fundalul unor dispute politice înverşunate între ramurile de vîrf ale puterii. Campania electorală scoate în relief trei curente politice.

Primul, ce consemnează unitatea partidelor de dreapta, intenţionează să formeze o largă mişcare unică şi să susţină un singur candidat, în persoana Preşedintelui în exerciţiu M.Snegur.

Al doilea curent, marcat de o fragmentare a stîngii radicale, circumstanţiată de jocurile de culise, precum şi de apariţia mai multor candidaţi concurenţi pentru fotoliul prezidenţial: P.Lucinschi, Preşedintele Parlamentului; A.Sangheli, Prim-ministru; V.Voronin, Prim-secretar al Partidului Comuniştilor din Republica Moldova (PCRM).

Al treilea curent în campania electorală cuprinde un număr excesiv de candidaţi independenţi, părtaşi ai tacticii lui P.Lucinschi de a atomiza electoralul, de a diminua şansele principalului său contracandidat M.Snegur, de a cîştiga alegerile din primul tur.

Campania electorală a început cu mult timp înainte de data alegerilor fixată de Parlamentul Republicii Moldova şi de adoptarea Legii cu privire la alegerea Preşedintelui. La 27 august 1996, în lista candidaţilor pentru postul de Preşedinte sînt incluse 13 nume. Comisia Electorală Centrală înregistrează doar nouă – pe cei care au reuşit să adune cele 20000 de semnături prevăzute de lege.

În pofida acestui număr exagerat de candidaţi, lupta pentru fotoliul prezidenţial s-a dat, în principal, între deţinătorii celor trei funcţii de stat: Preşedintele ţării M.Snegur, Preşedintele Parlamentului P.Lucinschi, Prim-ministrul A.Sangheli.

Astfel, al doilea tur, desfăşurat la 1 decembrie 1996, a fost cîştigat de P.Lucinschi, cu 54,02% din voturile exprimate, urmat de fostul Preşedinte M.Snegur, cu 45,98%. Alegerile prezidenţiale au încheiat primul ciclu electoral democratic din istoria Republicii Moldova, desfăşurat pe parcursul a trei ani (1994-1996).

---

[158] *Legi şi hotărîri adoptate de sesiunea a şasea a Parlamentului Republicii Moldova de legislatura a treisprezecea. Vol.XVIII. Ediţie a Parlamentului Republicii Moldova. / Moldpres. – Chişinău, 1997, p.23-30.*

Anul 1997 începe cu un eveniment de importanță majoră pentru Republica Moldova. La 15 ianuarie își ține discursul de învestitură cel de-al doilea președinte al țării – P.Lucinschi. Noul șef al statului și-a întitulat discursul într-un mod sugestiv: “Mă consider președinte al tuturor cetățenilor Republicii Moldova”, dorind să dea un semnal “tuturor forțelor politice din țară să nu se lase antrenate în confruntări și lupte interne istovitoare, care ar duce la noi tensionări în societate”. În continuare P.Lucinschi a declarat: “Pornesc pe acest drum deosebit de onorant pentru mine cu ferma hotărîre de a transforma Președinția într-o instituție deschisă pentru toți cei cărora nu le este indiferentă soarta acestei țări. Președinția va fi o instituție în care va domina numai grija pentru popor”.[159]

La Conferința de presă intitulată “Bilanțul primului an de președinție al domnului P.Lucinschi”, (15 ianuarie 1998) la întrebările ziaristului V.Gribincea (Radio Actualități): “Care sînt concluziile dumneavoastră la sfîrșitul primului an de președinție privind statutul Moldovei de republică semiprezidențială? Veți face careva demersuri către noul Parlament în vederea precizării acestui statut de republică prezidențială sau în vederea perfectării actualei scheme de guvernare în Republica Moldova?” P.Lucinschi a răspuns: “Problema necesită discuții serioase. Constatăm faptul că mecanismul de conducere actual nu funcționează. Pentru mine trebuie să fie clară forma de guvernare: sau parlamenatră sau prezidențială. Pe cea mai bună dintre ele trebuie s-o căutăm împreună”.[160]

Într-o situație de criză totală, după negocieri îndelungate și compromise Parlamentul acordă, la 12 martie 1999, vot de încredere Programului de activitate guvernului în frunte cu I.Sturza.[161] Noul guvern avea de soluționat un șir de probleme nerezolvate de executivul demisionat (în frunte cu I.Ciubuc).

Pornind de la situația creată și avînd în vedere raportul de forțe politice existente ținîndu-se seama, la fel de contradicțiile ce deosebeau principiile și programele acestor forțe care au generat repetate crize de putere, Președintele țării, susținut de o parte din elita politică, a emis decretul privind desfășurarea referendumului republican consultativ privind

[159] *«Moldova Suverană», 1997, 16 ianuarie.*
[160] *Lucinschi P. Ultimele zile ale URSS. – București, 1998, pp.109-110.*
[161] *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr.26, 18 martie 1999, p.6.*

schimbarea sistemului de guvernare a țării[162], drept consacrat de Constituția Republicii Moldova din 1994. Astfel, la 23 mai 1999, paralel cu alegerea autorităților administrației publice locale, electoratul a participat şi la referendumul republican consultativ avînd de răspuns la singura întrebare: "Sînteți pentru modificarea Constituției în scopul instaurării sistemului prezidențial de guvernare în Republica Moldova în cadrul căruia Preşedintele republicii ar fi responsabil de formarea şi conducerea Guvernului, precum şi de rezultatele guvernării țării?"

Rezultatele scrutinului au demonstrat că atît grație situației din țară, cît şi intereselor înguste de partid, programelor neconstructive, ambițiilor politice s-au creat condiții favorabile pentru consolidarea provizorie a forțelor de stînga.

Pe parcursul anilor 1999-2000 a continuat lupta pentru prioritatea puterii în stat între ramurile puterii: Preşedinție şi Parlament. La 5 iulie 2000 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea "Cu privire la modificarea şi completarea Constituției Republicii Moldova"[163]. Articolul 78, alin.1 consemnează: "Preşedintele Republicii Moldova este ales de Parlament prin vot secret".[164] Astfel, a fost stabilit, de fapt, un sistem de guvernare parlamentar.

Însă lupta dintre ramurile puterii a fost cîştigată de Preşedintele statului. Curtea Constituțională, în şedința sa din 26 decembrie 2000, a adoptat următorul aviz: "Blocarea de către majoritatea deputaților în Parlament a şedinței publice speciale a Parlamentului din 21 decembrie 2000 pentru alegerile repetate pentru funcția de Preşedinte al Republicii Moldova se califică ca circumstanță care justifică dizolvarea Parlamentului Republicii Moldova de legislatura a XIV-ea".[165] Curtea a specificat că avizul în cauză este definitiv, că nu poate fi supus nici unei căi de atac şi că intră în vigoare la data adoptării.

Astfel, pe parcursul doar a zece ani în Republica Moldova s-au succedat:

---

[162] *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr.27-28, 23 martie 1999, pp.27-28.*

[163] *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr.88-90, 28 iulie 2000, pp.3-5.*

[164] *Ibidem, p.3.*

[165] *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr.163-165, 29 decembrie 2000, p.15.*

- regimul prezidențial (3 septembrie 1990-28 iulie 1994);
- semiprezidențial-semiparlamentar (29 iulie 1994-4 iulie 2000);
- parlamentar (5 iulie 2000-…).

Nu există certitudinea că într-un viitor apropiat n-ar putea fi modificat şi acest ultim regim.

REPUBLICILE PARLAMENTARĂ ŞI PREZIDENȚIALĂ: IMPACTUL ALTERNATIVELOR CONSTITUȚIONALE ASUPRA SOCIETĂȚII CIVILE.

Bogdan ȚÎRDEA
Republica Moldova, Chişinău
Universitatea Pedagogică de Stat «Ion Creangă»
Catedra de ştiințe socio-economice
Lector[166]

Problema formelor de guvernare este foarte controversată şi greu abordabilă, fie din cauza partizanatului politic al cercetătorilor, fie din cauza posibilităților gnoseologice limitate ale metodologiei ştiințifice utilizate. Abordarea instituțională şi polemicile teoretice care regim este mai eficient în general sunt abstracte, în măsura în care nu țin cont de mediul concret în care funcționează acesta. În prezentul studiu noi privim societatea ca un sistem social global în care toate elementele se află în interacțiune şi interdependență, schimbarea unui element producînd metamorfoze sesizabile în tot sistemul. În acest plan problemele ce ne preocupă sunt: Cum influențează regimurile prezidențial şi parlamentar constituirea societății civile în Republica Moldova? Cum se raportează ele la elementele (subsistemele) existente ale sistemului politic din țară?

Anume abordarea sistemică şi instituțională a subiectului ne permit să realizăm un studiu comparativ (comparînd evoluția regimului prezi-

---

[166] B.Țîrdea este doctorand la catedra de politologie a Universitîții de Stat din Moldova.

dențial în SUA cu specificul Republicii Moldova) şi să înaintăm concluzii mai echilibrate.

Mecanismul de funcționare a regimurilor şi principiul separării puterilor.

Regimul prezidențial are cîteva trăsături care-l deosebesc esențial de cel parlamentar:

Alegerea preşedintelui la alegerile naționale de popor, ceia ce îi asigură independența în raport cu Legislativul.

Comasarea funcțiilor de şef de stat şi de guvern în mîinile preşedintelui (lipsa funcției de prim-ministru).

Formarea guvernului are un caracter extraparlamentar, adică:

guvernul se formează de partidul sau partidele care au învins la alegerile prezidențiale şi nu parlamentare;

lipsa mecanismului răspunderii parlamentare (adică miniştrii sunt responsabili doar în fața preşedintelui, totodată vin la şedințele comitetelor legislativului ca să explice programele şi acțiunile care le realizează);

Principiul separării stricte a puterilor, ceia ce înseamnă:

egalitate între puterea legislativă – executivă (în regimul parlamentar prevalează parlamentul);

specializarea - congresul realizează activitatea legislativă, preşedintele – executivă;

independența reciprocă a puterilor executivă şi a celei legislative – adică preşedintele nu poate dizolva congresul iar congresul nu poate dizolva guvernul; deci fiecare din ele îşi pot realiza deplin mandatul, fapt care asigură stabilitatea guvernelor şi a cursului politic promovat (dar nu şi stabilitatea regimului politic în general). Independența politică este asigurată de doi factori: separarea funcțională – nici un individ nu poate fi concomitent membru a două ramuri ale puterii şi sistemul de echilibre şi rețineri.

Sistemul de echilibre şi rețineri se manifestă în:

dreptul la veto legislativ al preşedintelui – adică dreptul de a împiedica printr-o manifestare de voință intrarea în vigoare a unei legi adoptate de congres – garanție contra fărădelegilor congresului;

dreptul preşedintelui de a adresa congresului mesaje în scopul de ai recomanda să examineze orice măsură pe care o consideră că e utilă şi oportună;

Dreptul la grațiere – de la fărădelegile sistemului judecătoresc.

Congresul tot are mecanizme de influențare a executivului

votarea bugetului, în absența căruia orice activitate a puterii executive este paralizată, fapt care poate să determine schimbări în linia politică guvernamentală;

tratatele internaționale – trebuie să fie aprobate de Senat cu o majoritate de 2/3, iar numirile miniştrilor şi a altor categorii de funcționari nu pot fi făcute decît cu consințămîntul aceluiaşi organ.

Congresul are şi prerogative cu caracter deloc legislativ, de exemplu de a atrage miniştri la răspundere penală. Acest sistem operează chiar şi în cadrul aceleiaşi puteri, astfel congresul e bicameral, ce are 2 scopuri: reprezentarea pasivă a statelor în Senat, dar şi temperarea acțiunii camerei inferioare, judecata – e formată din judecători şi jurați, în umbra preşedintelui – se conturează, ce-i drept, destul de vag, dar întotdeauna prezentă, figura vice-preşedintelui, care prin simplul fapt că apare ca un succesor posibil dinainte desemnat face ca funcția de şef al statului să nu ia proporțiile unui monopol total al unei persoane[1].

Un moment crucial e şi acela că in SUA există deja o dublă fragmentare a puterilor – în plan orizontal – prin repartiția de prerogative constituționale între legislativ – executiv-judiciar, iar pe plan vertical – prin constituirea unei piramide ce se ridică de la nivel local la cel național, relațiile dintre puteri atît în plan orizontal cît şi vertical se caracterizează prin blocaj reciproc[2].

Necătînd la aceste mecanisme complexe, în SUA echilibrul între puterea legislativă şi executivă este adesea zdruncinat în favoarea ultimei, moment sesizat în prerogativele prezidențiale.

1. În plan extern – preşedintele poate semna tratate care trebuie să fie aprobate de Senat, totuşi partea cea mai mare sunt aşa numitele "executive agreements" (înțelegeri executive) în care încuviințarea Senatului nu este necesară. În acest context s-au exprimat temeri că pentru în-

---

[1] *Draganu T. Introducere in teoria şi practica statului de drept. / Dacia. - Cluj, 1992, p.44.*

[2] *Tămaş S.Dictionar politic. / Şansa. – Bucuresti, 1997, p.231.*

cheierea “înțelegerilor executive” nu există obstacole pentru preşedinte, ca efect, “preşedinții puternici” primesc posibilitatea de a neglija normele constituționale ce reglementează ratificarea tratatelor[3].

Această prerogativă este periculoasă pentru statele care au vecini cu interese geo-politice afişate în zonă.

2. În plan intern – preşedintele emite “executive orders” – ordine executive, adică acte legislative care au forță de lege, permit un spațiu de manevră enorm. Prerogativele lărgite de a desemna în funcțiile federale asigură o anumită loialitate a persoanelor nominalizate, ce oferă posibilitatea de a activa aproape nestingherit după bunul plac. Din 3 mln. de funcționari ai aparatuli Federal de Stat, preşedintele desemnează 2500[4].

Nominalizînd judecătorii federali (judecata supremă etc.) (la o consultație cu Senatul) preşedintele poate executa asupra lor o anumită influență politică în interpretarea Constituției şi a legilor, unica limitare în acest sens fiind “inamovibilitatea” judecătorilor.

Aşadar începînd cu Roosvelt, Fr, pînă în 1974, partidul Democrat s-a aflat la putere 40 ani, majoritatea judecătorilor fiind democrați[5].

3. Prerogativele enorme în planul politicii externe intersectîndu-se cu funcția de comandant Suprem al Armatei Naționale crează situații uneori imprevizibile. După al II-lea Război Mondial concentrînd puteri enorme, preşedinții SUA au început sistematic să folosească forța militară în toate cazurile cînd după părerea lor “apărea pericol pentru SUA” sau a aliaților săi – Berlin, Koreia, Liban, Marea Caraibilor, Vietnam, Laos, ş.a. R. Nixon în 1972 va realiza bombardamente secrete a teritoriului Cambogiei de aviația SUA, referitor la care Congresul nu avea nici o informație, fapt care a subminat relațiile între SUA şi aliații săi, a creat tensiuni între ramurile executivă şi legislativă ale guvernului național[6].

Dar, după constituție doar congresul poate să declare război. Totuşi sub diferite motive se deschideau “acțiuni militare” şi congresul nu declara război, dar nici nu-l anula prin refuzul de a vota finanțarea lor. În aşa

---

[3] *Государственное устройство США. / Юрид. Литература.- Москва, 1982, с.214.*

[4] *Ibidem p.209.*

[5] *Ibidem p.225.*

[6] *Patterson. T.E. The American Democracy. / Mc Grau – Hill, INC. - New York, 1996, p.496.*

fel, majoritatea acțiunilor militare din perioada "războiului rece" au fost întreprinse în încălcarea constituției. În țările Americii Latine, Africii această prerogativă (Comandant Şef al Armatei) a contribuit la desele lovituri militare şi ca efect – instaurarea regimurilor autoritare. Avantajele regimului prezidențial în viziunea noastră reiese din independența reciprocă a puterilor:

stabilitatea guvernelor în SUA este mai mare ca în statele cu republici parlamentare;

necesitatea colaborării dintre puteri (fiindcă nu se pot dizolva).

Regimul parlamentar – răspîndit în RFG, Italia, Belgia, Olanda, Cehia, Israel, Marea Britanie, Danemarca, Estonia, etc.

Esența – constă în responsabilitatea guvernului doar în fața parlamentului, care devine organul suprem în stat. Responsabilitatea pentru guvernare o iau partidele (nu este personificată) în special, prim ministrul, care este liderul partidului ce a învins alegerile. În regimul parlamentar sistemul de frîne şi greutăți apare mai bine conturat:

existența aşa numitului sistem de "presiuni reciproce", adică:

a. dreptul reciproc al şefului guvernului de a dizolva parlamentul şi al parlamentului de a dizolva guvernul (folosind votul de neîncredere, refuzul de a vota bugetul);

b. dreptul de veto pe care şeful statului (preşedinteul) îl poate pune legilor. De facto, acest drept se realizează de guvern, care vizează actele prezidențiale, fapt care le asigură acestora forța juridică;

c. puterea executivă nu este concentrată în mîinile unei singure persoane, şi avem un executiv bifurcat – şeful statului (preşedintele) care este iresponsabil (formal – are dreptul la veto, la nominalizarea membrilor guvernului) şi cabinetul de miniştri cu prim-ministrul, care sunt responsabili în fața parlamentului şi pentru actele şefului statului;

d. Parlamentul este structurat în 2 camere menite să-şi contrabalanseze influența politică, chiar în situația în care competența celei de a 2-a camere – Senatul – este mai redusă în raport cu cea a primei camere;

e. şeful statului – deşi actele sale sunt semnate de prim-ministru, el exercită totuşi o influență în viața politică, ca Arbitru Suprem în luptele politice, poate acționa ca o contragreutate în raport cu guvernul (vezi V. Havel – Cehia, Mihail Kovas – Slovacia, etc).

Republica parlamentară, în dependență de numărul de partide, poate apărea în două forme:

Regim ministerial – cînd e bipartidism - Marea Britanie, Noua Zelandă, Japonia;

Regim parlamentar – cînd guvernul e creat de o coaliție de partide (pluripartidism) – Italia, Belgia, Olanda… Aici controlul deplin îl deține parlamentul.

Neajunsurile:

Cînd există bipartidism se formează aşa zisul "regim ministerial", adică partidul care a învins alegerile ocupă toate posturile în stat, formează guvernul, controlează parlamentul, are loc practic o "înghițire" a parlamentului de către guvern şi o monopolizare a puterii ce deformează însăşi esența parlamentarismului;

În perioada de criză, republicile parlamentare nu sunt întotdeauna în stare să reacționeze adecvat şi să influențeze prompt procesele social-economice (vezi Franța – perioada Republicii IV, doar venirea generalului de Gaulle a soluționat situația de criză, Germania – 1933, A.Hitler, etc.);

Totuşi în sistemul parlamentar pericolul principal îl presupun nu relațiile executiv-legislativ, cu atît mai mult că parlamentul poate demite orice cabinet, dar relațiile inter-partiinice – într-un sistem de partide fărîmițat întotdeauna este greu de a forma guvernul, ca efect creşte instabilitatea guvernamentală (riscul instabilității creşte dacă şeful statului e ales pe o perioadă îndelungată şi are inițiativă legislativă ex. Slovacia).

Subsistemul instituțional

Sistemul de partide din Republica Moldova poate fi amplasat la categoria "sistem al pluralismului extrem", caracterizat de politologul american Sartori G. prin următoarele trăsături:

Existența partidelor de extremă dreaptă şi extremă stîngă care sunt de anti-sistemă, adică orientate spre distrugerea regimului politic existent prin integrarea Republicii Moldova fie în spațiul românesc, fie în cel rus. Ambele extreme folosesc adesea metode neformale de luptă politică şi nu sunt predispuse spre compromis, făcînd capital politic în urma conflictelor;

Existența unor partide de centru care se află în permanență în structurile puterii, asigurînd stabilitatea sistemului;

Prezența partidelor de dreapta-centru, stînga-centru – orientate spre compromis politic Neajunsul de bază al acestui sistem este instabilitatea politică, condiționată de numărul excesiv al partidelor politice (în Republica Moldova aproximativ 30 partide) care pentru a nimeri în structurile puterii, promovează o politică a "suprapromisiunilor" care ținîndu-se cont de resursele limitate, sunt nerealizabile, "supraîncarcă" sistemul politic şi ca efect trezesc frustrări în masă, fapt care îngreunează procesul de construire a democrației[7].

În regimurile prezidențiale cu cît e mai mare numărul de partide, cu atît e mai instabil sistemul politic. Probabil, anume pluripartitismul face democrațiile prezidențiale deosebit de sensibile, fiindcă generează trei fenomene negative:

O mare posibilitate a paralizării puterii ca efect al confruntării Parlament – Preşedinte

Polarizarea ideologică puternică a vieții politice

Dificultatea creării coalițiilor partiinice prezidențiale[8]. Deci, preşedinția în aşa sisteme politice (Rusia, Georgia) devine izvor al instabilității politice din cauza lipsei unei susțineri legislative majoritare. În cazul în care preşedintele are dreptul de a emite decrete cu caracter de lege, datorită dreptului la veto, acestea vor fi greu de anulat (trebuie să voteze 2/3 din deputați, ce este greu realizabil). În Rusia, în acest context (aici regimul e prezidențial-parlamentar) preşedintele este practic incontrolabil. În aşa situație se pot începe războaie "legislative", fiecare parte va încerca să submineze acțiunile alteia, ce poate avea efecte periculoase. În SUA, pînă în 1971, preşedinții au pus veto pe 1310 legi. Congresul a putut anula doar 77 din ele, adică 5,7% . Dacă să calculă că "veto de buzunar" a anulat încă 976 de propuneri legislative, atunci se primeşte că Congresul a anulat doar 3 % veto[9];

F. Roosevelt – 635 ori a utilizat veto – anulate doar 9, eficiența 92,7%;

---

[7] *Прозоров Ю. Партии в переходных обществах. // Полис.-1994. - № 4.- с.139.*

[8] *Кувалдин В. Президентская и парламентская республики. // Полис. -1998. - № 5. - с.136.*

Richard Nixon – 43 ori a utilizat veto – anulate doar 6, eficiența 86,0%;

H. Truman – 250 ori a utilizat veto – anulate doar 12, eficiența 95,2%[9].

În cazuri extreme preşedinții, mai ales dacă sunt susținuți de instanțele militare, judecătoreşti şi de poliție, pot încerca să utilizeze metode neconstituționale, sub peretextul "restabilirii ordinii" (B.Elțin în 1993 a ordonat asaltul militar al Parlamentului).

Fenomenul confruntării Preşedinție-Parlament poate fi explicat şi prin următorul factor:

În Republica Moldova majoritatea partidelor sunt formațiuni cu o disciplină internă puternică, supuse strict liderului politic, deaceia datorită disciplinii severe de vot apar tensiuni între preşedinte şi parlament, care ca efect favorizează tergiversarea reformelor. Acest fenomen are loc din cauza instituționalizării slabe a partidelo, a proceselor de marginalizare socială descendentă care măresc baza socială a extremelor politice. În SUA – stat cu tradiții prezidențiale seculare – e prezent bipartidismul. Doctrinele partidelor în multe aspecte tangențiază, diferențele fiind limitate la probleme de tactică, şi nu de strategie; disciplina internă a partidelor SUA este liberală (sunt partide de cadre) ceia ce permite fiecărui deputat să voteze reieşind din propriile opțiuni şi nu din cele de partid. E cunoscut că programul preşedintelui republican D. Eizenhauer în 1959-60 era susținut doar de 66% republicani în congres, programul preşedintelui democrat D. Kennedy – 1961-62 – doar de 70% democrați în congres, programul preşedintelui democrat L.Johnson în 1965-67 doar 60-61% democrați în Senat şi 69% în camera reprezentanților[10]. Ca efect, preşedintele poate compensa deficitul de susținere din partea parlamentarilor propriului partid prin susținerea din partea unor grupe de parlamentari de la "partidul-geamăn" promițînd pentru congresmeni aparte posturi federale, fie ajutor populației districtului în care s-a balotat deputatul, se poate adresa direct la popor, poate amenința că se va opune unor legi susținute de deputați aparte etc.

[9] *Государственный строй США. Под ред. А. С. Никифоров. / Юридическая литература.- Москва, 1976, с.239.*

[10] *Стародубский Б.Ф. Буржуазная демократия: мифы и действительность. / Юридическая литература. - Москва, 1977, с.100.*

După cîte vedem, îmbinarea regimului presidențial cu pluripartidismul este destul de periculoasă. Conform datelor prezentate de politologul american Mainwaring S. în perioada 1940-80 din 31 democrații prezidențiale aproape jumătate (15) aveau sisteme pluripartiinice, dar numai una din ele a supraviețuit totodată, jumătate (adică 5 din 10) republici prezidențiale cu sistem bipartiinic au existat nu mai puțin de 25 ani[11].

În acest context excepție e Chili, care din 1933-73 e regim prezidențial cu pluripartidism, finisat cu lovitura militară a lui Augusto Pinochet.

O altă statistică interesantă: Din 31 de democratii stabile care au existat nu mai puțin de 25 ani consecutiv, doar patru erau prezidențiale (SUA, Columbia, Costa-Rica, Venezuela), 24 - parlamentare, doua mixte, şi nici in una din țările menționate nu era sistem pluripartidic[12].

Concluzia care se impune, că sistemele prezidențiale sunt stabile cînd se bazează pe bipartidism, în cazul pluripartidismului preşedinții sunt nevoiți de a schimba des miniştrii pentru a căpăta susținerea partidelor pe problemele politice de bază, sau organizează lovituri militare.

Astfel dacă în țările lumii a treia unde măcar un an (în perioada 1973-87) a existat conducerea democratică, instituția prezidențială a avut susținerea doar de 48% din timpul de guvernămînt, cele parlamentare 83 %, adică mai des guvernele prezidențiale nu se bucurau de susținerea parlamentului[13].

În sistemul parlamentar situația nu este cu mult mai bună fiindcă modul de funcționare a republicilor parlamentare depinde direct de sistemul de partide. În cazul pluripartidismului extrem nici un partid de obicei nu poate acumula majoritatea, deaceia apare necesitatea creării coalițiilor guvernamentale (Algoritmul) care au cîteva neajunsuri:

1. Instabilitatea guvernamentală – deşi absolut "nepericuloasă" pentru aşa state ca Italia, Belgia, Olanda, unde există o puternică autonomie locală, în cazul Republicii Moldova poate periclita întreaga viață socială şi economică, poate stopa creditele internaționale, bloca procesul de sala-

---

[11] *Кувалдин В. Президентская и парламентская республики. // Полис. - 1998. - № 5. - с.136.*

[12] *Ibidem, c.136.*

[13] *Волков Э. Политический шмекеризм в Молдове. / "PRAG 3".- Кишинэу, 1999, c.40.*

rizare etc. Totuşi în perioada anilor 1945-87 în țările dezvoltate industrial, în care au existat democrații parlamentare 111 guverne din 345 au fost guverne minoritare, cu media de existență 14 luni. Totuşi sistemele parlamentare au supraviețuit în toate aceste cazuri[14];

2. Necesitatea compromisului impune partidele să se dezică parțial de cerințele din programele sale, fapt care le tensionează relațiile cu electoratul. Pe de altă parte, fiecare ministru prezent la algoritm, va exercita ordinele partidului, ceea ce va crea dezechilibre în promovarea strategiei comune;

3. Prezența în cadrul coaliției a diferitor programe, tendințe supraîncarcă sistemul politic, îngreunează procesul de elaborare a decizilor şi reformarea. În acest context se vorbeşte despre imposibilitatea coalițiilor de a reacționa prompt şi rapid la situațiile periclitante;

4. Responsabilitatea, colectivă permite fiecărui membru a coaliției de a da vina pe alții. Acest moment, combinat cu sistemul proporțional de alegeri pe lista de partide (care favorizează pătrunde elementelor criminale în putere) poate genera efecte negative.

Un aspect important a fost sesizat de politologii moldoveni V.Rusnac şi Gh.Rusnac: "Sistemul pluralismului extrem este nerațional pentru societatea moldovenească. Astfel, în perioada interbelică, în Germania şi Italia dictatura fascistă a izvorât anume din acest sistem partiinic. Un regim democratic stabil în condițiile societăților polietnice impune existența a sistemului partiinic moderat-pluralist (3-5 partide concurențiale)"[15].

Deci primul neajuns de bază al regimului parlamentar în condițiile pluralismului extrem este faptul că poate genera tirania în cazul în care majoritatea în parlament va fi controlată de un partid anti-sistemic (situație posibilă odată cu agravarea crizei social economice). Totuşi esența parlamentarismului e în interdependența puterilor executivă şi legislativă, adică guverul pentru a supravețui are nevoie fie şi formal de susținerea parlamentului, care impune necesitatea compromisului, şi efortul colectiv a partidelor pentru a asigura vivacitatea guvernului. Acest efort creşte dacă ca şi în cazul Izraelului, votul de neîncredere acordat guvernului duce

---

[14] *Ibidem, c.40.*

[15] *Руснак В., Руснак Г. Партийная система Молдовы: сущность и особенности // MOLDOSCOPIE (Проблемы политического анализа). / Молд.ГУ, Часть III. - Кишинэу, 1993, c.18.*

la dizolvarea parlamentului, şi invers, dizolvarea parlamentului duce la căderea guvernului.

Sistemul de alegeri

Problema numărului de partide, formal e influențată de sistemul de alegeri. Introducerea sistemului prezidențial implică bipartidismul, or aceasta e posibil prin introducerea sistemului majoritar care crează condiții optimale pentru dezvoltarea societății civile în sensul că asigură o stabilitate guvernamentală (guvernul e creat de un partid, sau ca în Germania, în aşa numitul sistem '2,5' de două partide) şi se asigură controlul efectiv al populației asupra activității parlamentarului ales pe teritoriul districtului dat.

În cadrul republicii Moldova – introducerea acestui sistem în opinia unor poliltologi va asigura victoria PCM în mai multe districte. În condițiile "societății polistructurale", cum e şi republica Moldova, nu se va realiza reprezentarea adecvată a intereselor diferitor segmente naționale şi sociale, fapt care va permite ca tendințele antisistemice ale unor partide politice ce n-au intrat în parlament, să se deplaseze din sistemul politic în structurile societății civile.

Deci, în condițiile societății polistructurate etnic sistemul proporțional este o necesitate, fiindcă:

se asigură o reprezentare adecvată a forțelor politice care adesea coincid cu segmentele şi subculturile politice de bază;

Se stimulează pluralismul politic, se realizează o rotație şi selectare mai eficiente a elitelor în structurile puterii politice;

Indirect, se crează bazele pentru colaborare şi compromis politic – factori indispensabili pentru dezvoltarea societății civile.

Suntem totalmente de acord cu acei autori care consideră că în Republica Moldova e necesar de a majora "pragul de trecere" în parlament, care combinat cu un proces de socializare adecvată va permite evoluția sistemelor politice spre sistemul "pluralismului moderat" orientat spre compromisul forțelor politice şi participarea în lupta politică în cadrul coalițiilor.

Subsistemul normativ

Include în sine totalitatea normelor juridice, politice şi morale prin intermediul cărora se realizează reglarea activităţii instituţiilor comportamentul cetăţenilor. În cazul Republicii Moldova, putem nominaliza urmatoarele elemente de bază ale acestui subsistem:

Discrepanţa între conţinutul actelor legislative, care în linii generale satisfac criteriile democratice (constituţia Republicii Moldova proclamă dreptul la învăţămînt gratuit – art. 35, asigurarea medicală gratuită – art. 36 etc.) şi lipsa resurselor reale de satisfacere a acestora – fapt care trezeşte o dezamăgire în masă şi submină legitimitatea instituţiilor democratice. Sondajele efectuate de S.I.S.I.”Opinia” în 1997 – 82% din cei chestionaţi, au răspuns că nu-s mulţumiţi de nivelul democraţiei atinse în republica Moldova, majoritatea lor – 85 că nu sunt respectate drepturile fundamentale declarate în constituţie, la muncă: remunerarea la timp, asigurarea securităţii sociale, a sănătăţii etc[16];

Slaba conştientizare şi informare a populaţiei vis-à-vis de noile acte normative, prezenţa anomiei la toate nivelurile structurii sociale, caracterizată prin vidul legislativ, şi atitudinea nihilistă a majorităţii populaţiei faţă de normele juridice. Conform sondajelor sociologice efectuate de S.I.S.I. ”Opinia” în 1994 la întrebarea Cum credeţi Dumneavoastră, ţine cont conducerea Republicii Moldova atunci cînd ia decizii administrative de părerea poporului?

51,8% - nu intotdeauna; 29,8% - nu; 8,1% - da; 10,3% - nu ştiu[17].

Funcţionarea neadecvată a principiului separării puterilor. În viziunea politologului Ion Şişcanu, anul 1997 s-a caracterizat prin lipsa unei colaborări eficiente între ramurile puterii Republicii Moldova. Analiza petiţiilor către curtea Constituţională în 1996-1997 arată (96 petiţii) că parlamentul des a fost implicat în ariile guvernamentale ale activităţii, iar guvernul a adoptat decizii care ţin de competenţa parlamentului. Similar, unele decrete prezidenţiale în termenii impactului depăşesc prerogativele

---

[16] *Fruntaşu P., Rusnac Gh. Republica Moldova pe calea democratizării. / USM . – Chişinău, 1999, p.96.*

[17] *MOLDOSCOPIE. (Problemele analizei politice). Partea V. / USM. - Chişinău, 1995, p.170.*

preşedintelui[18]. Acest fenomen de conflict al puterilor ne permite să vorbim că principiul separării puterilor s-a realizat doar la nivel al instituţiilor, dar nu şi la nivel al deprinderilor şi al acţiunilor (funcţional).

Faptele mentionate vorbesc despre o slabă implementare a modelelor democratice în Republica Moldova, despre lipsa aproape totală a tradiţiilor şi a mecanismelor de funcţionare democratică a instituţiilor politice.

Ca efect, în cazul regimului prezidenţial, va creşte tendinţa de a reglementa unele sfere ale vieţii sociale prin intermediul decretelor (în special, sfera socio-economică unde peste 50% economia tenebră, unde există sectoare de stat neprivatizate, etc)

Fenomenul nominalizat ridică o problemă importantă - cea a controlului parlamentar ca un criteriu de bază al statului de drept.

În dreptul comparat problema controlului asupra activităţii executive se pune în mod diferit în dependenţă de regimul politic. În ţările cu regim prezidenţial controlul parlamentar asupra legalitaţii actelor legislative nu se poate concretiza în forme eficiente odată ce Adunările legiuitoare chiar dacă ar constata fie în cadrul comisiilor fie în dezbaterile lor plenare ilegalitatea unui asemenea act, nu dispun de mijloace procedurale suficiente pentru a face ca ordinea legală să fie respectată. În SUA singura posibilitate de care dispune congresul în baza constituţiei este aşa zisa procedură de "impeachment" care are însă un domeniu de aplicare foarte restrîns (cazurile de trădare, corupţie şi alte crime sau abuzuri grave).

Aceasta fiind situaţia, nu se poate spune că în SUA congresul înfăptuieşte un control sistematic şi obişnuit asupra legalităţii executive a statului[19]. În ţările cu regim parlamentar – parlamentul poate să declanşeze o acţiune penală împotriva prim-ministrului sau oricărui ministru pentru un act, eventual ilegal, care ar întruni elementele constituitive ale unei infracţiuni specializate de lege, ci să provoace demisia întregului cabinet, sau unei ministru prin adoptartea unui vot de neîncredere. Existenţa unor comisii de anchetă şi control instituite de parlament pentru investigarea unei activităţi îndeplinite de guvern, permite un control mai eficient

---

[18] *Siscanu.I. Building the fundamentals of a democratic state. // National Human Development Report./ UNDP. Chişinău, 1998, p.7.*

[19] *Draganu T. Introducere in teoria şi practica statului de drept. / Dacia - Cluj, 1992, p.160.*

asupra executivului. Un neajuns ar fi că acest organ îşi desfăşoară activitatea în sesii.

În viziunea juristului român T.Drăganu, în SUA există un dezechilibru sesizabil între puterea executivă şi cea legislativă în favoarea primei puteri, independenţa justiţiei fiind un factor decisiv pe linia desfăşurării normale a vieţii publice în perimetrul statului de drept[20]. Din păcate în Republica Moldova dependenţa judecătorilor de factorul politic este enormă, salarizarea simbolică, lipseşte instituţia juraţilor, efemeră e şi inamovibilitatea judecătorilor, fapt care crează probleme pentru instituţia prezidenţială de a se menţine în albia statului de drept.

Subsistemul cultural (cultura politică)

Metoda instituţională, cu toate avantajele sale nu poate explica un lucru: De ce aceleaşi instituţii politice au o eficienţă diferită în diferite ţări? De fapt, parametrii de bază ai sistemului politic şi al regimului politic sunt determinaţi nu atît de structura organizaţională a instituţiilor politice, cît de dinamica procesului politic, or aceasta depinde de credinţele, sentimentele, dispoziţiile, comportamentele indivizilor ce participă în el, cu alte cuvinte, de cultura politică.

Fenomenul culturii politice a fost studiat mai detaliat de politologii americani G.Almond şi S.Verba, care în perioada anilor 1958-1962 efectuează un amplu studiu comparativ al culturilor din SUA, Marea Britanie, Mexica, Italia, Germania de Vest materializat în lucrarea "The Civic Culture" (1969).

După G.Almond, cultura politică este un model specific de orientare spre comportament politic, care constau din 3 elemente:

cognitiv – totalitatea cunoştinşelor despre sfera politică;

afectiv – emoţiile ce însoţesc atitudinile politice (admiraţie, ură faţă de guvern, etc.);

evaluativ – aprecierea fenomenelor politice.

Aceste orientări sunt de 3 feluri - parohiale, de supunere, de participare, şi care stau la baza a trei tipuri de cultură politică – parohială, de supunere, de participare.

În societăţile fragmentate, (cum e şi Republica Moldova) care sunt scindate în virtutea unor factori etnici, teritoriali, profesionali, nivelul ve-

---

[20] *Ibidem, p.70.*

niturilor, dominantă e cultura politică fragmentară, care are următoarele trăsături:

existența unor grupe cu orientări politice necoincidente, iar adesea – duşmănoase, care formează subculturi aparte, izolate, conflictuale, care manifestă autonomie sporită față cultura dominantă. În republica Moldova, în viziunea politologilor moldoveni Fruntaşu P. şi Rusnac G., aceste subculturi sunt în special etnolingvistice (adică subcultură politică rusă, ucraineană, găgăuză, etc.), socio-economice (adică diverse grupe sociale cu statut economic şi social diferit – muncitori, țărani, businessmani), regionale (zona centru, nord, sud) fiecare avînd orientările sale specifice;

predominarea loialității față de instituțiile ce reprezintă interesele locale asupra celor atotnaționale, față de ultimile – poate nici să nu existe;

existența unor montaje de populației spre "rezolvarea rapidă" a problemelor, fapt care favorizează venirea unor lideri-populişti, ca efect schimbarea bruscă ale cursului politic (şi probabil, şi a regimului);

predominarea unui sentiment de neîncredere între diferite forțe sociale care reflectă lipsa sau slăbiciunea procedurilor democratice de soluționare a conflictelor; - existența unei atmosfere ce defavorizează reformele democratice).

La factorii nominalizați se impun două trăsături specifice Republicii Moldova:

Puternicile tradiții etatiste 87% din respondenții unui interviu consideră că statul trebuie să asigure nivelul necesar de bunăstare.

Conform datelor unor cercetări sociologice realizate în Republica Moldova în martie 1998 de institutul de marketing şi sociologie din Bucureşti şi a Fundației sociologice "Socium-Moldova" din Chişinău, au depistat că cea mai mare încredere respondenții manifestă față de preşedintele Republicii 57 procente, față de parlament – 16 procente, guvern 30 procente, justiție – 24 procente.

Aici se impun cîteva observații:

- Simpatia populatiei față de preşedinție poate asigura un surplus de legitimitate acestuia, poate garanta susținerea populară a cursului său politic (în sensul mobilizării generale), şi urmînd schema lui Max Weber – în cazul unui lider carizmatic – se poate asigura o reformare efectivă, depăşind structurile birocratice, se poate asigura un grad de stabilitate sporită sistemului. (După Almond – stabilitatea sistemului reprezintă corespun-

derea între instituțiile politice şi cultura politică). Totusi problema mai importanta decat reformele institutionale e aceea, cine va conduce piramida puterii? De unde poate aparea, intr-un mediu cultural post-totalitar, un subiect politic democrat?

- Sondajele menționate vorbesc despre prezența unor puternice reminiscențe ale culturii politice totalitare în care, în viziunea lui Farucşin "tendințele etatice cu cultul lor al puterii şi cu sacralizarea oamenilor care o realizează ating dimensiuni enorme.Se intareste paternalismul, suprematia statului asupra individului si principiul "supunerii neconditionate"a acestuia fata de interesele supreme"[21].

Paternalismul, în viziunea lui S.Tămaş, este incompatibil cu gîndirea liberă care consideră că fiecare persoană este cel mai bun judecător al bunei stări, stopează derularea normală a reformelor economico-sociale în noile condiții politice, cultivă o psihologie de întreținere, sugrumă inițiativa economică şi energiile sociale. Politologul rus M.Iliin [22] vorbind despre spațiul rus afirmă că aici subiectul politic a existat întotdeauna, dar el era impersonal (țar – secretar general - preşedinte), concentrînd în sine toate prerogativele puterii şi fiind în afara responsabilităților reale). Teza e parțial valabilă şi pentru republica Moldova.

O concluzie e că paternalismul personificat în conştiința socială prin preşedinte, se plasează în afara "responsabilităților reale", capătă "imunitate tradițională" pentru acțiunile sale, fenomen periculos pentru funcționarea democratică.

Sondajul organizat de "Moldova Modernă" la sfîrşitul 1996, la întrebarea "în caz de confruntare între parlament şi preşedinte, cine trebuie să aibă cuvîntul decisiv?" 52% au răspuns preşedintele, şi doar 18,9% - parlamentul. Întrebarea firească care apare azi este dacă este în stare regimul prezidențial să asigure stabilitatea sistemului în condițiile culturii fragmentare? Care instituție corespunde valorilor acestei culturi? Problema e dificilă şi din considerentul că cultura fragmentară nu este unitară, omogenă, fiecare subcultură posedă propriile valori. În opinia politologului american W.Rosenbaum "Statele cu cultură fragmentară au tendința spre o violență politică larg răspîndită, conflictele politice de o intensitate

---

[21] *Фарукшин М.Х., Юртаев А.Н. От культуры конфронтации к культуре диалога. // Полис. - 1992. - №.3. - с.150.*

[22] *Ильин М. Укоренять изменения в традициях. // Полис. - 1999. - N4. - с.77.*

enormă şi cronică între grupele sociale de bază şi o abatere de la procedurile civice legale care există în sistemele politice stabile"[23]. Ca efect fiecare grup (subcultură) va aspira spre instituţia preşedinţiei pentru a se proteja şi domina alte subculturi, iar montajul spre rezolvarea rapidă a problemelor favorizează utilizarea violenţei, unor experimente economice şi sociale periculoase.

Regimul parlamentar în acest plan e mai puţin periculos, fiindcă in condiţiile noastre se bazează pe coaliţii şi votul de încredere, în care de obicei, intră reprezentanţii mai multor grupuri.

În fine, cu titlu de discuţie, înaintăm teza că regimul prezidenţial poate funcţiona efectiv, în limitele sistemului politic democratic (adică fără riscul de a aluneca spre Dictatură) atunci cînd îi corespunde o cultură politică civică (vezi SUA) care în viziunea lui Almond se caracterizează prin:

cunoştinţe profunde ale cetăţenilor despre sistemul politic, informarea despre acţiunile sale;

atitudinea pozitivă şi loialitate faţă de sistem;

aprecierea pozitivă a importanţei guvernului naţional;

participarea înaltă în viaţa politică, care asigură controlul efectiv şi racordarea sistemului la interesele cetăţenilor. În America Latină, unde majoritatea statelor sunt "societăţi polistructurate", sistemul de partide mai răspîndit e cel al "pluralismului extrem", regimurile prezidenţiale au evoluat în Dictaturi. În viziunea politologului american H. Linz, anume necoincidenţa între cultura politică şi regimul prezidenţial au dus la instaurarea dictaturilor prezidenţiale în America Latină.

Regimul prezidenţial şi societatea civilă

Societatea civilă reprezintă o totalitate de instituţii şi relaţii sociale neguvernamentale care exprimă varietatea valorilor şi necesităţilor membrilor societăţii[24].

Societatea civilă e o societate pluralistă, adică compusă din multiple grupe şi instituţii interacţiunea cărora asigură un echilibru al forţelor po-

---

[23] *Петров Н. О концепции политической культуры или основная ошибка советологии. // Полис. - 1998. - №1. - с.40.*

[24] *Кочатков А. О формировании гражданского общества . // Социально-политические науки. – 1992. - №1. - с.18*

litice în societate, prevenind concentrarea unor puteri excesive (monopolizarea puterii) în mîinile unui singur subiect sau a majorității asociate; e o societate care se autoorganizează, adică e relativ independentă de reglementarea directă a statului, a sferelor socială, economică, culturală şi e o societate care se află în interacțiuni complexe cu statul, determinînd politica acestuia şi asigurînd controlul efectiv asupra realizărilor ei.

Totuşi esența, nucleul societății civile e cetățeanul liber, independența căruia se asigură în plan economic prin proprietatea privată şi economia de piață concurențială, pe plan politic – prin principiul separării puterilor, pluralismul politic şi garantarea drepturilor şi libertăților fundamentale cetățeneşti de stat, în plan social – existența unor instituții (mass-media, şcoala, biserica, ONG) care realizează socializarea (educarea) pluralistă, apără drepturile cetățeneşti, satisfac necesitățile materiale şi spirituale de bază, realizează conexiunile poliplanice între cetățeni, fapt care împiedică divizarea indivizilor şi controlul efectiv asupra lor realizat de stat – deci Dictatura.

Societatea civilă poate fi privită ca un sistem, în care se realizează interacțiunea între subsistemele economic, social, cultural, şi care direcționează impulsuri sub forma unor solicitări sau susțineri spre sistemul politic.

Subsistemul social

Societatea civilă în Republica Moldova poate fi atribuită la aşa numitele "societăți polistructurate" (plural society) care în viziunea politologului H.Ekstein "sunt divizate de "contradicții segmentare" care există acolo, unde contradicțiile politice coincid în general cu liniile diviziunii sociale a societății, în special cu cele mai importante hotare ce există în interiorul societății."[25].

Contradicțiile segmentare pot fi de ordin religios, ideologic, lingvistic, regional, cultural, rasial, național. Ca efect partidele politice, mass-media, şcolile, asociațiile benevole etc. au tendința de a se organiza conform unor criterii care repetă hotarele existente în interiorul societății – aceste grupuri formează segmentele societății polistructurate.

---

[25] *Липхарт А. Многосоставные общества и демократические режимы. // Полис. - 1992. - № 1-2. - с.218.*

În Republica Moldova contradicțiile segmentare sunt etnice, societatea polistructurată se manifestă ca o totalitate de grupe naționale, fiecare fiind fidel culturii, limbii, ideilor şi modului său de viață, fiecare grup etnic amesticîndu-se dar nerealizînd conexiuni cu alte grupe. Ca efect, societățile divizate segmentar au nevoie de compromisul grupelor etnice, şi includerea acestor grupuri în procesul decizional. În viziunea politologului E.Volcov, în condițiile regimului prezidențial, preşedinteul aproape inevitabil aparține unui grup etnic, şi ca efect, sistemele prezidențiale crează dificultăți sporite la redistribuirea interetnică a puterii[26].

Politologul american A.Lijphart vorbeşte că pentru societățile segmentare cea mai adecvată este "democrația cosocială" şi fiindcă regimul prezidențial presupune poziția dominantă a unui lider, el este mai puțin comod pentru puterea cosocială decît regimul parlamentar, care presupune existența unui cabinet colegial, în care pot fi prezentate diferite segmente[27]. Totuşi, nu putem nega faptul că instituția preşedinției este necesară în Republica Moldova, fiindcă ea e un simbol al unității naționale, ți deci serveşte ca contrabalanță tendințelor cantrifuge care sunt un reflex al contradicțiilor dintre segmente. În privința ultimului argument, se poate afirma că preşedintele poate fi ales de parlament, iar funcția prezidențială – supusă relației între partidele ce exprimă interesele segmentelor respective.

Structura socio-clasială se caracterizează printr-o polarizare excesivă. Conform estimărilor făcute de Departamentul de analize statistice şi sociologice, 76,8% a populației chestionate în 1997 trăiau sub "minimul de subexistență" (estimat la 233,1 lei) iar 21% trăiau sub "pragul sărăciei" estimat la 30% din minimul de subexistență, (70 lei), fapt care înseamnă că fiecare al 5-lea cetățean al Republicii Moldova, trăieşte într-o sărăcie absolută[28].

Acest fenomen vorbeşte despre lipsa clasei de mijloc, (în SUA clasa de mijloc constituie 80% din populație), caracterul bipolar al societății, marginalizarea descendentă, pontențialul conflictual enorm.

În societățile post socialiste caracterul puterii politice determină nu doar nivelul libertăților cetățenilor, dar şi tipul dezvoltării economice şi

---

[26] *Волков Э. Op. cit. p.XCIII.*
[27] *Липхарт А. Многосоставная демократия. // Полис. - 1992. - № 3. - с.89.*
[28] *National Human Development Report / UNDP. – Chişinău, 1998, p.58.*

sociale. În viziunea politologului rus V.Cuvaldin, în spațiul post sovetic se realizează o instaurare al regimurilor prezidențiale cu caracter oligarhic şi autoritar:

care favorizeazpă o privatizare nechitabilă a proprietății de stat;

contribuie la polarizarea de avere accentuată;

dominația formelor parazitare a capitalului ;

tensiuni sociale[29].

Societatea se scindează, iar adîncimea contradicțiilor sociale împiedică dezvoltarea instituțiilor democratice.

Temerile expuse sunt întărite şi de cercetările politologului american S.M.Sales care a observat că în situațiile percepute ca prericuloase (cînd domină o criză economică etc.) creşte atractivitatea orientării politice autoritare, fapt care poate genera susținere spontană şi solicitări a unor conducători de mînă forte. Acesta este un mecanism de autoapărare psihologică prin care oamenii încearcă să-şi învingă frica şi neîncrederea în ziua de mîine. Copncentrarea unor prerogative importante în mîinile unei persoane pot uşura realizarea acestui deziderat.

Subsistemul economic - orientarea la 65% a economiei țării spre piața rusă, prezența, conform unor estimări la 50% în economia reală a businessului tenebru, criza economică profundă, impune selectarea mai minuțioasă a regimurilor care ar putea asigura o creştere economică vizibilă.

Cercetările comparative a politologului american A.Lijphart care analizînd 3 tipuri instituționale ale democrației în perioada 1961-88, formulează următoarea concluzie:

după creşterea economică anuală – 3.5%, în regimurile parlamentare – proporționale - 3.4%, în regimurile parlamentare majoritare – 3.3 % în SUA (regim prezidențial majoritar);

după nivelul inflației – mai pozitive performanțe – SUA – 5,1%, regimurile parlamentare proporționale - 6,3%;

nivelul şomajului – în regimurile parlamentare – 4,4%, în SUA – 6,1%, regimurile parlamentare majoritare 6,1%[30]. Deci, după mai mulți indici, în viziunea lui Lijphart, regimurile parlemntare – proporționale, cu

---

[29] *Кувалдин В. Президентская и парламентская республики. // Полис. - 1998. - №5. - с.135.*

[30] *Волков Э. Op. cit. p.91.*

un executiv ferm se prezintă a fi mai acceptabile, pentru dezvoltarea societății civile.

Subsistemul cultural – rolul acestui sector este enorm fapt care îşi găseşte expresie în socializarea democratică a cetățenilor:

asigurarea mecanismelor de control asupra sistemului politic;

satisfacerea necesităților individuale şi colective ale cetățenilor.

Specificul acestui subsistem în condițiile noastre e în faptul că procesul socializării politice se bazează pe valorile segmentare, etnico-ideologice (în unele şcoli manualele sunt româneşti, în altele – locale, şcolile ruse manualele din Rusia, în Gagauzia – din Turcia etc.) fapt care sporeşte gradul de probabilitate a unor tensiuni şi conflicte sociale (se conservează cultura fragmentară, lipsită de valori şi idealuri democratice comune) şi utilizarea violenței de sistemă politică.

Dezvoltarea slabă a infrastructurii societății civile, astfel, 70% din cetățenii SUA fac parte din diferite asociații şi organizații a soietății civile. Mai mult de 50% participă la activitatea a 2-a şi mai multe asociații. În Moldova la începutul 1998 majoritatea ONG erau concentrate în Chişinău (95,3%) cu o organizație la 1000 persoane. În restul republicii, un ONG era la 100 000 persoane (pentru comparație: 188 persoane – în Croația, 283 – în Ungaria, 742 - Cehia)[31].

Criza acută a subsistemului economic crează impedimente majore pentru independența ONG şi activizmul lor social. Astfel, 42,5% din intervievati nu cunosc nimic despre sectorul nonguvernamental. Cifrele sunt ingrjoratoare din cauza ca functionarea democratica a formei de conducere prezidențiale este posibila doar în cazul unei societăți civile dezvoltate. În SUA, inițial predomină congresul, odată însă cu dezvoltarea societății civile (în special a subsistemului economic), preşedinția se va întări pentru a apăra mai eficient în plan extern interesele companiilor americane.

În Moldova societatea civilă se află încă în faza sa embrionară, şi ca efect, nu există un control efectiv al societățiicivile asupra statului, iar socializarea segmentară şi tendințele centrifuge pot favoriza în cazul regimului prezidențial recuregerea la violență şi posibil o federalizare a statului în dependență de evoluțiile politice or un risc al instabilității politice, în cazul regimului parlamentar.

---

[31] *National Human Development Report / UNDP. – Chişinău, 1998, p.13.*

Concluzii

Regimul prezidențial se instaurează atunci cînd pe scena politică există un astru politic care e predominant; cînd sunt mai mulți regimul devine de obicei parlamentar. Deşi are o susținere solidă la nivelul societății, stabilitatea sistemului va fi permanent discutată din cauza atitudinii reticente față de regim a partidelor, deci, a majorității politice. Această teză e intarita de următoarea constatare a politologului rus V.Kuvaldin: factorul de bază la formarea republicii prezidențiale – nivel de continuitate a elitelor. Cu cît sunt mai stabile pozițiile vechii nomenclaturi, cu atît e mai înaltă posibilitatea instaurării modelului prezidențial. Privatizarea masivă, destrămarea colhozurilor au risipit vechea nomenclatură în rîndul diferitor partide deja către 1996, unica bază a regimului prezidențial fiind azi birocrația.

Presupunem că pe o perioada de timp scurta, in condițiile Republicii Moldova, regimul prezidențial poate atinge efecte notabile, satisfăcînd unele necesități de moment ale societății (în cazul existenței unor mecanisme de control eficiente), dar in termen lung, considerăm regimul parlamentar a fi mai adecvat pentru dezvoltarea societății civile.

Problema necesității regimului autoritar (care se realizează în viziunea unor politologi mai bine în sistemele prezidențiale) ca modalitate funcțională a sistemului politic în perioada de tranziție de la totalitarism la democrație, deşi formulată corect, speculează pe existența unor subiecte controversate şi anume reformarea regimului totalitar sovietic a început cu mult înaintea destrămării U.R.S.S., or în viziunea noastră elemente autoritare în perioada de tranziție sunt inevitabile în cadrul ambelor forme de guvernare.

STRUCTURI ALE SUPERLATIVULUI ABSOLUT ÎN DISCURSUL POLITIC

Ludmila ZBANȚ
Republica Moldova, Chişinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de limbi şi literaturi străine
catedra de limbă franceză
doctor, conferențiar

Problema discursului în general şi al discursului politic în particular se găseşte în centrul atenției multor lingvişti contemporani.

Discursul politic conține o serie de tipuri de informație cu care se manipulează în diferite scopuri. Principalul scop însă este cel interactiv, tendința de a atrage, a cointeresa publicul în problema expusă prin posibilitatea participării la discuția ce i se propune. Lucrul acesta se face uneori în mod direct, dar cel mai des se recurge la expunerea implicită a informației care prezintă interes celor ce o emit, fapt ce permite diferite interpretări din partea celor ce o receptează . Jurnalistul trebuie să aleagă în stokul de informație cele care vor constitui "evenimentul". El realizează această activitate la nivelul *organizării ierarhice* a informației selectate care rezultă din diferiți factori[167].

O astfel de informație se conține şi în superlativul absolut (SA) care prin esența sa este o formă ce presupune un grad foarte înalt sau foarte jos al calității sau acțiunii, dar care nu este exprimat direct[168].

Dacă am analiza felul în care se manifestă SA într-un text politic vom observa conturarea unei polarizări. Am putea afirma că *groso modo* SA intervine atunci când trebuie de creat o atitudine, o viziune pozitivă despre o persoană, o organizație, un eveniment, etc. În aşa caz vom constata funcționarea SA "laudativ". Şi, invers, la celălalt pol se va plasa SA

---

[167] *Kerbrat-Orecchioni C. L'Enonciation. De la subjectivité dans le langage. / Edition Armand Colin. – Paris, 1980, p.124*

[168] *Avram M. Gramatica pentru toți. / Editura Humanitas. – Bucureşti, 1997, p.124-127; Toma I. Limba română contemporană. / Editura Minerva. – Bucureşti, 1996, p.160, etc.*

"peiorativ" care tocmai are scopul de a crea o imagine negativă. Se pare că anume această a doua tendință este mai frecventă într-un context politic, căci majoritatea publicațiilor de ordin politic au o orientare critică în ceea ce privește problemele tratate. Aceste două tendințe se evidențiază mai insistent în materialele ce țin de evenimente şi personalități politice importante şi se concentrează în special în perioada campaniilor electorale sau în momentele când se discută probleme politice de o însemnătate şi de o amploare majoră.

Formele SA în astfel de contexte sunt foarte variate. Ele pornesc de la structuri tradiționale ce corespund regulilor gramaticale ale limbii române, dar care "îmbracă o haină" lingvistică şi o valoare informațională şi emotivă deosebită grație lexemelor utilizate şi contextului cu un colorit politic corespunzător.

Se valorifică tot spectrul de posibilități oferite de stilistică, făcându-se apel la cele două substraturi ale limbii române: normativ şi popular.

Substratul popular, cu elementele specifice limbii vorbite are menirea de a crea impresia unui dialog în care este atras şi cititorul. Putem sesiza critica la adresa puterii politice spuse parcă de un om simplu:

"Şi va avea iar dreptate, căci nici acum nu vor fi spuse în glas numele celor care au admis ca cei patru <u>să rămână în închisoare atâta amar de timp.</u>" [169].

Pentru a obține un efect special se recurge la transformarea unor grupări frazeologice şi în aşa mod se generează un efect emotiv dublu: este atrasă atenția cititorului la informația prezentată într-un mod mai puțin tradițional şi i se "permite" interpretarea critică dar bine orientată a acestei informații cu caracter de superlativ:

"Inima-mi spune (nu Iurie Roşca, pe care <u>nu l-am văzut de un cărucior de ani,</u> căci <u>sunt supărat rău</u> pe el pentru că Diacov continuă să rămână preşedinte de parlament) deci inima-mi spune că dacă aş scrie rău despre Braghiş, <u>în obrăjorii Durduliilor ar da în floare trandafirii.</u>"[170].

Observăm dubla utilizare a adjectivului "rău", în primul caz "sunt supărat rău" el este sinonim cu "foarte mult"; aşa o funcționare a adjectivului "rău" este specifică limbii vorbite. Expresia "de un car de ani"

---

[169] *Flux, 2000, 2 iunie, p.4.*
[170] *Flux, 2000, 24 mai, p.3.*

este modificată de autor în "de un cărucior de ani" ceea ce ar însemna "mai puțin decât foarte mult timp". Până şi expresia "au dat în floare trandafirii" care se foloseşte de obicei pentru a descrie ceva frumos, luminos, apare în contextul respectiv cu o conotație peiorativă.

În general expresivitatea frazeologismelor limbii vorbite este prezentă în multe contexte; ele transmit în unele cazuri aceeaşi conotație peiorativă ridicată la un grad înalt de intensivitate:

"Dacă am avea o singură instituție care ar merge "brici" şi care s-ar chema procuratură, situația s-ar schimba" [171].

"Cu toate că timpurile sunt grele şi-i macină fără intermitențe grijile poporului, ei au, totuşi, poftă de mâncare, din care motiv proverbul "cine are dor de plai se subție ca un pai" se lipeşte de ei ca apa de pana gâştei."[172].

Tot de limba vorbită țin următoarele exemple în care observăm clişee specifice acestui registru. Este vorba de crearea modelelor de SA cu ajutorul adverbelor "tare", "grozav" (sau a variantei "groază") care apar în aceste structuri în funcție de intensificatori ai calității, substanței sau acțiunii:

"Am urmărit acest "ritual" şi m-am convis ce groază de bani poate scoate chinezul din turistul străin"[173].

Printr-o astfel de manipulare cu procedee şi elemente specifice limbii vorbite jurnalistul reuşeşte să unească într-un tot întreg competențele lingvistice proprii (ideolectul) cu cele ale comunității sociale şi lingvistice (sociolectul)[174] ale majorității publicului căruia îi este adresat mesajul politic.

O amplificare şi mai mare a intensității informației se obține grație unei topici speciale. Se afirmă pe bună dreptate că există dincolo de ordinea logică în comunicare, ordinea stilistică, impusă de necesitățile ex-

---

[171] *Flux, 2000, 26 mai, p.6.*
[172] *Flux, 2000, 24 mai, p.3.*
[173] *Flux, 2000, 26 mai, p.9.*
[174] *Kerbrat-Orecchioni C. L'Enonciation. De la subjectivité dans le langage. / Edition Armand Colin – Paris, 1980, p.227*

presivității[175]. O posibilitare de acest gen se reduce la plasarea blocurilor SA la începutul frazei:

"<u>Tare mi-e teamă</u> să ajungem în această toamnă și să fim nevoiți să alegem între un rău absolut și un rău aparent mai puțin periculos pentru destinele noastre."[176].

Sfârșitul absolut al unui alineat este poate și mai elocvent în acest context, deoarece se produce o intensificare maximală a informației:

"În duelul interprezidențial Lucinschi – Kucima, privind delimitarea frontierelor de stat între R. Moldova și Ucraina, primul a cedat. <u>Grav și dezonorant.</u>" [177].

Un alt procedeu de amplificare a calității este repetarea:

"(…) ar însemna pierderea unor venituri <u>de multe și multe milioane</u> de dolari."[178].

"(…) are o grilă pe care o aplică din copilărie – este <u>foarte și foarte atașat</u> credinței"[179].

Repetarea adjectivelor sau adverbelor are valoare de insistență[180].

Unele verbe folosite în special în limba vorbită redau la fel noțiunea de abundență:

"(…) dar dacă le urmărești atent "activitatea" și "direcția" acestei "activități", ajungi inevitabil la concluzia că în principalele structuri ale statului nostru <u>foiesc funcționari</u> care lucrează împotriva statului nostru."[181]. A se compara cu efectul produs de sinonimul lui din registrul limbii literare:

"Textul documentului <u>abundă</u> în fraze despre recunoașterea independenței proclamate la 27 august 1991 (…)"[182].

---

[175] Ionescu C., Cerkez M. Gramatica și Stilistica. / Editura ALL educațional. – București, 1997, p.89
[176] Flux, 2000, 26 mai, p.6.
[177] Flux, 2000, 30 mai, p.1.
[178] ibidem, p. 3.
[179] Flux, 2000, 26 mai, p.6.
[180] Ionescu C., Cerkez M. Gramatica și Stilistica / Editura ALL educațional. – București, 1997, p.66
[181] Flux, 2000, 9 iunie, p.4.
[182] Flux, 2000, 19 mai, p.3.

În genere limba literara formează blocuri de SA prin diverse metode, multe dintre care se bazează pe semantica cuvintelor utilizate care conține deja noțiunea de intensitate înaltă:

"Anume în perioada de dominare a ADR-ului sărăcia, corupția şi crima organizată au atins cota devastatoare."[183].

"Toate forțele politice care, într-un fel sau altul , fățiş sau discret, sunt interesate în păstrarea regimului transnistrian, în păstrarea posibilităților pentru efectuarea operațiunilor de contrabandă care astăzi merg prin Transnistria, deci în păstrarea surselor de venituri fabuloase pe care astăzi le primesc(…)"[184].

Unele SA sunt rodul creației jurnaliştilor care încearcă să obțină efecte de intensitate înaltă prin diferite metode:

- combinări netradiționale ale cuvintelor:

"Mai ales că eu sunt blindat perfect în relațiile mele cu preşedintele Snegur"[185]

- atribuirea de sensuri noi cuvintelor plasate în contexte politice:

"Noua "opoziție" aderistă a blocat cu o monumentală iresponsabilitate politică legile privatizării"[186]

- o serie de "greşeli" de ordin gramatical şi semantic (pleonasme) comise special pentru a obține un efect stilistic vădit:

"Rămânând în cadrul aceleiaşi cununi de idei, vreau să pun, fără nici un gând rău, o întrebare profund de adâncă, născută în dulci chinuri ideologice (…)"[187]

"Astfel, două PD-uri "frățeşti şi foarte româneşti" se solidarizează pe un teren antiromânesc şi Diacov e gata să-i scoată în afara legii pe cei care-l pot încurca (…)"[188]

- se recurge la unele mijloace extralingvistice de evidențiere: grafică, de ex.:

---

[183] *Flux, 2000, 24 mai, p.3.*
[184] *Flux, 2000, 30 mai, p.3.*
[185] *Flux, 2000, 26 mai, p.6.*
[186] *ibidem, p.4.*
[187] *Flux, 2000, 24 mai, p.3.*
[188] *Flux, 2000, 30 mai, p.3.*

"(…) ca să ajungi la acest "bine comun", trebuie să existe UN SINGUR DRUM, nu mai multe ! şi COLABORARE între politicieni suficient de inocenţi şi o populaţie care să aibă încredere în Dumnezeu."[189].

P.Zumthor atribuie o importanţă deosebită faptelor de grafică afirmând că ele evidenţiază intelectul creator[190].

O puternică valoare emotivă se obţine graţie efectelor de comparaţie şi diferitor procedee stilistice, în special metaforei:

"(…) iar noi (…) într-un "stat democratic", <u>pe in pamânt ce-l poţi unge pe pâine în loc de unt, murim de foame şi cunoaştem nişte ritmuri nebune de involuţie, rostogolindu-ne în hăul mizeriei.</u>"[191].

O altă posibilitate este graduarea în creştere a intensităţii calităţii:

"De aceea ţin să declar, pentru cei care vor dori să utilizeze numele lui Ilaşcu – fie în calitate de sprijin, fie în calitate de argument împotriva cui va fi viitoarea campanie – <u>că această intenţie este nulă sub aspect moral, chiar degradantă.</u>"[192].

Vom aminti în acest context opinia lui T.Vianu care deosebeşte în cadrul limbii fapte de repetiţie şi fapte de invenţie[193]. Astfel, fiind mereu în căutarea unui efect emotiv mai reuşit, jurnaliştii sunt obligaţi să rămână în domeniul invenţiei.

Am încercat să expunem schematic unele procedee de formare a SA în limbajul politic care au menirea de a da o interpretare emotivă cu caracter apreciativ, dar mai frecvent depreciativ a evenimentelor sau personajelor politice. Din cele expuse putem trage concluzia că discursul politic face apel în acest scop la diferite variante lexico-gramaticale, punând în joc atât posibilităţile lingvistice cât şi cele extralingvistice. Un rol deosebit îi revine aspectului implicit de transmitere a intensităţii înalte a calităţii sau acţiunii. Interpretarea valorii informaţiei redate şi aprecierea ei rămâne în multe cazuri pe seama cititorului.

---

[189] *Flux, 2000, 2 iunie, p.3.*

[190] *Zumthor P. Langue, texte, énigme. / Editions du Seuil. – Paris, 1975, p.13*

[191] *Flux, 2000, 26 mai, p.9.*

[192] *ibidem, p.6.*

[193] *Vianu T. Despre stil şi artă literară. / Editura Tineretului. – Bucureşti, 1965, p.154*

MIJLOCIREA MITUIRII – ANALIZA JURIDICĂ CONFORM LEGISLAȚIEI PENALE A REPUBLICII MOLDOVA

Emilia VISTERNICEANU
Republica Moldova, Chişinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de ştiințe politice şi administrative
Catedra de politologie
Lector

Mita, deşi este un subiect vechi, tratarea acestuia implică o abordare mai amplă, pentru că cazurile mituirii sunt tot mai frecvente.

Mita este un termen cumulativ, ce întruneşte elemente a trei componente de infracțiuni, din categoria celor săvîrşite de persoane cu funcții de răspundere: luarea de mită, mijlocirea mituirii şi darea de mită. Darea şi luarea de mită, ca fapte consumate nu poate exista separat, ci în concordanță una cu cealaltă. Deci, lipsa dării de mită înseamnă, inexistența luării acesteia. Datorită acestei legături, mita în forma celor trei componente constituie infracțiuni grave prevăzute de articolul 7^1 Cod Penal al Republicii Moldova. Fiecare din aceste fapte se săvîrşeşte independent de persoane diferite, are un caracter şi subiect diferit, calificîndu-se pe articole separate.

Pericolul social al mituirii se manifestă destul de multilateral – încălcarea activității normale a aparatului de stat, discriminarea autorității lui în ochii funcționarilor şi salariaților, procentaj criminologic ridicat, anticipat de sustrageri în proporții mari şi deosebit de mari, practicarea ilegală a activității de întreprinzător, înşelarea clienților şi furnizorilor, etc.

Anume în rezultatul săvîrşirii unor astfel de infracțiuni cupidante, aşa cum arată practica de anchetă şi cea judiciară din ultimii ani, infractorii îşi formează un fel de "bancă" proprie, din care apoi scot sume enorme. Paralel cu aceasta gravitatea mituirii sporeşte din cauza că sursă a ei sunt veniturile din muncă ilegală, o formă specială a parazitismului social, neadmisă pentru o dezvoltare normală a unei societăți, care cel puțin sub anumite aspecte se pretinde a fi democratică şi bazată pe drept.

Codul Penal poate îndeplini funcția luptei cu acest tip de infracțiuni păstrînd o pedeapsă mai aspră pentru cei ce săvîrşesc darea, luarea sau mijlocirea mituirii în mod repetat; cei care nu şi-au făcut concluzii din condamnarea anterioară sau folosirea altor metode penale.

Obiectul mijlocirii mituirii. Codul Penal în vigoare ne vorbeşte despre luarea de mită de către o persoană cu funcții de răspundere personal sau prin mijlocitor. Rezultă, că nu se exclude lipsa componenței analizate şi în cazurile cînd cel vinovat primeşte mita de la mituitor nu direct, ci prin altă persoană, (mijlocitor sau intermediar). În aceste cazuri se cere de dovedit că subiectul art.187 Codul Penal al Republicii Moldova concepe beneficiul patrimonial primit din partea altor persoane ca mită pentru săvîrşirea faptei folosindu-se de situația sa de serviciu în favoarea acelui de la care este primită mita şi pe care îl reprezintă mituitorul.

În practica judiciară cele mai mari probleme apar la delimitarea răspunderii mijlocitorului de coparticipanții la luarea şi darea de mite. Acțiunile mijlocitorului de fapt constau în activități de intermediere între mituit şi mituitor de a săvîrşi fapta antisocială. De aceea aste alogic să vorbim despre un obiect a mijlocirii mituirii, destinat de cel în cadrul dării sau luării de mită. Mijlocitorul transmite ceea ce i se dă din partea mituitorului, iar mituitul primeşte ceea ce i-a fost transmis mijlocitorului, adică bani, hîrtii de valoare, alte bunuri sau avantaje cu caracter patrimonial, acceptarea de servicii, privilegii sau beneficii. Explicarea acestora a fost făcută în cadrul obiectului luării de mită. Activitatea mijlocitorului se reduce numai la transmiterea obiectului mitei. Nu formează obiectul componenței date sfaturile şi indicațiile date, referitor la unele detalii, privind săvîrşirea faptei, crearea condițiilor pentru transmiterea mitei pe calea oferirii spațiului locativ, promiterea anticipată de a ascunde unele infracțiuni. Aceste acțiuni se califică în baza art.17 Codului Penal al Republicii Moldova formînd deci un obiect ce atentează la alt cerc de relații.

Dacă de exemplu, o persoană la rugămintea mituitorului îşi oferă apartamentul pentru întîlnirea cu mituitul, cele săvîrşite formează complicitate în forma instigării la art.187 sau 188 Codului Penal al Republicii Moldova. Dacă însă aceeaşi persoană la rugămintea mituitorului se înțelege cu mituitul şi îi transmite anumite bunuri, prin acțiunile sale cel vinovat va atenta la grupul de relații sociale, care împiedică normala de-

sfăşurare a organelor de stat, iar bunul transmis va constitui obiectul nemijlocit al componenței art.187[1] Codului Penal al Republicii Moldova.

În alte cazuri mijlocitorul se conduce de motive cupidante (de îmbogățire) şi primeşte în schimb un beneficiu, din partea mituitorului, sau chiar a ambilor. Astfel, pe lîngă obiectul pe care îl transmite, el îşi însuşeşte un alt obiect, însă acesta este consecința activității sale de mijlocitor. Pentru realizarea scopului său el foloseşte relații prieteneşti, legături de rudenie, pe care le are cu persoana cu funcții de răspundere[194].

Latura obiectivă a mijlocirii mituirii. Conform art.3 Codului Penal al Republicii Moldova fapta social-periculoasă este totdeauna temelia răspunderii penale. Ca fenomen social-periculos infracțiunea e strîns legată de activitatea interioară a omului. Fiecare infracțiune săvîrşită, numaidecît se caracterizează prin latura obiectivă, aspectul aşa-zis exterior (ceea ce vedem, în realitate, simțim şi se desfăşoară în partea noastră). Orice acțiune conştientă este numaidecît dirijată de psihicul omului, ea depinzînd deci de voința şi conştiința lui. Din cele mai sus-menționate rezultă că latura obiectivă a mijlocirii constituie aspectul exterior al comportării social-periculoase, care se exprimă prin cauzarea, provocarea unui pericol social sau a daunelor preconizate relațiilor sociale. În legătură cu aceasta în cazul componenței prevăzute de art.187 Codului Penal al Republicii Moldova sunt posibile două variante ale comportării mijlocitorului, circumstanțe care-şi pun amprenta asupra răspunderii penale. Dacă mijlocitorul nu ştie că transmite persoanei cu funcții de răspundere la cererea mituitorului obiectul mitei (de exemplu, mituitorul îl roagă pe mijlocitor să transmită o anumită sumă de bani ca întoarcere a datoriei), întrebarea despre răspunderea lui decade. Dacă însă acționînd la rugămintea (indicația) mituitorului, mijlocitorul ştie că transmite mită mituitorului pentru săvîrşirea de ultimul a acțiunilor cu folosirea situației de serviciu în interesul mituitorului acțiunile sale se vor califica în baza al. I, art.187[1] Codului Penal al Republicii Moldova. Fapta infracțională de mijlocire (exprimată prin acțiune) prin definiția sa este social periculoasă, nelegitimă şi aduce daune relațiilor sociale legate de activitatea normală a organelor de stat, serviciului şi organelor de conducere locală[195]. O astfel

---

[194] *Силла А.А. Закон и взятка, - Кишинев, 1984, с. 66-67.*

[195] *Здравомыслов Б.В. Уголовное Право Российской Федерации. / Особая Часть. - Москва, 1996, с.52.*

de faptă social-periculoasă, din motivul că în ea îşi găseşte expresie tentativa la obiectul sus-amintit şi este nelegitimă, pentru că mijlocitorul încalcă cerinţele legii penale. Acţiunea mijlocitorului ca formă activă a purtării lui se exteriorizează în transmiterea obiectului mitei de la subiectul componenţei art.188 Codului Penal al Republicii Moldova la subiectul infracţiunii prevăzute de art.187 Codului Penal al Republicii Moldova. Această formă este un produs al activităţii conştiente a mijlocitorului, adică este o acţiune care exprimă voinţa lui. Acţiunea volitivă a mijlocitorului presupune prezenţa unor anumite scopuri, care determină direcţia voinţei sale (îmbogăţire, obţinerea unor privilegii, o protecţie în plan profesional etc.). În sens juridic nu poate fi considerată ca acţiune activitatea persoanei sub imperiul unei puteri invincibile sau a constrîngerii fizice sau psihice. În privinţa acestui aspect, spre deosebire de art.187; 188 Codului Penal al Republicii Moldova (de exemplu cazurile extorcării mitei), actualul Codului Penal al Republicii Moldova nu ne dă nici o explicaţie. De exemplu, mijlocitorul este un subaltern al mituitorului (persoană cu funcţie de răspundere). Ameninţîndu-l că-l va concedia, ultimul îi cere să transmită o sumă de bani mituitului (care este o persoană cu înaltă funcţie de răspundere) pentru protecţia în serviciu a şefului său. În cazul dat persoana e lipsită de posibilitatea de a alege de sinestătător (liber), forma comportării sale. Se crede însă că mijlocitorul va fi eliberat de răspundere penală, dacă va fi dovedit că el s-a aflat în stare de constrîngere fizică sau psihică. Pentru caracterizarea deplină a acţiunii infracţionale o mare importanţă o are situaţia săvîrşirii infracţiunii, precum şi mijloacele pe care mijlocitorul le-a întrebuinţat pentru atingerea scopului său (de exemplu, deschiderea contului de decontare pe numele mijlocitorului şi apoi înmînarea personală a banilor mituitului). Fapta de mijlocire aduce oarecare schimbări în lumea obiectivă, avînd diferite consecinţe. Consecinţele criminale se vor califica ca atare doar atunci cînd acţiunea de mijlocire a pricinuit o daună reală valorilor sociale ocrotite de legea penală sau ele au fost supuse unei primejdii socialmente periculoase. Consecinţele criminale exprimă dauna cauzată relaţiilor sociale, ocrotite de art.187^1; 187; 188 Codului Penal al Republicii Moldova. Obiectul şi consecinţele criminale în nici un caz nu pot fi închipuite fără obiectul atentării, ele sunt determinate de conţinutul acestuia, cărui mijlocirea îi aduce daună social-periculoasă. Mijlocirea poate

avea atît consecințe patrimoniale, adică cu caracter economic, cît şi morale, pentru că sunt în detrimentul activității normale a oricărei structuri de stat (politice, organizaționale etc.). Prima categorie poate fi explicată prin următorul exemplu: uneori ca obiect al mitei servesc bunuri sustrase din avutul proprietarului. În asemenea cazuri fapta urmează a fi calificată ca concurs de infracțiuni[196] (de exemplu, transmiterea ca mită a bunurilor sustrase de mijlocitor la instigarea mituitorului). Consecințele nemateriale formale pot fi sub forma daunelor cauzate intereselor personalității – încălcarea drepturilor politice, de muncă, libertății de a-şi exprima voința etc., alte daune aduse activității aparatului de stat şi organizațiilor obşteşti.

În dependență de faptul dacă consecințele criminale se includ în componența de mijlocire în calitate de semne de sinestătătoare putem menționa că mijlocirea mituirii este o componență formală (legea penală consideră ca latură obiectivă a ei însuşi faptul săvîrşirii acțiunii, independent de viitoarele consecințe ale faptei.

Mijlocirea mituirii se consideră consumată din momentul transmiterii mituitului măcar a unei părți din mită. Deci consecințele survenite se află în afara componenței date şi vor fi luate în considerație de judecată la individualizarea pedepsei, aplicate vinovatului.

Condițiile necesare ale răspunderii penale constituie stabilirea legăturii cauzale dintre fapta infracțională şi consecințe. În majoritatea cazurilor în cadrul mijlocirii mituirii între fapta antisocială şi consecințele criminale trece un oarecare timp, din care cauză nu se vede clar legătura dintre daună şi consecințele acțiunii, ceea ce creează dificultăți la stabilirea obiectului probațiunii.

Pornind de la premisa că consecințele - socialmente periculoase pot fi încriminate mijlocitorului numai atunci cînd ele se găsesc în raport cauzal cu acțiunea lui - cauză care uneori face imposibil demonstrarea existenței componenței art.187^1 Codului Penal al Republicii Moldova. La stabilirea raportului cauzal trebuie să luăm pentru studiu două fenomene ale infracțiunii: acțiunea mijlocitorului şi consecințele dăunătoare, ce necesită să fie examinate în calitate de eventuale cauze şi urmări. Între aceste două evenimente instanța de judecată stabileşte o legătură cauzală, dovedită în procesul anchetării şi al dezbaterilor judiciare. Raportul cau-

---

[196] *Hotărîrea Plenului Judecătoriei Supreme a RM, Nr.6 din 11.03.1996, p.5.*

zal, ca proces care decurge într-o anumită perioadă de timp poate fi materializat în următoarea formulă:

obiectul mitei
mituitor → mijlocitor → mituit
perioada de timp, pînă se
realizează transmiterea

deci numai în cazul cînd acțiunile în timp precedă consecinței de primire a mitei, ea poate fi recunoscută drept cauză a consecințelor infracționale survenite[197]. Lipsa unei astfel de consecutivități expuse în schemă exclude legătura cauzală şi prin urmare, răspunderea penală a persoanei.

Pentru a recunoaşte acțiunea mijlocitorului cauzat a consecințelor criminale este necesar de exemplu ca urmăririle să survină anume în urma acțiunii de transmitere, realizate de mijlocitor.

Deci legătura cauzală în cazul mijlocirii mituirii este o condiție necesară pentru consecințele infracționale survenite.

Locul, timpul, împrejurările, modul şi mijloacele de săvîrşire a mijlocirii, ca trăsături facultative ale laturii obiective nu au însemnătate la stabilirea componenței date, dar se iau în considerație la individualizarea pedepsei.

Latura subiectivă şi subiectul mijlocirii mituirii. În practica judiciară cele mai mari probleme apar în cadrul delimitării mijlocirii mituirii de coparticipare la darea sau luarea de mită. Conform p.9 al Hotărîrii Plenului Judecătoriei Supreme a RM din 11.03.1996 nr.6, "mijlocitor este persoana care a acționat conform misiunii mituitorului sau mituitului şi transmite nemijlocit mita". Cu alte cuvinte mijlocirea special prevăzută de art.187[1] Codului Penal al Republicii Moldova este o modalitate a coparticipării la infracțiunii. Acțiunile mijlocitorului de fapt constau în colaborarea cu mituit şi mituitor în vederea săvîrşirii faptei antisociale. În comparație cu colaborarea, ca modalitate a coparticipării la darea sau luarea mitei, mijlocirea mituirii constă în săvîrşirea unor acte, strict delimitate în vederea transmiterii mitei. Alte metode a "colaborării" trebuie calificate la art.187; 188 Codului Penal al Republicii Moldova (de exemplu, darea sfaturilor şi indicațiilor subiecților celor două componențe privind executarea anumitor acțiuni, crearea condițiilor pentru trans-

---

[197] Loghin O. Drept penal român. / Partea specială, vol.II, - Bucureşti, Universul, 1994, p.223.

miterea mitei prin oferirea încăperilor), promisiunea anticipată privind ascunderea infracțiunii etc.

Mijlocitorul de regulă "îi leagă" nemijlocit pe mituitor şi mituit. El personal transmite obiectul mitei mituitorului, însă aceasta nu este o condiție obligatorie a săvîrşirii componenței respective. Mijlocitorul poate transmite mita prin alte persoane, care nu presupun existența "afacerii ilegale", de exemplu, membrilor familiei mituitului, prin legăturile poştale etc. În aşa caz mijlocirea va fi considerată consumată din momentul luării de mită de mituit sau primirii de către el măcar a unei părți din ea. Aceasta explică faptul că pericol social a celor trei infracțiuni în ultimă instanță duce la cele săvîrşite de mituit, care folosindu-se de situația sa de serviciu execută sau nu execută anumite acțiuni în interesul mituitorului. Acțiunile mijlocitorului "la fel ca şi a mituitorului trebuie calificate ca tentativă la infracțiune, atunci cînd mituitul a refuzat luarea mitei".

Mijlocitorul mituirii execută indicațiile mituitorului sau mituitul, acționînd din numele lor. Obiectul mitei nu aparține mijlocitorului, îi este încredințat în scopul transmiterii mituitorului. Interese personale, condiționate de transmitere, el de obicei nu are. Însă mijlocitorul trebuie să conştientizeze că transmite valorile materiale ale mituitorului mituitului pentru îndeplinirea sau neîndeplinirea de către ultimul a unor acțiuni legate de serviciu. Este posibil ca mijlocitorul, totuşi să aibă anumite scopuri, de exemplu să primească o plată sau un alt beneficiu, să obțină încrederea şefului etc., însă ele nu sunt acțiuni, condiționate de mită, ci doar o remunerare a serviciilor oferite.

Mijlocitorul începe să acționeze atunci cînd sunt "definitivate" toate detaliile acordului dintre mituitor şi mituit. Rolul lui se reduce la ajutorul oferit persoanelor sus-menționate pentru realizarea intenției la săvîrşirea infracțiunii. Această circumstanță îl deosebeşte pe mijlocitor de organizatorul instigatorul mituirii. Spre deosebire de mijlocitor care este, executorul acțiunilor de ordin tehnic, organizatorul stabileşte contactul dintre mijlocitor şi mituitor, participă la elaborarea acordului între ei, de exemplu, caracterul acțiunilor mituitului şi timpul îndeplinirii, mărimea mitei şi condițiile transmiterii ei, garanțiile îndeplinirii acțiunilor mituitorului, sau mituitului după transmiterea acesteia.

Organizatorul, de obicei, într-un fel sau altul este cointeresat în cele săvîrşite, are un interes anume legat de scopul mituitorului sau mituitului.

Legătura dintre ei mijlocitorul o foloseşte pentru satisfacerea avantajului propriu. Trebuie de menționat că conducătorii întreprinderilor, instituțiilor, organizațiilor substructurilor sale, care propun subalternilor săi de serviciu sau altor persoane ca prin intermediul dării de mită să săvîrşească acțiuni sau inacțiuni, dorite, poartă răspundere nu ca organizatori, ci ca mituitori. În situația indicată mita se dă din indicația conducătorilor-funcționari care folosindu-se de situația sa de serviciu instigă la infracțiune şi alte persoane de obicei subalternii. Fals înțelegînd interesele de serviciu, persoanele cu funcții de răspundere cu ajutorul mitei, încearcă să obțină anumite beneficii pentru întreprinderile, instituțiile, organizațiile sale, însă de obicei paralel cu aceasta au şi interesele personale tinzînd de exemplu, să obțină stimulări, avansări în grad, să primească un premiu sau să se eschiveze de la datorii, impozite fiscale etc. Dacă persoanele atrase, îndeplinînd voința conducătorilor au convenit din indicația lor, un acord cu alte persoane privind îndeplinirea pentru mită a unor acțiuni, iar apoi însuşi au înmînat-o, ei vor fi priviți ca coparticipanți la darea de mită. Faptele lor nu cer o calificare suplimentară şi în baza art.187^1 Codului Penal al Republicii Moldova, pentru că mijlocirea va intra ca parte componentă în cadrul agravantelor la art.188 Codului Penal al Republicii Moldova. Dacă, însă, persoanele indicate numai au transmis mita, ştiind despre caracterul misiunii, acțiunile lor vor fi calificate ca mijlocire a mituirii în baza art.187^1 Codului Penal al Republicii Moldova.

Instigatorul la luarea sau darea de mită atrage autorul la săvîrşirea infracțiunii şi contribuie la formarea intenției acestuia. Participarea ulterioară a infractorului la transmiterea obiectului mitei, la calificarea celor săvîrşite nu acționează. Făptuitorul, care organizează darea sau luarea de mită, ori este complice la ea şi concomitent exercită funcții de mijlocire, poartă răspunderea penală pentru coparticipare la dare sau luare de mită. În acest caz calificarea acțiunilor coparticipantului depinde de intenția lui, reieşind din faptul, din inițiativa, din partea şi în interesul cui el a activat[198]. În acest caz o calificare suplimentară în baza art.187^1 Codului Penal al Republicii Moldova nu se cere.

Ca instigare la darea mitei se înțeleg acțiunile persoanelor care înclinînd mituitorul la darea mitei şi primind bani de la el sau alte valori ma-

---

[198] Hotărîrea Plenului Judecătoriei Supreme a RM din 11.03.1996, Nr.6,"Cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală", p.9.

teriale pentru transmiterea banilor persoanei cu funcții de răspundere, apoi şi le însuşesc. Nu are importanță dacă a fost numită o persoană concretă presupusă pentru transmiterea mitei. Dacă intenția la darea de mită a apărut la mituitor de sinestătător, iar el din proprie inițiativă a înmînat mijlocitorului valorile pentru transmiterea lor persoanei cu funcții de răspundere, atunci la însuşirea acestor valori mijlocitorul, propriu-zis este atras la răspundere în baza art.187[1] Codului Penal al Republicii Moldova. În aşa caz atribuirea valorilor materiale se face pe calea înşelării mituitorului, ceea ce este caracteristic pentru excrocherie. Însă, cele săvîrşite nu trebuie calificate ca infracțiune contra proprietății, pentru că mijlocitorul propriu-zis prin acțiunile sale contribuie nemijlocit la săvîrşirea infracțiunii de dare a mitei. Acțiunile mituitorului nu se finisează din motive independente de voința sa, şi de aceea se califică ca tentativă la darea mitei[199].

De la mijlocirea mituirii trebuie determinată aşa-numita "mijlocire-fictivă". În practica judiciară se întîlnesc cazuri cînd o persoană, dîndu-se drept mijlocitor, primeşte prin înşelăciune sau abuz de încredere mită pentru a o transmite mai departe, dar fapt şi-o însuşeşte. Aceasta este aşa-numita "mijlocire-fictivă".

Rolul specific al mijlocitorului creează dificultăți la soluționarea întrebării legate de răspunderea lui în baza indicațiilor al. I, art.187[1] Codului Penal al Republicii Moldova. Probabil dacă mijlocitorul mituirii acționează din indicația mituitorului, aduce eliberarea de la răspunderea penală a persoanei care dă mită din motivele indicate nu acționează asupra responsabilității mijlocitorului sau mituitului. Dacă însă mijlocitorul a acționat din partea mituitorului, care a fost eliberat de răspunderea penală pentru că în privința lui a avut loc extorcarea mitei sau el după darea acestea benevol a anunțat despre cele întîmplate, întrebarea despre responsabilitatea mijlocitorului creează o oarecare dificultate.

Mijlocitorul reprezintă doar interesele străine, el activează din numele altei persoane şi nu este inițiatorul dării de mită. Chiar fiind în unele cazuri persoană cu funcție de răspundere, el primeşte obiectul mitei nu pentru sine, ci pentru transmiterea beneficiarului său, care trebuie să îndeplinească anumite acțiuni în interesul mituitorului. Semnul obligatoriu

---

[199] *Кузнецов А.В. Соучастие и посредничество во взяточничество. // Социальное законность - Москва, 1989, Nr.12, с.19.*

al dării de mită de a transmite obiectul mitei pentru acțiuni în interesul mituitorului lipseşte în componența mijlocirii.

Deci, subiecți ai mijlocirii mituirii pot fi atît persoanele fizice cît şi juridice. De fapt mijlocitorul contribuie la săvîrşirea infracțiunii de mituit şi mituitor adică apare în rol de intermediar la săvîrşirea a două infracțiuni: darea şi luarea mitei. Însă aceasta este o intermediere distinctă, ceea ce a permis legislatorului să o includă ca componență separată. În particular, subiectul care transmite mita, însă, anterior predestinîndu-l pe unul s-o dea, iar pe altul s-o ia, nu este privit ca mijlocitor, ci ca organizator a mituirii şi acțiunile sale sunt calificate în baza art.17 şi art.187 Codului Penal al Republicii Moldova. Mijlocitorul întotdeauna este legat cu ambii participanți a infracțiunii fie direct, fie prin intermediul terțelor persoane. Prin aceasta el se deosebeşte de intermediar care este legat doar cu unul din infractorii mituirii sau mituitor sau mituit şi acționează din partea unuia.

Transmițînd mita, mijlocitorul acționează nu din proprie inițiativă, ci la indicația mituitului sau mituitorului. El apare doar în calitate de "autor nemijlocit" a acordului încheiat între ei. Pentru prezența componenței de infracțiune este necesar de a stabili din indicația cui acționează mijlocitorul. Dacă el a contribuit la realizarea acordului dintre mituit şi mituitor, atunci el este coparticipant la darea sau luarea mitei. Complicitate sunt recunoscute formele favorizării mituirii, cu excepția transmiterii propriu-zise a obiectului mitei.

Mijlocitorul se ocupă cu organizarea întîlnirilor dintre cei doi subiecți, transmiterea mitei, ducerea tratativelor despre caracterul acțiunilor.

Pericolul social al mijlocirii se determină nu numai de avantaje patrimoniale, pe care mijlocitorul îl poate primi, ci şi prin legătura pe care o are la darea şi transmiterea mitei. Anume din această cauză, legea nu prevede semnul interesului cupidant în vederea atragerii mijlocitorului la răspundere penală.

Gradul de pericol social a mijlocirii mituirii poate fi diferit. În unele cazuri mijlocitorul joacă un rol secundar, ajutător, în alte cazuri el apare în calitate de organizator al infracțiunii. Organizatorul mituirii de regulă este legat cu ambii subiecți ai infracțiunii, însă spre deosebire de "mijlocitorul normal" el îi uneşte pe mituitor şi mituit din inițiativa proprie.

Persoane aparte pot practica mijlocirea ca profesie. Ei intenționat fac cunoştință cu persoane cu funcții de răspundere, caută eventual mituitori şi duc tratative cu ei. Aşa acțiuni întrec limitele mituirii şi sunt privite ca complicitate la mituire, în acest caz cînd el nu numai a efectuat funcții de mijlocire, dar şi este organizatorul la darea sau luarea mitei.

În unele cazuri legătura dintre mituit şi mituitor se înfăptuieşte prin mai mulți mijlocitori: de la unul obiectul mitei trece la altul şi tot aşa pînă ajunge la mituit. Unii mituiți preferă chiar să se folosească de serviciile mai multor mijlocitori. În alte cazuri mijlocitorul se poate conduce de relații de rudenie, prietenie, însă, avînd din activitatea sa un oarecare folos, cupidant. Acțiunile de mijlocire se săvîrşesc în forma serviciului oferit persoanei abilitate. Caracterul motivului nu influențează asupra calificării infracțiunii, avînd însă importanță la individualizarea pedepsei. Latura subiectivă a mijlocirii, presupune intenția directă a celui vinovat, adică activitatea sa este condusă de anumite procese psihice (intelectual – conştiința, volitiv - voința, emoțional - trăirea cu intensitate a celor săvîrşite). El este conştient că oferă colaborarea în darea-luarea mitei şi doreşte să acorde un astfel de ajutor. Dacă mijlocitorul nu conştiintizează acest lucru, vinovăția sa se exclude. În aşa fel, transmiterea obiectului mitei persoanei cu funcție de răspundere poate fi calificată ca mijlocire numai atunci cînd mijlocitorul conştiintizează lipsa dreptului mituitului de a primi o astfel de remunerare.

Dacă obiect a mitei sunt bani, care aparțin unei organizații obşteşti sau statale şi o parte din ei se plăteşte mijlocitorului în calitate de remunerație pentru colaborarea la mituire, fapt despre care el ştie, atunci el poartă răspundere nu numai ca mijlocitor, dar şi ca participant la sustragere.

Semnele calificative ale mijlocirii mituirii. Aliniatul II a art.187^1 Codului Penal al Republicii Moldova agravează răspunderea pentru mijlocirea mituirii săvîrşită:

În mod repetat;

De o persoană anterior condamnată pentru mită;

Prin abuzul de serviciu.

În punctul 11 al Hotărîrii Plenului Judecătoriei Supreme a Republicii Moldova din 11.03.1996, se indică că calificarea mijlocirii mituirii ca fiind săvîrşită în repetate rînduri presupune săvîrşirea acestei nu mai puțin

de două ori, cu condiția neexpirării termenului de prescripție a tragerii la răspunderea penală.

Mijlocirea săvîrşită în mod repetat se consideră nu numai două epizoade separate a componenței date, dar şi oferirea serviciilor concomitente de intermediere la doi sau mai mulți mituiți (de exemplu transmiterea mitei în acelaşi timp de la doi subiecți persoanei cu funcții de răspundere, sau transmiterea acestuia de la un mituitor la două persoane cu funcții de răspundere).

Mijlocirea concomitentă în darea de mită unei persoane cu funcții de răspundere de la mai mulți mituitori sau mijlocirea în luarea de mită de cîteva persoane cu funcții de răspundere de la un mituitor se consideră săvîrşită în mod repetat, dacă mituitul îndeplineşte (sau nu îndeplineşte), în interesul fiecărui mituitor acțiuni separate sau fiecare persoană cu funcții de răspundere acționează într-un anumit mod, iar circumstanțele menționate sunt conştientizate de mituitor.

Repetarea în cadrul art.187[1], al. II Codului Penal al Republicii Moldova trebuie înțeleasă exact aşa ca şi în cazul luării de mită. Trebuie de avut, însă, în vedere că instigarea a două sau mai multe persoane la darea de mită pentru un serviciu (de exemplu, pentru soluționarea favorabilă a problemei legate de viza de reşedință) nu este cuprinsă de săvîrşire repetată şi trebuie calificată ca coparticipare la darea de mită.

Este necesară şi diferențierea dintre mijlocirea mituirii, săvîrşite în mod repetat de oferirea mai multor servicii de “intermediere” unui mituit sau mituitor, în legătură cu unul şi acelaşi epizod al mituirii. Astfel de acțiuni se califică în baza al. I, art.187[1] Codului Penal al Republicii Moldova (de exemplu, suma mitei este transmisă de mijlocitor de la mituitor în cîteva părți).

Mijlocitorul care acționează în formă repetată poate fi o persoană obişnuită, care însă a format relații cu mituitul. El acționează din motive cupidante, primind o remunerare. Deseori aşa subiect apare în rolul “macleruluiˮ, intermediarului-secret, etc.

Acțiunile mijlocitorului la transmiterea mitei în cîteva părți pentru îndeplinirea de către persoane cu funcții de răspundere a unor acțiuni, în scopul asigurării rezultatului dorit de mituitor, precum şi darea mitei unui grup de persoane cu funcții de răspundere la săvîrşirea infracțiunii printr-

o înțelegere prealabilă, nu formează semnul repetării. În acest caz este prezentă o infracțiune unică continuă.

La săvîrşirea de către cel vinovat a tentativei la mijlocirea mituirii şi mijlocirea consumată, cele consumate se califică prin cumul de infracțiuni, dintre care a II-a va fi privită ca săvîrşită în mod repetat, adică în baza art.15; al. I, art.187[1] şi al. II, art.187[1] Codului Penal al Republicii Moldova. Bineînțeles că o astfel de calificare va fi atunci, cînd vor fi prezentate două componențe de infracțiune de sinestătătoare.

Ca persoană anterior condamnată pentru mituire trebuie considerată definitivă pentru dare sau luare de mită, ori pentru mijlocirea mituirii, antecedentele penale ale cărora nu sunt stinse. Pentru calificare nu are importanță dacă persoana a fost anterior condamnată pentru tentativă (sau pregătire) la luarea, darea sau mijlocirea mituirii sau a participat la infracțiunile respective).

O circumstanță agravantă specială a mijlocitorului este abuzul de serviciu a persoanei cu funcții de răspundere. În asemenea cazuri, subiecte a infracțiunii pot fi numai persoanele cu funcții de răspundere, care se folosesc de situația sa de serviciu pentru trimiterea mitei. Mijlocirea mituirii nu poate fi recunoscută ca săvîrşită prin abuzul de serviciu a persoanei cu funcții de răspundere, dacă ea nu este legată de activitatea de serviciu a celui vinovat. De exemplu, adjunctul şefului secției organului de interne M. cu scopul eliberării de răspundere penală a lui T. care a săvîrşit o infracțiune contra siguranței transportului, a trimis anchetatorului G., care a intentat dosarul respectiv, 200 lei. Colegiul penal al Curții Supreme de Justiție a indicat că între M. şi G. nu exista nici o subordonare în relațiile de serviciu. La transmiterea obiectului mituirii M. a încercat să folosească relațiile personale cu G. În prezența acestor condiții, cele săvîrşite trebuie calificate ca mijlocirea mituirii, fără circumstanțe agravante.

Abuzul de serviciu a persoanei cu funcție de răspundere trebuie interpretat ca folosirea de către acesta a funcțiilor sale de serviciu în limita competenței sale, sau altor posibilități (de exemplu, legăturile de serviciu, autoritate etc.), pentru acordarea ajutorului în transmiterea sau primirea obiectului mituirii, precum şi folosirea persoanei fără funcții de răspundere a posibilităților care decurg din caracterul serviciului său (de exemplu, posibilitatea secretarului persoanei cu funcție de răspundere).

Ca exemplu de mijlocire săvîrşit prin abuz de serviciu pot servi acțiunile şefului secției de dotare, care a creat condiții favorabile pentru luarea mitei de către directorul întreprinderii, pentru indicația acestuia de a da mituitorului materiale de construcție; sau persoana cu funcții de răspundere formează mituitorului deplasarea în alt oraş pentru a primi mita şi a o transmite mituitorului).

În literatura de specialitate au fost exprimate diferite păreri referitor la faptul dacă subiecții acestei componenți pot fi nu numai persoanele cu funcții de răspundere, dar şi persoanele particulare. În aşa caz se crede că infracțiunea nu este calificată în baza al. II, ci a al. I (unde gradul de pericol social nu este atît de sporit). Sub această incidență cad curierii, secretarii, referenții[200] etc. (dacă nu sunt prezente alte semne agravante).

În practica judiciară se întîlnesc abuzuri cînd obiectul mijlocirii îl constituie bunuri materiale, sustrase de mituitor. Transmiterea de mijlocitor a bunurilor sustrase trebuie calificată prin cumul de infracțiuni: mijlocirea mituirii complectate la sustrageri, dacă mijlocitorul cunoştea că obiectul mituirii va fi sustras de mituitor şi a promis să-l transmită mituitului.

Alin. IV, art.187[1] Codului Penal al Republicii Moldova prevede privațiune de libertate pe un termen de la zece la douăzeci şi cinci de ani cu confiscarea averii pentru mijlocirea mituirii săvîrşită de:

O persoană cu o înaltă funcție de răspundere;

În interesul unei organizații criminale.

La recunoaşterea mijlocitorului ca persoană cu înaltă funcție de răspundere, instanțele judecătoreşti trebuie să reiasă din prevederile al. II, art.183 Codului Penal al Republicii Moldova şi p.14 al Hotărîrii Nr.6 din 01.03.1996: se consideră persoană cu o înaltă funcție de răspundere, persoana al cărei mod de alegere sau numire este reglementat de Constituția Republicii Moldova şi de legi organice precum şi de persoanele cărora persoanele cu funcții de răspundere le-au delegat împuternicirile sale.

Pentru încălcarea juridică a faptei în baza al. III, art. 187[1] Codului Penal al Republicii Moldova ca mijlocire a mituitului în interesul unei organizații criminale este de ajuns faptul ca mijlocitorul să ştie că el ia pentru a transmite mituitului mita de la organizația criminală.

---

[200] *Кузнецов Ю.Соучастие и посредничество во взяточничество. // Социальное законность, - Москва, 1989, Nr.12, с.13-14.*

Mijlocitorul mituirii sau luării de mită este absolvit de răspundere penală dacă se autodenunță, neştiind despre faptul că organele de cercetare penală, anchetatorul, procurorul sunt la curent cu infracțiunea săvîrşită de el.

Din înțelesul al. IV, art.187[1] Codului Penal al Republicii Moldova rezultă că autodenunțarea despre mijlocirea mituirii îi eliberează de răspunderea penală nu numai pe mituitor şi mijlocitor, dar şi pe coparticipanții lor.

Eliberarea mijlocitorului de răspundere penală pe motivul autodenunțării sale nu înseamnă lipsa componenței de infracțiune în acțiunile acestor persoane. Ca consecință, ei nu pot fi recunoscuți ca parte vătămată şi nu au dreptul de a pretinde la restituirea valorilor date ca mită. Autodenunțarea despre mijlocirea mituirii este, totodată şi plîngere despre luare de mită de către persoanele cu funcții de răspundere. În caz de denunțare calomnioasă, făptuitorul poate fi tras la răspunderea penală pentru infracțiunea prevăzută în art.95 din Codul Penal al Republicii Moldova.